या पुस्तकांत मुख्यतः समावेश झाला आहे. या लेखांचें ऐतिहासिक महत्त्व काय आहे हें लेखांस जोडलेल्या टीका किंवा प्रस्तावना यांवरून अभ्यासूंस कळून येण्यासारखें असतें तरी अस्सल कागदांचें सामान्यतः महत्त्व व त्या दृष्टीनें या संग्रहांतील कागदांचें वैशिष्ट्य येथें सांगणें अवश्य आहे म्हणून तसें करतों.

इतिहासाच्या साधनांत उत्तरकालीन साधनांपेक्षां समकालीन साधनांची किंमत जास्त समजली जाते व समकालीन साधनांतही रचित ग्रंथांपेक्षां अस्सल पत्रव्यवहार, राजकीय हुकूम इत्यादींना जास्त महत्त्व आहे. रचित ग्रंथांमध्यें, ते ग्रंथ हेतुपुरस्सर रचले जात असल्यानें वस्तुस्थिति लपविणें, तिचा विपर्यास करणें, माहिती अपुरी असणें, इत्यादि दोष कळून वा न कळून शिरत असतात व यामुळें समकालीन ग्रंथही सत्य माहितीच्या बाबतींत प्रमाणभूत ठरूं शकत नाहींत. या उलट समकालीन कागदपत्र हे इतिहास लिहिण्याच्या उद्देशानें लिहिलेले नसतात. त्यांचा मुख्य उद्देश इच्छिलेलें काम होऊन यावें हा असतो. यामुळें त्यांतील भाषा असंदिग्ध, निश्चित, जोरदार अशी असते. अर्थात् तीवरून लेखकाचा हेतु, निर्दिष्ट काम वगैरे समजण्यास अडचण पडत नाहीं. म्हणून आजकाल सर्व देशांत अशा समकालीन कागदपत्रांना इतिहासाचें साधन म्हणून फार महत्त्व दिलें जातें.

या दृष्टीनें हिंदुस्थानाच्या इतिहासाकडे पाहिलें तर त्याचे दोन भाग पडतील. एक मुसलमानपूर्वकालीन व दुसरा अर्वाचीन. पैकीं मुसलमानपूर्वकालीन इतिहास समजण्याचें मुख्य साधन समकालीन शिलालेख ताम्रपट व नाणीं हें होय. समकालीन वाङ्मय त्यावेळच्या इतिहासास उपयोगी पडत असलें तरी त्यावेळच्या इतिहासाचा अभ्यास करणारे विद्वान अशा वाङ्मयाची वास्तविक किंमत ओळखत असल्यानें त्यास त्या साधनांमध्यें मुख्य स्थान देण्याची चूक त्यांचे हातून होत नाहीं.

अर्वाचीन कालाच्या इतिहासाची गोष्ट तशी नाहीं. त्या कालाविषयीं माहिती देणारे समकालीन व उत्तरकालीन रचित ग्रंथ मिळतात. या ग्रंथांतून अतिशय विस्तृत व तपशीलवार माहिती दिलेली असते. त्यामुळें पुष्कळ विद्वानांचा देखील असा भ्रम झालेला आहे कीं, या ग्रंथांवरून जी माहिती मिळते ती प्रमाणभूत मानावयास हरकत नाहीं. पण ज्यांनीं ज्यांनीं हे ग्रंथ सूक्ष्मपणें वाचले आहेत त्यांस कळून चुकलें आहे कीं, रचित ग्रंथ पश्चात्कालीन असोत वा समकालीन असोत त्यांच्या माहितीवर विश्वास ठेवण्याची सोय नाहीं. त्यांनीं अनेक प्रकारच्या चुका अजाणतेपणें किंवा जाणून बुजून करून ठेवल्या आहेत. फेरिस्ताचेंच उदाहरण घ्याना. यानें हिंदुस्थानचा भला मोठा इतिहास हि. १०१२ च्या सुमारास लिहून संपविला. हि. ९३२ मध्यें बहामनी कुलाची इतिश्री झाली. पण सुमारें ७५ वर्षांनंतर बहामनी कुलाचा, दक्षिणेंत कित्येक वर्षें राजाश्रयानें राहून, इतिहास लिहि-

गाऱ्या केरिस्ताला त्या कुळांतील शेवटच्या तख्तनशीन बादशहा जो कलीमउल्ला त्याच्या तख्तनशीन बापाचें नांव ठाऊक असूं नये हें आश्चर्य नव्हे काय ! फेरिस्त्यानें कलीमउल्लाच्या भावालाच त्याचा बाप बनविला आहे. जवळ जवळ समकालीन इतिहासांत जर अशा ढोबळ चुकवा तर पूर्वकालीन इतिहासांत किती चुका असतील बरें !

समकालीन व दरबारी इतिहासकार प्रामाणिकपणें इतिहास लिहीत असें म्हणावें तर तेंही दिसत नाहीं. आलमगीरनामा औरंगजेबाच्या पहिल्या दहा वर्षांची हकीकत देतो. लेखक दरबारचा अखबारनवीस होता. त्यानें शायस्तेखान पुण्याकडे आला असतां त्याच्या कांहीं हालचालींची रोजची हकीकत दिलेली आहे. अशा लेखकानें शिवाजीनें शायस्तेखानावर छापा घातल्याची हकीकत मुळींच सांगूं नये हें आश्चर्य नव्हे काय !

शिवाय मुसलमानी इतिहासकारांनीं मुसलमानी राज्यांत हिंदूंनीं केलेल्या कामगिरीचे उल्लेख त्यांच्या नांवानें करण्याचें जाणून बुजून किंवा अजाणतेपणीं टाळल्याचें दिसतें. उदाहरणार्थ मुधोळचे घोरपडे घराणें घ्या. या घराण्यांतील लोकांनीं बहामनी व आदिलशाही रियासतींत अतिशय महत्त्वाची कामगिरी बजाविली आहे, हें त्यांस मिळालेल्या फर्मानांवरूनच सिद्ध होतें. असें असतां फेरिस्त्यानें एकापेक्षां अधिक ठिकाणीं त्यांचा उल्लेख करूं नये हें कृत्रिम दिसत नाहीं काय ?

जी गोष्ट मुसलमानी इतिहासकार व दरबारी लेखक यांची तीच मराठी बखरकारांची. मुसलमानी इतिहासकारांनीं सुलतानांना लाजिरवाण्या किंवा स्वतःस नापसंत अशा गोष्टी गाळल्या तर बखरकारांनीं अभिमानास्पद अशा हकीकतीही गाळलेल्या दिसून येतात. मग त्या जाणून बुजून असोत किंवा अजाणता असोत. शिवाजीनें सुरतेवर दोन वेळां स्वाऱ्या केल्या हें कांहीं बखरकारांना ठाऊक नाहीं. श. १५७१ सालीं विजापूरच्या सुलतानानें शहाजीस कैद केलें असतां शिवाजीनें शिरवळच्या विजापुरी अंमलदाराशीं लढाई केली ही गोष्ट तरी बखरकारांना कोठें माहीत होती ! येवढेंच काय पण शिवाजीचा जन्म केव्हां झाला हें तरी बखरकारांना नीट कोठें ज्ञात होतें !

तात्पर्य, मुसलमानी इतिहासकार अथवा दरबारी लेखक काय किंवा मराठी बखरकार काय, दोघांच्याही हातून इतिहासांत अक्षम्य चुका झाल्या आहेत. म्हणून या इतिहास समजण्यास समकालीन कागदपत्रांची अतिशय जरूरी आहे.

असें असतें तरी मुसलमानपूर्वकालीन इतिहासाचे अभ्यासक समकालीन साधनें जमविण्याचा व प्रकाशित करण्याचा जसा यत्न करतात तसा अर्वाचीन कालाच्या इतिहासाचे अभ्यासक करतात कीं नाहीं याविषयीं शंका आहे.

महाराष्ट्रांत साधनें प्रकाशित करण्याविषयीं चाललेला सरकारी अथवा बिन-सरकारी प्रयत्न आणि एपिग्राफिया इंडो–मॉस्लेमिका या सरकारी नियतकालिका-तर्फे चाललेला प्रयत्न हे जर सोडून दिले तर हिंदुस्तानच्या इतर भागांत अर्वाचीन इतिहासाला उपयुक्त अशीं समकालीन साधनें प्रसिद्ध करण्याची कोणी जोराची खटपट करीत असल्याचें दिसत नाहीं. याचा परिणाम असा झाला आहे कीं, सोळाव्या शतकापूर्वीचे कागदपत्र हातांच्या बोटांवर मोजण्याइतके थोडे प्रसिद्ध झाले आहेत. कोणी म्हणतील कीं, त्यावेळचे कागदपत्र सांपडत नसले तर कसे प्रसिद्ध होणार ? पण हें म्हणणें खरें नसल्याचें मुधोळच्या घोरपडे घराण्यांतील कागद-पत्रांवरून किंवा रॉयल एशियाटिक सोसायटी व तिच्या शाखा यांच्या नियतकालि-कांत अथवा इतरत्र प्रसिद्ध झालेल्या थोड्या बहुत कागदपत्रांवरून म्हणतां येतें.

असो. कोणत्याही कारणानें का होईना इतर प्रांतांतून, अर्वाचीन इतिहासाला उपयुक्त अशीं अव्वल दर्जाचीं साधनें प्रसिद्ध होत नसलीं तरी महाराष्ट्रांत ती स्थिति नाहीं. येथें आज कित्येक वर्षे मूळ अव्वल दर्जाचीं समकालीन साधनें प्रसिद्ध करण्याचा उपक्रम चालू आहे. आणि त्यायोगें इतिहासात विलक्षण बदल होत आहे. तो इतका कीं, श्री. रा. सा. गो. स. सरदेसाई यांनीं मराठी रियासतीचा इतिहास शेवटास नेला नाहीं तोंच त्याची सुधारलेली आवृत्ती काढणें जरूर झालें आहे.

पण महाराष्ट्रांतील संशोधकांनीं मराठी साधनें प्रसिद्ध करण्याच्या बाबतींत जितकी तळमळ दाखविली तितकी फारसी साधनांच्या बाबतींत दाखविली नाहीं. वास्तविक अर्वाचीन इतिहासांत व मुसलमानी अमदानींत फारसीस मोठें महत्त्व असल्यानें अनेक तऱ्हेचा महत्त्वाचा पत्रव्यवहार फारसीमधून झाला असला पाहिजे. म्हणून फारसी-कडे संशोधकांनीं अतिशय लक्ष द्यावयास पाहिजे होतें. पण तसें तें दिलें गेलें नाहीं. त्याचा परिणाम असा झाला कीं, जीं साधनें कांहीं दिवसांपूर्वी मिळणें सहज शक्य होतें तींच आतां दुर्मिळ झालीं आहेत येवढेंच नव्हे तर त्यांपैकीं कित्येक नाहींशींही झालीं असतील. या दृष्टीनें मंडळानें पूर्वी प्रसिद्ध केलेल्या फारसी पत्रव्यवहार या पुस्तकाचें किंवा प्रस्तुत खंडाचें महत्त्व अतिशय आहे.

मात्र ही केवळ सुरवात आहे हें ध्यानांत ठेवलें पाहिजे. अशा प्रकारचीं हजारों फर्मानें व शेकडों शिलालेख जेव्हां प्रसिद्ध होतील तेव्हांच आपणांस विश्वसनीय उपयुक्त सामुग्री मिळाली असें होईल. या बाबतींत इतर देशांत झालेल्या उद्योगाकडे पाहिलें तर आपले उद्योग त्याच्या पासंगासही पुरणार नाहींत इतके क्षुद्र वाटतात. फ्रान्समध्यें १८१९ ते १८२९ दरम्यान साधनांचे कमींत कमी १३५ ग्रंथ बाहेर पडले. तसेंच १८३४ मध्यें गॅझेट याच्या अध्यक्षत्वाखालीं निघालेल्या संस्थे-मधून १५० साधनग्रंथ बाहेर पडले आणि ग्यूझोनें स्थापलेल्या

आतापर्यंत ३३० साधन ग्रंथ प्रसिद्ध केले आहेत.' इंग्लंडमध्यें १८५७ मध्यें स्टेशनरी ऑफिसनें कॅलेंडर्स ऑफ स्टेट पेपर्स ही माला प्रसिद्ध करण्यास सुरवात केली आणि त्याचवर्षी ' रोल्स सीरीज ' सुरू होऊन तींत १८९६ पर्यंत २४: असल साधनांचे ग्रंथ प्रसिद्ध झाले. शिवाय १८६९ सालीं स्थापन झालेलें हिस्टॉरिकल मॅन्युस्क्रिप्ट्स् कमिशन अजूनही साधनांचे खंड प्रसिद्ध करीत आहे. यासेरीज माइन (Migne) नें १८४६–१८६४ त्या-दरम्यान धार्मिक इतिहासाला उपयुक्त असे ३८१ साधनग्रंथ प्रसिद्ध केले. जर्मनीनेंही साधनांचे ग्रंथ प्रसिद्ध करण्याच्या बाबतींत अशीच बहुमोल कामगिरी केली आहे. पण हे सर्व प्रयत्न निव्वळ सरकारी होते. यांतच खाजगी प्रयत्नानें प्रसिद्ध झालेले ग्रंथ जमेस धरले तर मला वाटतें कीं, आमच्या हिंदुस्थानाच्या पुष्कळ पटीनें लहान असलेल्या प्रत्येक देशानें आपल्या इतिहासाला उपयुक्त अशा साधनांचे कमींत कमी १००० ग्रंथ प्रसिद्ध केले आहेत. त्या मानानें आमचे प्रयत्न फारच अल्प प्रमाणावर नाहींत काय !

आमचे येरेचसे प्रयत्न खाजगी स्वरूपाचे आहेत हें खरें आहे. आम्ही सामान्य लोक दारिद्र्यांत बुडून गेलों आहों हेंही नाकबूल नाहीं. साधन ग्रंथ छापणें धंद्याचे दृष्टीनें फायदेशीर होत नाहीं म्हणून सामान्य प्रकाशक असलीं पुस्तकें छापीत नाहींत हेंही खोटें नाहीं. पण हें सर्वांचेंच काम आहे. विशेषतः ज्यांचा इतिहास प्रकाशांत आणण्याचा प्रयत्न होत आहे त्या सरदार, जागीरदार, राजेरजवाडे यांनीं, या बाबतींत हलगर्जीपणा जास्त लक्ष घालून अतिशय सढळ हातानें मदत करावी हें त्यांचें कर्तव्य आहे. या नवयुगांत त्यांच्यामध्येंही जागृति होत आहे. तिचा परिणाम त्यांचें लक्ष पूर्वजांच्या इतिहासाकडे जोरानें वेधण्यांत होईल असीं सुचिन्हें दिसत आहेत. प्रकाशकांची गोष्टही तशीच आहे. एकही प्रकाशक आज गरीब स्थितींत सांपडणार नाही. त्यांना सुस्थितींत आणण्यास लेखकच बहुतांशीं कारणीभूत झालेले असतात. मग त्यांनीं उतराई होऊं नये काय !

अस्सल साधनांच्या महत्त्वाविषयीं येवढें सामान्य विवरण केल्यावर या संग्रांतील कागदांचें वैशिष्ट्य येथें थोडक्यांत दाखवितों. ले. ३ हा माझ्या मतें फारुकी कागद आहे. मला वाटतें अजूनपर्यंत इंग्रजी अथवा इतर नियतकालिकांत कोठेंही फारुकी फर्मानें एकही प्रसिद्ध झालेलें नाहीं. या दृष्टीनें या कागदास निःसंशय महत्व आहेच. पण त्या शिवाय या कागदांत तारखेचा जो उल्लेख आहे त्यावरून आपणांस सुहूर सनाच्या एका नवीन प्रकाराची माहिती मिळत आहे. या कागदावरून फारुकी सुलतानही हिंदू प्रजेपासून जिझियापट्टी वसूल करीत ही नवीन गोष्ट समजत आहे. ले. ६१ ते ६६ यांचीही अशीच गोष्ट आहे. महाराष्ट्रीय संशोधकांस कुतुबशाही फर्मानांचें स्वरूप माहीत होतें असें वाटत नाहीं. इंग्रजींत दोन ठिकाणीं कुतुबशाही फर्मानें छापल्याचें माझ्या लक्षांत आहे, पण एके ठिकाणीं तें शिलेवर खोदलें अस-

त्यानें कागदांवरील फर्मानांचें तेंच स्वरूप होतें अशी कोणाची कल्पना होत नव्हती व दुसऱ्या ठिकाणच्या फर्मानास मोगली हें नांव देऊन चुकीची समजूत करून घेतली आहे. वरील लेखांवरून कुतुबशाही फर्मानाचें वास्तविक स्वरूप समजण्यास मदत होते. त्यामध्यें आलेली माहितीही नवीन असल्यानें इतिहासांत जास्त भर पडत आहे. ले. ६३ मध्यें कुतुबशाही सेनापतित्व कर्नाटकचा सुभेदार व सरलश्कर मुसाखान यांजकडून काढून मिया मुश्क यास केव्हां दिलें याची तारीख दिली आहे. तसेंच अलूर पालमपेठच्या गढीवर घसरा केल्याची नवीन हकीकत ले. ६५ वरून समजते.

पण या घोरपडे घराण्यांतील फर्मानांचें आणखी एका निराळ्या दृष्टीनेंही महत्व आहे. ले. ६० मध्यें बेरोजगारांवर लढाईस जाण्याचा उपाय सांगितला आहे. त्यावरून त्यावेळीं लढाई हा किती महत्वाचा धंदा गणला जात असे हें स्पष्ट होतें. घोरपडे घराण्यांतील लोक रोजगारासाठीं ज्याप्रमाणें आदिलशाहींत लढाईच्या कामावर जात त्याप्रमाणें कांहीं घोरपडे मंडळी कुतुबशाहींत जाऊन तेथें आपणास कार्यक्षेत्र मिळवीत. येवढेंच नव्हे तर तेथें मोठ्या इतमामानें राहतां यावें अशा तऱ्हेनें कार्य करून दाखवीत. घोरपडे घराण्यांतील लोकांप्रमाणें महाराष्ट्रांतील इतर कुलांतील लोकही याच मार्गांचें आक्रमण करीत असावेत याला भोसले घराणेंही साक्ष आहे. आज महाराष्ट्रांतील लोक सर्व हिंदुस्थानभर पसरलेले दिसतात. वरवर पाहणारास मराठ्यांचा हा प्रसार पेशवाईंत झाला असें वाटण्याचा संभव आहे. पण माझ्या दृष्टीनें तर या प्रसाराची सुरवात शहाजीच्या पूर्वींच्या काळांत झाली असली पाहिजे. प्रसिद्ध राक्षस तागडीच्या लढाईंत दोन्ही पक्षांच्या सैन्यांत मराठे वीर होते असें दाखवून देतां येईल.

अस्सल कागद नवीन माहिती कशी देतात याची आणखीही उदाहरणें आहेत. ले. ४८ मध्यें शहाजी विजापुरी दरबारांतून निर्वासित झाल्याची व त्याचा मुतालीक दादाजी कोंडदेव हा कोंढाण्याच्या बाजूस असून त्यास दफे करण्यासाठीं याजी व खंडोजी घोरपडे यास पाठविल्याची हकीकत आहे. शहाजीवर विजापुर दरबारची गैरमर्जी एकापेक्षां अधिक वेळा झाल्याचें आपणास माहीत आहे. पण या लेखांत सांगितलेल्या वेळीं म्हणजे श. १५६६ मध्यें शहाजीवर गैरमर्जी झाल्यामुळें त्याजकडील जागीर हिसकावून घेण्याचा प्रयत्न झाल्याचें कोणत्याही ठिकाणीं सांगितलेलें नाहीं. तेव्हां या लेखांतील प्रसंग नवीन आहे असें मानण्याशिवाय गत्यंतर नाहीं. ले. ४० व ले. ४३ हे श. १५५९ आषाढ व श. १५६० वैशाख या वेळचे आहेत. पहिल्यांत रोहिडा किल्ला घेऊन हरामखोरांना दफे करण्याबद्दल व दुसऱ्यांत किल्ल्यांजवळ जाऊन तेथून ———ला हल्ले न देण्याबद्दल सांगितलें आहे. या दोन लेखांवरून श. १५५९ व श. १५६० या दोन सालांत रोहिडा किल्ल्याजवळ कांहीं

गडबड चालली होती हें खास ठरतें. ग्रंथांतरीं या गडबडीचा उल्लेखही नाहीं. येथें उल्लेख आहे. पण स्पष्ट नामनिर्देश नसल्यामुळें या गडबडीची निश्चित माहिती होत नाहीं हें खरें असलें तरी नवीन प्रसंग ज्ञात होतो हें नाकबूल करतां येणार नाहीं.

मुसलमानी तवारिखांमधून प्रायः अपयशाच्या प्रसंगांची माहिती गाळलेली असते हें या संग्रहांतील कांहीं फर्मानांवरून दाखवून देतां येईल. उदाहरणार्थ ले. १६ व ले. १७ हीं दोन फर्मानें पहा. यांत अंबरखान व झुंजारराव घाटगे यांना बाळापुरला शत्रूनें हैराण केलें आहे तेव्हां तुम्ही तेथें जाऊन शत्रूला दक्के करावें व पोशाजंगमानास मदत करावी म्हणून सांगितलें आहे. तेव्हां बाळापूरच्या बाजूस युद्धाला चांगलें तोंड लागलें होतें हें स्पष्ट आहे. पण मुहम्मदनाम्यांत या गोष्टीचा उल्लेख नाहीं.

राजकीय बाबींप्रमाणें धार्मिक व सामाजिक बाबींवरही प्रकाश पाडणारे लेख या खंडांत आहेत. नमुना म्हणून त्यांचें येथें दिग्दर्शन करणें अस्थानीं होणार नाहीं.

ले. ८१ मध्यें मीर मुहम्मद इमान यानें मी परमेश्वरी प्रसादामुळें तीस व तीन देवालयें मोडून मशीदीचा पाया घातला असें सांगितलें आहे. पुष्कळ लोक असें म्हणतात कीं, जुन्या मुसलमानी ऐतिहासिक ग्रंथांतून हिंदूंच्या धर्मभावना दुखविणाऱ्या देवळें मोडणें, मूर्ती फोडणें, जबरीनें बाटविणें, स्त्रिया पळविणें इत्यादि गोष्टी मुसलमानी राजांनीं केल्याबद्दल ज्या हकीकती आहेत त्या वस्तुस्थितिनिदर्शक नसून ग्रंथकारांच्या मनच्या कल्पना आहेत. उदा. या लेखाच्या टीपेंत मी उल्लेखिलेल्या धार येथील लेखासंबंधीं त्याचे संपादक म्हणतात कीं, या लेखांत सांगितलेली हकीकत खरोखरच घडली कीं नाहीं याविषयीं शंका आहे. कारण या लेखांत उल्लेखिलेला भोज कोणता हें निश्चित ठरवितां येत नाहीं. कांहीं ठिकाणीं ग्रंथकारांनीं आपल्या कोत्या कल्पना वर्ण्य पुरुषाच्या नांवावर दडपल्या नसतील असें म्हणवत नाहीं किंवा कांहीं ठिकाणीं ग्रंथकारांनीं अतिशयोक्तीचीं वर्णनें केलीं नसतील असा निर्वाळा देतां येत नाहीं. तरीही वरच्यासारख्या लेखांतून दिलेली कबुली पाहिली म्हणजे देवळें पाडणें व मशीदी उभारणें असें विनाशक व विधायक दोन्ही प्रकारचें कार्य करण्यांत पराक्रमी होणें हें परमेश्वराच्या कृपेचें लक्षण आहे असें कांहीं मुसलमान लोक समजत होते येवढें मात्र निश्चित ठरतें. ही त्यांची समजूत कोणत्या धर्मग्रंथांतील कोणत्या उपदेशावर अधिष्ठित झाली होती याशीं आम्हाला कांहीं कर्तव्य नाहीं. या लेखावरून तत्कालीं ही समजूत प्रचलित होती येवढें मात्र सांगतां येतें.

ले. १८ व ले. २१ लेख राजा व प्रजा यांचे संबंध कसे होते या विषयीं कांहीं कल्पना आणून देण्याच्या दृष्टीनें महत्त्वाचे आहेत. पहिल्यांत बादशहानें लाच घेणाऱ्या माणसांना तंबी पोचविण्याबद्दल लिहून सांगितलें असून दुसऱ्यांत साय-गांव येथील शेतकरी सरकारी पैसा भरणा न करतां आपली हद्द सोडून सातारा जिल्ह्याच्या हद्दींत गेले असतां त्यांवर साताऱ्याच्या हवालदारानें केलेल्या जुलुमाबद्दल त्याची खरड काढलेली आहे. ब्रिटिशपूर्वकालाविषयीं आपली समजूत सामान्यतः अशी आहे कीं, तो काळ अंदाधुंदी जुलूमजबरदस्ती वगैरेंनीं भरलेला होता. पण हीं पत्रें स्पष्ट दाखवितात कीं, त्यावेळीं राजा व प्रजा यांचे संबंध जिव्हाळ्याचे असून प्रजेवर जर अधिकारी जुलूम करूं लागले व त्यांत प्रजेकडे थोडी चूक असली तरी राजा प्रजेची बाजू घेऊन भांडण सामोपचारानें पण अधिकाऱ्यांचा निषेध करून मिटविण्याचा प्रयत्न करी.

एवंच या संग्रहांतील पुष्कळसे साधनें आपापल्यापरीनें अतिशय बोधप्रद अशींच आहेत. पण त्या सर्वांविषयीं येथें विवेचन करूं लागलों तर विस्तार होईल. तेव्हां मला सूत्ररूपानें येवढेंच सांगावेंसें वाटतें कीं, समकालीन अस्सल पत्रव्यवहार अनेक दृष्टींनीं महत्त्वाचा असल्यानें तो प्रसिद्धीस आणण्यासाठीं इतिहासाभ्यासी लोकांनीं अश्रांत परिश्रम केले पाहिजेत व जाणत्या लोकांनीं सढळ हातानें द्रव्याची मदत केली पाहिजे.

ज्येष्ठ शुद्ध १।१८५६ } संपादक.

अनुक्रमणिका

लिप्यंतराची पद्धत.*

अ = ا किंवा '	त = ت
अ = ع	त = ط
ई = ی	द = د
ऊ = و	न = ن
ए, ऐ = ی	प = پ
ओ, औ = و	फ = ف
क = ک	ब = ب
क़ = ق	म = م
ख़ = خ	य = ی
ग = گ	र = ر
ग़ = غ	ल = ل
च = چ	व = و
ज = ج	श = ش
ज़ = ذ	स = س
ज़ = ض	स = ص
ज़ = ظ	स़ = ث
झ = ز दंत्य तालव्य	ह = ه
झ़ = ژ	ह़ = ح

शुद्धिपत्र

पृ.	ओ.	अशुद्ध	शुद्ध
४	१५	गुशायद	कुशायद
५	१७	हमद्दा अक्षदर	हमद् अक्ष
२१	६	धर्मशाळा	एक मजली घर
२४	२	वेढा घातला	हैराण केलें
५०	१०	श. १५६७	श. १५६६
५०	११	इ. १६४५	इ. १६४४
६६		टीप काढून टाकावी.	
७३	२२	हगरस	जगरस
७६	६	शेतगांव	कुळाचा ओढा
९५	१७	फत्तेसाठीं	फत्तेमुळें

* या पुस्तकांतील पहिल्या चाळीस पानांतील लिप्यंतर थोडें निराळें आहे. त्यांत ह़ = ه, झ़ = ژ, ज़ = ظ,ض,ذ, स़ = ث व ص अशी पद्धत ठेविली होती. पण पुढें मुद्रकांनीं वरील पद्धतीचें थोडें जास्त खात्रीदायक लिप्यंतर हीं जुळविण्याचें कबूल केल्यामुळें वरील लिप्यंतर चालूं केलें.

ऐतिहासिक फारसी साहित्य खंड १ ला

१ काटी येथील फारसी शिलालेख (हि.१०१२)

(श्री. ग. ह. खरे)

*प्रस्तुत शिलालेख मला काटी (तुळजापूर-उस्मानाबाद) येथें मिळाला. काटी येथें दोन्हीकडे दोन मनोरे असलेली एक सुंदर भव्य मशीद आहे. सबंध मशीद उत्तम काळ्या दगडाची बांधली आहे. मशीदीतील फरसबंदी पटांगण ओलांडून व पायऱ्या चढून वर प्रार्थनेच्या जागेंत गेलें असतां उत्तर व दक्षिण अशा दोन्ही बाजूंच्या भिंतींना दोन कमानी आहेत. त्या कमानींत शाईनें लिहिलेले दोन लेख आहेत. पैकीं उत्तरेच्या बाजूच्या कमानींतील तांबड्या शाईनें लिहिलेला लेख अगदीं पुसून गेला आहे; पण दक्षिणेकडील कमानींतील काळ्या शाईनें लिहिलेला प्रस्तुत लेख बहुतेक स्पष्ट आहे. त्याचा छाप घेणें शक्य नसल्यानें मी तो उतरून आणिला आहे; याच प्रार्थनेच्या जागेंत पश्चिमेकडील भिंतींत असलेल्या कमानींपैकीं मधल्या कमानींत अक्षरें खोदलीं आहेत. पण तीं सर्व बिस्मिल्लाहरहमनुर्रहीम, नादे अली वगैरे मंत्र आहेत; म्हणून त्यांचे छाप घेण्याच्या भरीस पडलों नाहीं. या लेखाच्या४ कविताबद्ध ओळी असून त्याची भाषा फारसी आहे. दुसऱ्या ओळींतील ४ था शब्द मला बरोबर लिहितां आला नाहीं. यामुळें तो व त्याच्या पुढचा अशा दोन्ही शब्दांचे अर्थ लागत नाहींत. असो; लेखाचें वाचन येणेंप्रमाणें:—

(१) इमारतहाए आली साख्त बी ऐब

(२) इमान शाह बुर्हान रोखदर (?) नैब

(३) बिना कर्दास्त मस्जिद् मुजह याकूत

(४) नदा आमद वै तारीख अज गैब

* पा. स. १६।१८५२

अर्थ

उत्कृष्ट व निर्दोष इमारती केल्या,
बुन्हाण शहाच्या कालांत;
याकूताच्या नायकोनें मशीद बनविली.
'गुत्त' (या शब्दां)तून तारखेचा आवाज आला.

४ थ्या ओळींत अब्जद पद्धतीनें तारीख सांगितली आहे. या संबंध ओळीचा अर्थ 'गैब या शब्दापासून (तून) तारखेचा आवाज आला' असा आहे. अर्थात् अब्जद पद्धतीनें हिशेब करतांना गैब या शब्दाची किंमत काढली म्हणजे आपणास लेखांत आलेली तारीख मिळेल.

गैब या शब्दाची किंमत १०१२ही येते. (गैन=१०००+ये=१०+बे=२) अर्थात् वर केलेल्या अर्थाप्रमाणें ही मशीद हि. १०१२ या सालीं बांधली गेली असें होईल. हि. १०१२ म्हणजे श. १५२५ ते २६ (इ. स. १६०३ जून ११ ते १६०४ मे ३०) हा काल येतो. या वेळीं निजाम शाही तख्तावर बहादूर निजामशहा हा होता. बुन्हानशाह म्हणजे दुसरा बुन्हाणशहा असें धरलें तर तो श. १५१३ ते १७ या अवधींत गादीवर होता. म्हणजे श. १५२५ या वर्षी त्याची कारकीर्द संपून गेली होती. तेव्हां बुन्हाणशहाची कारकीर्द व श. १५२५ हीं एकत्र येऊं शकत नाहींत. मेळ बसवावयाचाच तर असा अर्थ केला पाहिजे कीं, या मशीदी-पैकीं कांहीं भाग बुन्हान शाह याच्या कारकीर्दीत तयार झाला व कांहीं भाग हि. १०१२ मध्यें तयार झाला. याशिवाय इतर तन्हेनें या दोन्ही गोष्टींचा मेळ बसूं शकत नाहीं.

---

२ सज्जनगड येथील फारसी शिलालेख

(श्री. ग. ह. खरे)

*सज्जनगड ऊर्फ परळीचा किल्ला येथें ३ फारसी लेख आहेत. त्यांपैकीं आग्नेयीस असलेल्या मशीदीच्या दर्शनी मधल्या कमानीच्या उजव्या अंगास एक लेख असावा असें वाटतें. पण सध्यां तो अगदीं अस्पष्ट होऊन गेला आहे. दुसरा एक लेख गडावर येत असतांना दुसऱ्या वेशीच्या

* [illegible] ३१।३८५२

माथ्यावर आहे. हा लेख पुढें केव्हां तरी वाचीन. आज आपल्यापुढें, या वेशींतून वर आलें असतां उजव्या अंगास तटाच्या भिंतींत जो लेख बसविला आहे तो मांडीत आहे.

या लेखाच्या दगडाची लांबी व रुंदी अनुक्रमें १'–१०॥" व १'–४॥" असून सभोंवतीं सुमारें १ इंच जागा सोडून मध्यें उठावाच्या पद्धतीनें हा लेख खोदला आहे. दगड काळा व घोटीव आहे. लेखाचे ६ भाग असून डाव्या अंगास ३ व उजव्या अंगास ३ असे डुकालमी स्वरूपांत आहेत. प्रत्येक भागाभोंवतीं नक्षीचें वेष्टन असून तीमुळें लेखास सौंदर्य आलें आहे.

लेखांतील मजकूर नस्खी पद्धतीनें लिहिला असल्यामुळें सामान्य मजकुरापेक्षां हा वाचणें बरेंच कठिण आहे. या पद्धतीविषयीं कोणास फारशी माहिती नसल्यामुळें तिजविषयीं येथें थोडी माहिती देतों. फारसी किंवा अरबी लेख दोन तीन पद्धतींनीं लिहिलेले असतात. पहिली कूफिक पद्धत. हीमधील अक्षरांचें वळण पहलवी शब्द ज्या लिपींत लिहिले जातात त्या लिपीच्या धर्तीवर आहे. ह्या लिपींत लिहिलेले लेख हिंदुस्थानांत फारसे नाहींत. यांतील अक्षरावयवांत कोनांचें बाहुल्य दिसतें. दुसरी किंवा सामान्य पद्धत, म्हणजे संस्कृत किंवा मराठी या भाषांप्रमाणें जो मजकूर लिहावयाचा तद्दर्शक वर्ण एकापुढें एक क्रमानें लिहावयाचे. हिला 'नस्तअलिक' पद्धत म्हणतात. या पद्धतींत अक्षरें पसरट म्हणजे उंचीच्या मानानें लांबी जास्त अशीं असतात. तिसरी पद्धत म्हणजे नस्खी स्वरूपांत लेख लिहावयाचे. यांत जीं अक्षरें एकमेकांस जोडून लिहिण्याचा संप्रदाय आहे तेवढींच जोडून लिहावयाचीं. बाकीचीं अक्षरें मन मानेल तेथें ठेवून द्यावयाचीं किंवा कोणतींही अक्षरें कोठेंही ठेऊन कोणत्या तरी अक्षरांत अडकवून द्यावयाचीं असतात. कोणत्याही अक्षरांचे नुक्ते कोठेही ठेवलेले असतात येवढेंच नव्हे तर एकाद्या वाक्यांतील नुक्तेवाल्या अक्षरांच्या नुक्त्यांची जेवढी बेरीज भरावयास पाहिजे तेवढी बहुधा भरत नसल्यानें कित्येक नुक्त्यांचा संबंध दोन दोन अक्षरांशीं घ्यावा लागतो. यांतील अक्षरें उंचट व गोटोळीं अशीं असतात.

अशा अस्ताव्यस्त कोरलेल्या अक्षरांतून किंवा अक्षरसंघांतून लेख लिहिणाऱ्याच्या मनांत जो अर्थ असतो तो काढावयाचा असतो. या पद्ध-

तीला उत्तम दृष्टांत द्यावयाचा तर किंडरगार्टन पद्धतींतील, कापलेल्या चित्रांच्या किंवा कोरलेल्या अक्षरांच्या ठोकळ्यांचा देतां येईल. त्या ठोकळ्यांपासून मनांत योजिलेलें चित्र किंवा धरलेला शब्द तयार करावयाचा असतो. पण तेथें कोणती वस्तू किंवा कोणता शब्द बनवावयाचा असतो हें आपणास सांगितलेलें किंवा आपण योजिलेलें असतें. येथें वरील तिसऱ्या प्रकारचे लेख वाचतांना विस्करलेल्या अक्षरांतून सर्वोत्कृष्ट असा अर्थ काढावयाचा असल्यामुळें असले लेख वाचणें कठिण असतें. या लेखाविषयीं सांगावयाचें तर मी, मंडळाचे मुनशी व प्रो. वर्मा यांचे प्रत्येकीं ७।८ तास खर्च झाल्यावर लेख लागला आहे. अजूनही १।२ ठिकाणीं शंका येत आहेच; पण मुख्य भाग नीट लागल्यामुळें लेख पुढें मांडण्यास हरकत नाहीं.

वाचन.

(१) दौलत अज़ दरत हमहरा रूए नुमायद
(२) हिम्मत अज़ कार ऊ हमह नुग्बार* गुशायद
(३) तू क़ब्लह व मर हाजतमन्द हाजती
(४) हाजत हमहरा अज़ दर क़ब्लह बर आयद
(५) बिनाए दर्वाज़ह इमारत क़िलअ परेली आमिर शुद बतारीख ३*
(६) दर जमादीउल्आखिर कार कर्द रेहान् आदिलशाही

अर्थ

(१) ऐश्वर्य तुझ्या दारांतून सर्वांना तोंड दाखवीत आहे.
(२) हिम्मत त्याच्या कामामुळें (काम झाल्यामुळें) सर्व फुलांना प्रफुल्लित करीत आहे.
(३) तूं विवंचना दूर होण्याचें स्थान आहेस. परंतु पुन्हां विवंचनायुक्त आहेस.
(४) तुझ्यापासून सर्व विवंचना दूर होतात.

---

* याविषयीं शंका आहे.

(५ व ६) परेली किल्ल्याच्या इमारतीच्या दरवाजाचा पाया, ३ जमादिलाखर या तारखेस तयार झाला. आदिलशाही रेहान यानें काम केलें.

यांत जमादिलाखर हें महिन्याचें नांव स्पष्ट आहे. तारीख दाखविणारा ३ हा आंकडा आहे कीं नाहीं याविषयीं शंका आहे. पण तो स्पष्ट आहे असें धरलें तरी सालाचा उल्लेख नसल्यामुळें कोणतें सालीं दरवाजाच्या पायाचें काम झालें हें समजत नाहीं. रेहान आदिलशाही यानें काम केलें हें स्पष्ट आहे. २ऱ्या इब्राहीम आदिलशहाच्या पूर्वी रेहानचा उल्लेख आढळत नाहीं. मुहम्मद आदिलशहाच्या कारकीर्दींत २ रेहान आढळतात. एक सीदी रेहान व दुसरा मलिक रेहान. या दोहोंपैकीं कोणता रेहान येथें विवक्षित आहे हें ठरवावयाचें आहे.

---

३ रावेर येथील राजे देशमूख यांचीं पत्रें

(श्री. ग. ह. खरे)

*प्रस्तुतचे १०।१२ कागद सरदार आबासाहेब मुजुमदार यांनीं रावेर येथील राजे देशमुखांकडून आणले. या कागदांपैकीं २ कागद महत्त्वाचे आहेत. १ ला कागद खानदेशच्या फरुकी सुलतानांचा आहे. हा कागद अनेक दृष्टींनीं महत्वाचा आहे. फरुकी सुलतानांचा एकही कागद अजून माझ्या व इतिहासमंडळाच्याही पहाण्यांत आला नसावा असें वाटतें. यामुळें त्याचें थोडें वर्णन पुढें देतों. कागदाच्या दोन्ही बाजूंस थोडी जागा मोकळी सोडली आहे. मध्यें लेखन केलें आहे. तसेंच आरंभाची १/३ जागा मोकळी सोडून नंतर शिक्का व लेखन केलें आहे. हू, अलीफ वगैरे प्रारंभनिदर्शक अक्षर नाहीं. शिक्का बदामी आकाराचा आहे. शिक्यांत मात्र कांहीं मजकूर आहे. फारसीखालीं फारसीचा हिंदी तर्जुमा दिला असून पाठीमागें अधिकाऱ्यांचे ३ शेरे व २ शिके आहेत. कागदाचा रंग पिवळसर आहे. कागद साधारणप्रतीचा व पातळ असा आहे. हें झालें कागदाचें बाह्यवर्णन; कागदाचें अंतरंग तर याहूनही सुंदर आहे. कागदांतील व्यक्तिविशेष, जिझिया माफी व तारीख या सर्वांचें विवेचन करणें जरूर आहे. नागरी लेखना-

---

* १८ वें संमेलन.

विषयीं बोलावयाचें तर म्हणतां येईल कीं, अ हिंदी अ प्रमाणें आहे. ई मोडी ई प्रमाणें आहे. च चें स्वरूप बाळबोध व मोडी यांमधील आहे. मी चें स्वरूप पहाण्यासारखें आहे. र बद्दल सर्वत्र प लिहिला आहे. फो या प्रत्ययाबद्दल सुं हा प्रत्यय लाविला आहे. ऱ्हस्व इकार व दीर्घ ऊकार कोठेंही नाहीं. यावरून हिंदी लेखकाचा मोडीशीं फारच परिचय असावा असें वाटतें. येवढेंच नव्हे तर मीर (ओ. ५) शब्द स्पष्ट मोडी वळणावर लिहिलेला आहे. परवान्याच्या शेवटीं असलेल्या ३ शेऱ्यांपैकीं २ शेरेही मोडींत आहेत हें पाहण्यासारखें आहे.

हें पत्र फरूकी सुलतानांचें आहे असें म्हणण्याचीं कारणें पुढील प्रमाणें:— (१) याचें बाह्य स्वरूप मोगली फर्मानाहून निराळें असें आहे. (२) मीरान मुहम्मदशाह व आदिलशाह हीं नांवें फरूकी सुलतानांच्या वंशावळींतच आढळतात. (३) हें फर्मान ज्या वेळीं दिलें त्यावेळीं फरूकी सुलतानांचा अम्मल बऱ्हाणपुरास होता किंवा सामान्यतः फरूकी सुलतानांचा अम्मल बऱ्हाणपुरावर होता असें म्हणण्यास पुरावा आहे.

या कागदाची आरंभीची तारीख सुहूर सन १००० अशी व शेवटची तारीख १००६ रबिलावल २४ ही आहे. शेवटच्या तारखेंतील वर्षाचा आंकडा अक्षरें व संख्या अशा दोन्ही रीतींनीं दाखविला आहे. या दोन तारखा परस्परांशीं जुळत नाहींत. सुहूर १००० शीं जुळता हिजरी सन १००८ हा येतो आणि हिजरी १००६ ला जुळता सुहूर सन ९९८ हा येतो. या दोहोंचा मेळ कसा घालावयाचा हें माझ्या सध्यां ध्यानांत येत नाहीं किंवा यांपैकीं एक कोणता तरी उल्लेख चुकला असला पाहिजे. मी हिजरी १००६ हा उल्लेख प्रमाण धरून कांहीं चर्चा केली आहे. ती कितपत बरोबर आहे हें आणखी कागद मिळाल्यावर ठरणारें आहे. हि. १००६ च्या रबिलावल २४ शीं जुळती मिति श. १५१९ आश्विन वद्य १० (इ. स. १५९७ आक्टोबर २५). दुसरा उल्लेख ग्राह्य धरण्याचें कारण असें कीं, बहादुरखान किंवा सिकंदरखान हा हि. १००८ मध्यें अकबराचा कैदी बनला व कैदी बनण्यापूर्वी कांहीं दिवस तो वेढ्यांत अडकून पडला होता. अर्थात अशा वेळीं तो परवाना देणें शक्य दिसत नाहीं.

ह्या फर्मानांत पुढील गोष्टी ध्यानांत ठेवण्यासारख्या आहेत.

(१) हा हुकूम बऱ्हाणपूर शहरामधील जिझिया करवसुलीच्या

सात्यामधील ठाणेदार व कारकून यांना धाडलेला आहे. या वेळीं रावेरकर देशमुखांचे पूर्वज बहुधा बऱ्हाणपुरांतच रहात होते असें दिसतें. एरवीं हा हुकूम बऱ्हाणपूर शहरांतील विशिष्ट अधिकाऱ्यांना दिला नसता.

(२) यांत दत्ताजी महाद नाईक आंधारे यांनीं सांगितलें आहे कीं, माझे वडील व चुलते या मुलखांत आले. कोठून आले तें सांगितलें नाहीं. या मुलखांत म्हणजे बऱ्हाणपूरच्या आसपासच्या मुलखांत होय.

(३) ते ज्या वेळीं या मुलखांत आले त्यावेळीं मीरान-मुहम्मदशाह राज्य करीत होता. हा मुहम्मदशहा व पुढें उल्लेखिलेला मीरान आदिलशाह हे दोघेही फरूकी सुलतानांपैकीं आहेत. रा. ब. हिरालाल यांनीं या वंशाचा बऱ्हाणपूर येथील जुम्मा मशीदीवर असलेला संस्कृत शिलालेख चर्चेसह छापला आहे (Ep. Ind. Vol. IX.). त्यांत त्यांनीं या खानदेशी सुलतानांची वंशावळ दिली आहे. ती सर्व वंशावळ येथें देत नाहीं. पण येवढें मात्र सांगतों कीं तीमध्यें (११) मीरान मुहम्मदखान व(१२)राजा अलीखान उर्फ आदिलशाह या नांवाचे जे दोन पुरुष आहेत तेच येथें अभिप्रेत असले पाहिजेत. पहिल्याचा काळ इ. १५६६ ते १५७६ व दुसऱ्याचा काळ इ. १५७६ ते १५९६ असा आहे. प्रस्तुत पत्र इ. १५९६ च्याही पुढील काळांतील असल्यामुळें अलीखानाचा मुलगा खिज्रखान उर्फ बहादुरखान हा हें देणारा असला पाहिजे. हा या वंशांतील शेवटचाच पुरुष आहे हें लक्षांत आणलें असतां याच्याशिवाय दुसरा कोणीच हें पत्र देणारा होऊं शकणार नाहीं हें दिसून येईल. याच्या कारकीर्दींतच अकबरानें याचें राज्य खालसा केलें असलें तरी अगदीं शेवटपर्यंत बऱ्हाणपूर या फरूकी वंशाच्या ताब्यांत होतें असें दिसतें. मघाशीं उल्लेखिलेल्या लेखाचा काळ श. १५११ पौष शुद्ध ११ (इ. १५९० जानेवारी ५) असल्यानें यावेळींही त्यांची सत्ता बऱ्हाणपुरावर खात्रीनें होती असें वाटतें. अनुमान करण्याचें कारण पत्रावर ज्यानें हें पत्र दिलें त्याचें नांव नाहीं. विजापूरच्या चार बादशहांपैकीं जेव्हां जेव्हां एकाद्या बादशहानें फर्मानावर नादे अली या आशीर्वचनाचा शिक्का उठविला तेव्हां तेव्हां फर्मान कोणत्या बादशहाचें हें ठरविण्यास माहीत असलेल्या त्याच्या कारकीर्दींच्या वर्षांशिवाय दुसरा उपाय नसतो. तीच स्थिति येथेंही आहे. दत्ताजी आपल्या वडिलांना व चुलत्यांना मुल्ला जाद संबोधितो. मुल्ला म्हणजे धर्मकृत्यें करणारा किंवा गांवजोशी -

मुआजाद म्हणजे त्याचीं मुलें. रत्नेरकरांचे पूर्वज पूर्वी जोमकी करीत होते. असें दिसतें.

(४) दत्ताजी तक्रार करीत आहे कीं, मुहम्मदशहा व आदिलशहा यांच्या वेळीं आम्हांस जिझिया माफ असतां गेल्या तीन सालांपासून जिझिया वसूल केला जात आहे. हें पत्र हिजरी १००६ चें म्हणजे श. १५१९ (इ. १५९७) चें आहे. तत्पूर्वी ३ वर्षे म्हणजे श. १५१६ (इ. १५९४) साल येतें. या सालीं मीरान आदिलशहा हा मुरादच्या आधिपत्याखालीं दक्षिणेवर मोगलांची जी स्वारी झाली तींत हजर होण्यास गेला असल्यामुळें रिब्रखान कारभार पाहूं लागला असावा. तेव्हां त्याच्या कारकीर्दीच्या आरंभापासून यांच्याकडून जिझिया वसूल करूं लागले होते असें म्हणण्यास हरकत नाहीं.

(५) या कराची यांच्याकडून दर साल वसूल केली जाणारी रकम १२॥ मुजाफरी व ‍॥४ सुर्दा इतकी होती. मुजाफरी या नाण्याविषयीं मला फारशी माहिती नाहीं.* ‍॥४ खुर्दा याबद्दल फारसींत बीस्त हश्त चितल असें म्हटलें आहे. चितल हें नांव तांब्याच्या नाण्यांना असे. येथील हिशेबावरून ४८ असलया चितलांचें एक पूर्ण नाणें होत होतें असें दिसतें. हें नाणें मुजाफरीच्या खालच्या पायरीचें असावें.

महाराष्ट्रांत ४८ रुक्यांचा एक टका होत असे हें प्रो. वा. गो. काळे यांनीं एका निबंधांत उत्तम तऱ्हेनें दाखवून दिलें आहे (त्रै. व. १२ अं. १). तेव्हां २८ चितल किंवा सुर्दा म्हणजे २८ रुके असणें शक्य आहे. पण येथें असा एक प्रश्न आहे कीं, ज्यास आपण येथें टका म्हटलें आहे तें जर मुजाफरीच्या खालचें नाणें आहे असें धरलें तर मुजाफरीची संख्या सांगतांना साडेबारा ऐवजीं १२ मुजाफरी सांगून अर्ध्या मुजाफरीचें या खालच्या पायरीच्या नाण्यांत रूपांतर कां केलें नाहीं ? आपण हिशेब सांगताना १२॥ रुपये व १३ पैसे असें सहसा लिहिणार नाहीं. मग येथें १२॥ मुजाफरी व २८ चितल असें कां लिहिलें आहे ?

* मुजाफरीच्या बाबतींत मुंबई येथील प्रिन्स ऑफ वेल्स म्युझियमच्या आर्किऑलॉजीच्या खात्याचे क्यूरेटर श्री. आचार्य यास पृच्छा केली असतां, त्यांनीं कळविलें आहे कीं, मुजाफरी हें नाणें गुजराथ सुलतानांपैकीं ३रा मुजफ्फर शाह यानें पाडलें होतें. तें १६ व्या शतकाच्या उत्तरार्धांत गुजराथ व खानदेश या भागात चालूं होतें. तें हीणकस रुप्याचें केलें असून सुमारें आठ आणे किंमतीचें होतें.

ले. ३ } [शिक्का बदामी आकाराचा.] { श. १९१९ आश्विन वद्य १०
फो. चा. सं. } { इ. १५९७ आक्टोबर २९

अहुदहदारान व कारकुनान जीझयह शहर बन्हानपूर बिदानन्द कह दर शुहूर सनह अल्फुल महसूलियह दताजी महाद नायक अन्ध्यारह बंदगाह जहाँ पनाह खन्द जिल्लहू अर्ज नमूद कह बह पिदर बन्दह मुसम्मा महाद नायक व बिरादरान कासी नायक व सोनों नायक चूं दर झमान हजरत जन्नत आशियानी फिर्दोस मकानी मीरान मुहम्मद शाह ताबल्लह शराह व जअलुल जन्नत मस्वाह अझ मुल्क खीश बमुलाझिमत ईशान रसीदन्द अझ हर जहत इनायत व आतिफत फर्मूदह जीझयह मुआफ फर्मूदन्द व दर झमान हजरत जन्नत आशियानी फिर्दोस मकानी मीरान आदिलशाह ताबल्लह शराह व जअलुल जन्नत मस्वाह चन्द रोझ हमह आं तौर मअमूल बूद व चन्द रोझ अहुदहदारान जीझयह बसर बन्दह कमीनह मुख्लिश दुवाइदह व नीम मुजफ्फरी व बिस्त हस्त चितल खूर्दह जीझयह जम्अ कर्दन्द अगर आं जीझयह अझ ऐन इनायत व करम मुआफ फर्मायन्द ऐन बन्दह नवाझी गर्दद बिनाबरान अरीमहअश दर राए जहाँ आराए आउर्दह दताजी महादनायकरा वापिसरान जीझयह मुआफ अझ सनह अलमझ्कूर मुआफ फर्मूदह अन्द बायद कह बहुक्म पर्वानह अमल नमूदह पर्वानह नझ्द दताजी मझ्कूर बाझ दहानन्द दरीं बाब [ताकीद] कुल्ली दानिस्तह मुहताज ताकीद न शवन्द तहरीरन् बाद अस्रुल आली खल्द निकादह फित्तारीखिरीबअ व अर्बईन शहर रबीअ उल्-अव्वल सनह सित्त वअल्फुल्–हिमारिय्यतुल्–मुस्तफविय्यह सनह १००६

अहो[दा]दारान व कारकोनान महल जेजया सहर बुन्हांनपुर मालुम दानद सुहुर सन अळफ दताजी माहाद नाईक आंधारे हुजुर हजरत दीवाणके बंदगी मालुम कीया के बंदेका वाळीद माहाद नाईक व चीचा कासी नाईकव सोन नाईक हजरत महमदस्याहा के वख्त ईस

मुलुकमे आऐ मुळाजादोंपर हरी येक बातका रहम कीया व जेजया माफ कीया था उस पीछे हजरत मीरां आदीळस्याह के वख्त भी उस हुकुम अमळ हुवा केतेक देस हुऐ महळ मजकुर के अहो[दा]दारो बंदे के सीर जेजया जमे कीया ताा ती साळीया हरसाळ मुजाफरी १२॥ व पुर्दा ॥४ हाळी माफ होवे तो बंदा न्याहाळ होवे सदरहु मालुमात यातीर मुबारप आण दताजी माहाद नाईक पुं जेजया सन मजकुर पास थी देपीळ पीसरांन पुं माफ कीया है येही परवाना दफतर दीपत्था व मजेरे लेना असळ परवाना नफर मजकुर पास रहने देना ताळीक कर दफतर मे रापना मुरतब तेरीप २४ माहे रबीळवल सीत

[पाठीवर फारशी तीन शिक्के व त्या खालीं क्रमानें पुढील तीन (दोन मोडी व १ फारसी) शेरे]

(१) बार दफतर मजमु हींदवी (२) बार दफतर माहाल्हा (?)

(३) दफ्तर मजममूअ कारस्ती वरुजू[अ] शुद

२

हें पत्र म्हणजे औरंगजेबानें दिलेलें फर्मान आहे. शिक्का, तुग्रा (नक्षीदार नांव) व तारीख ह्या तिन्ही गोष्टी हें फर्मान औरंगजेबाचें आहे हें दाखवितात. यांत औरंगजेबानें श्री. रावेरकर राजांच्या घरांत चालूं असलेल्या कामाची व उत्पन्नाची वाटणी करून दिली आहे. या वाटणीचें कारण असें:—खानदेश सुभ्यापैकीं रावेर व आदिलाबाद या परगण्यांचीं देशमुखी, देशपांडकी व कानूनगोई हीं कामें दत्ताजी गोपाळ व महादेव त्रिलोचनपाल हे करीत असतां महादेव मयत झाला व त्याचें काम पहाण्यास कोणी पुरुष राहिला नाहीं. २।३ विधवा मात्र राहिल्या. पण त्यांच्या हातून काम होणारें नव्हतें. यामुळें महादेवाचें काम कोणी करावें हा प्रश्न उत्पन्न झाला.

वाटणी करतांना आदिलाबाद परगण्यांतील महादेवाच्या वाटणीची देशमुखी, देशपांडकी व कानूनगोई हीं कामें नारोजी यशवंतराव याजकडे देण्यांत आलीं आणि रावेर परगण्यांतील महादेवाच्या वाटणीचीं वरील तीन कामें, त्या परगण्यांत त्याच्या नावानें गावोगाव असलेले लाजिमे व इनामें आणि असीरगड परगण्यांतील वडोदें गांवीं असलेली बाग (जिचें उत्पन्न २१ हजार दाम असे) या बाबी दत्ताजी गोपाळ याजकडे देण्यांत आल्या.

महादेव मेल्यावर त्याची सर्व चीजवस्तू जप्त करून त्याच्याकडे सरकार येणें किती निघतें तें पाहिलें असतां ३५४३॥ रुपये इतकें निघालें. हें वास्तविक त्याच्या घरांतील विधवांकडून वसूल करावयाचें. पण त्यांजपाशीं कांहींच माया नव्हती आणि दत्ताजी व नारोजी यांनीं त्यांस महादेवाचीं इतर कामें दिल्याबद्दल पेशकश देण्याचें कबूल केलें होतें. तेव्हां वरील रक्कम विधवा बायांना माफ केली आणि त्यांच्यांशीं तंटा न करण्याबद्दल वरील दोघां इसमांना बजाविलें.

ले. ४ } बिस्मिल्लाह रहमनुर्रहीम {श. १५८२ फाल्गुन शु. ३
मू. दा. प. } [औरंगजेबाचा हुक्म व शिक्का] {इ. १६६१ फेब्रुवारी २१

चूं बअर्जे मुकद्दस मुअल्ला रसीद कह खिद्मत देसमुखी व देसपान्देगी व कानूनगोई पर्गनह रावेर व आदिलाबाद मुतअल्लुक वसूबह खान्देस बदताजी वलद गोपाल नायक व महादेव वलद तिलोचनपाल बिल मुनासिफह मुकर्रर बूद व महादेव मज्कूर फौत शुदह व वारसी अज्ञ न मान्दह बिनाबरां हुक्म जहां मुताअ वाजिबुल इत्तिबाअ शर्फ सुदूर याफ्त कह चूं खिद्मत देसमुखी व देसपान्देगी व कानूनगोई पर्गनह आदिलाबाद मुतअल्लुक हिस्सह मुतवफ्फा हस्बुल इल्तिमास अज्दुल सिलाफतुल कुब्रा रुक्नुस्सल्तनतुल उज्मा मुतमिनुद्दौलतुल बाहिय्यह मुअमिदुल हज्रतुल खाकानियह क़ुद्दह उम्राए अजाम रफीअ उल मकान मुलाजह सवानीन किराम अजीमुश्शान उम्दतुल्मुल्क यार वफादार अमीरुल उम्रा बनारोजी वसवन्तराव मर्हमत फर्मूदह ईम खिद्मत देसमुखी व देसपान्देगी व कानूनगोई पर्गनह रावेर मुतअल्लुकन् हिस्सह मुतवफ्फा बादस्तूर व लवाझिम व इन्आम अज्ञ फस्लह व देह बदही ओं पर्गनह व बाग मौजअ वरोदह मिनअमाल पर्गनह आसीरगढ़ बीस्त व यक हज़ार दाम जम्अ रकमी दारद बदस्तूर साबिक बदताजी वलद गोपालनायक मज्कूर हस्बुज्जमन मुकर्रर व मुफव्वज बाशद कह कमायन बर्गी बलवाझिम व मरासिम खिद्मात मज्कूरह अज्ञ करार वाकअ पर्दाख्तह दकीकह अज्ञ दकायक दौलतख्वा (सा) ही नामर्ई न गुजारद व वजह पेश्कशरा बमूजब तमस्सुकी कह बदफ्तरखानह मुअल्ला सिपुर्दह वासिल खज़ानह आमिरह गर्दानद व नीज़ बअर्जे अक्दस रसीद कह बअद अज्ञ जब्त तमामी अम्वाल महादेव मुतवफ्फा मुन्दिरा

सद हज़ार व पान्सद व चहल व शह व नीम रुपियह अझ जुम्लह मुतालबह सर्कार खासह शरीफह बर जिम्मह(म=?) महादेव बाकी मान्दह व दूसह बेवह कह अझू मान्दह अन्द मुफ्लिस अन्द हुक्म जहां मुताअ सादिर शुद कह चूं बिरसह मज्कूर चीझी नदारन्द व बर देसमुखी हिस्सह मुतवफ्फा दताजी व नारोजी मज्कूरैन मुफ्लिगी पेश्कश कबूल कर्दह अन्द ततम्मह मुतालबह महादेवरा बतसद्दुक फर्क मुबारक मुकद्दस मुआफ फर्मूदह ईम बायद कह मुझाहिम व मुतअर्रिज बिरसह महादेव मुतवफ्फा न शवन्द व हस्बुल हुक्म अक्दस अमल नुमायन्द व वज्ह मर्सूम देसमुखी व देसपान्देगी व कानूनगोई रा मुताबिकह जाबितह व मअमूल कदीम बतसर्रुफ आहां बाझ गुझारन्द मीबायद कह हुक्काम व अम्माल व जागीरदारान व करूरियान हाल व इस्तिक्बाल ई हुक्म कजा शियम रा मुस्तमर दानिस्तह आंहारा देसमुखी व देसपान्देगी व कानूनगोई आंजा शनास्तह दस्त तसद्दी आंहा दर उमूर मुतअल्लुकह आं सिग्रात कवी दारन्द अझ फर्मूदह दर न गुजरन्द बतारीख गुर्रह शहर रजब सनह सह अझ जुलूसवाला नविश्तह शुद

---

४ एक निजामशाही फर्मान.*

(श्री. ग. ह. खरे.)

प्रस्तुतचें निजामशाही फर्मान श्री. द. वि. आपटे यांनीं मजकडे दिलें. हें पुणें येथील ठकार घराण्यासंबंधींचें आहे. सामान्यतः निजामशाही फर्मानें कशा प्रकारचीं असतात हें मी इतरत्र सांगितलें आहे (पहा– शिवाजी निबंधावली भाग २ पृ. ६६–६९). त्याचें उदाहरण म्हणून हें फर्मान येथें देत आहे. नेहमींप्रमाणें यांत प्रथम फारसी मजकूर व त्या-खालीं फारसी मजकुराच्या सारांशरूपानें मराठी मजकूर आहे. फारसी मजकूर व मराठी मजकूर हे दोन्हीं सारांशरूपानें जरी एकच असले तरी कित्येक वेळां मराठी मजकुरांतील शब्द लागण्याच्या दृष्टीनें व कोहीं वेळां नवीन माहिती मिळण्याच्या दृष्टीनें फारसी मजकुराचा निस्संशय उपयोग होतो. उदाहरणार्थ–राजवाडे खंड २० ले. २५४ मध्यें घोनस्केद ६ (ओ.५)

* पा. स. १६।१०५१

आणि दरान रुके सा (ओ. १९) असें छापिलें आहे. येथें मुळांत कोणते शब्द असावेत हें प्रथम माझ्या लक्षांत येईना. पण हें फर्मान पहावयास सांपडताच वरील लेखनांतील वाचनाची चूक चटकन लक्षांत आली. घोन किंवा दरान याबद्दल दररोज असें व स्केड ६ बद्दल रुके ८६ असें वाचन सहज करतां येतें. ही चूक ध्यानांत येण्याचें कारण फर्मानांतील स्पष्ट शब्दयोजना होय. फारसी फर्मानांत दररोज हे शब्द स्पष्ट आहेत. मराठींत त्यांचा अपभ्रंश दरोज असा झाला. जवळजवळ बालबोधी रु काढून त्यास मोडी के जोडल्यामुळें स्के असें अक्षर आणि आळ्याचें टोक रेघेस लावल्यामुळें व आळ्याचें टवळें पूर्वी अर्धवर्तूळ काढीत असल्यामुळें आळ्याबद्दल ड असें वाचलें गेलें. या दोन्ही चुका होणें अगदीं संभवनीय आहे हें निजामशाहीच्या अखेरच्या कालांतील मोडी लेखन जाणणाऱ्यांच्या तेव्हांच लक्षांत येईल. ही वाचनाची चूक फारसी मजकुरामुळेंच चटकन ध्यानांत आली. असो.

या फर्मानांत जेथें मोडींत ३ रुके सांगितले आहेत त्याबद्दल फारसींत कांहीं दाम म्हणून सांगितलें आहे. दामांचा आकडा स्पष्ट आहे. पण तो कोणती संख्या दाखवितो हें समजत नाहीं.

हे तीन रुके पुणें येथील भटजी भानभट बिन रामेश्वर भट ठकार यांस धर्मादाय पण इनाम म्हणून पुणें परगण्याच्या जकात खात्याकडून रोज मिळत असत.

ही व्यवस्था हैबतखानानें सु. १०१० (श. १५३१) मध्यें दिलेल्या पत्राप्रमाणें चालू होती. पण उपर्युक्त ठकारांनीं फर्मानाची मागणी केल्यामुळें हें फर्मान दिलें गेलें आहे.

अशा प्रकारचीं नवीन फर्मानें करून घेण्याबद्दलचा हुकूम मलिकअंबरानें एकंदर इनामदारांना सोडलेले होते. त्याप्रमाणें ठकारांनीं हें फर्मान घेतलेलें आहे.

हें व या वेळचीं इतर फर्मानें श. १५४० च्या सुमारास पुण्यावर अहमदनगरच्या निजामशाहीचा अमल होता हें स्पष्ट दाखवीत आहेत.

ले.५ } { श. १५४० आश्विन वद्य ७
फां. चा. सं. } { इ. १६१८ सप्टेंबर ३०

[वर आरंभीं १, डाव्या अंगास १, व फारसी मजकुराखालीं २ असे ४ अस्पष्ट फारसी शिक्के]

अझ दीवान रस्तखानह खास बजानिब कारकुनान हाल व इस्तिक्बाल व देसमुखान पर्गनह पूनह बिदानन्द कह शुहूर सनह तिसअ अशर व अल्फ बाबत झकात अझ ई जुम्लह रोझमरह बरस्म भानभत बिन रामसर भत वकार झुन्नारदार साकिन कस्बह पूनह दर बन्दगी हजरत मअ्लूम नमूद कह मुदरा इन्आम बदल सिद्कह दर रोझ ४ दाम बर महल झकात पर्गनह पूनह बरहुक्म मुर्दखत खान अअजम हैबतखान सनह अशर व अल्फ दादह अस्त बदीं नूअ जारी अस्त बदीं नूअ फर्मान कर्दह बदहानीदन्द चुनीन रोकअ मम्लिकत मदारी मलिक अन्बर यकन्दर इन्आमदारान २० माह शव्वाल सादिर अस्त दरीं बाबत फर्मान वासिकह खास महेमत शवद मअ्लूम शुद बरहुक्म इशारत दीवान अआला भानभत बिन रामसर भत वकार झुन्नारदार साकिन पूनह रोझमरह बदल इन्आम सिद्कह द [र*] रोझ ४ दाम बर महल झकात पर्गनह मज्कूर बर हुक्म मुर्दखत हैबतखान सदरह दादह अस्त बदीं नूअ हालियान अझ हुजूर दहानीदह दर हर साल उज्र दर फर्मान न कुनन्द तआलिक गिरफ्तह असल बाझ बदहन्द रोकअ मम्लिकत मदारी मलिक अन्बर २० माह शव्वाल दर रोझ[1]

---

५ कोल्हापूरकर कुळकर्णी यांचीं आदिलशाही फर्मानें.*

(श्री. ग. ह. खरे.)

प्रास्ताविक–सोबतचीं आदिलशाही फर्मानें मंडळाचे चिटणीस सरदार आबासो मुजुमदार यांच्या कृपेनें मिळालीं. तीं त्यांनीं कोल्हापूर येथील श्री. कुळकर्णी यांजकडून आणलीं. फर्मानें ऐतिहासिक, सामाजिक

१ या पत्रांतील मराठी भाग ऐतिहासिक संकीर्ण साहित्य खंड १ पृ. १२० वर छापला असल्यानें तो येथें दिलेला नाहीं. * पा. स. १६।१८५१

वगैरे दृष्टीनें महत्त्वाचीं असल्यानें त्यांचा येथें यथाशक्ति परामर्श घेण्याचें योजिलें आहे. श्री. कुळकर्णी यांचे आपण याबद्दल आभारी असलें पाहिजे.

फाल—यांचा काल शक १५५७ ते १५९६ पर्यंतचा आहे. यांत मुहम्मदशहा याचीं १७, अली आदिलशाह याचीं ७ व शिकंदर याचें १ अशीं २५ फर्मानें आहेत.

स्थळ—या फर्मानांपैकीं ऐतिहासिक फर्मानें सोडून केवळ वृत्तिविषयक फर्मानें पाहिलीं तर त्यांत वांई (वाई), कल्हर (कऱ्हाड) व कोलापूर (कोल्हापूर) या तीन परगण्यांचा व त्यांतील गांवांचा उल्लेख आला आहे. फर्मानांचे मालक जे कुळकर्णी त्यांजकडे या तिन्ही परगण्यांतील कांहीं ना कांहीं गांवें चालत असल्यामुळें त्यांचा उल्लेख येणें स्वाभाविक आहे. तसेंच फर्मानें जरी प्रत्यक्ष त्यांनाच पाठविलीं नसलीं तरी त्यांचे विषयीं असल्यानें त्यांची एक एक प्रत या कुळकर्ण्यांपाशीं असणें साहजिक आहे. याशिवाय ज्यांत राजकीय हालचालीविषयीं दिलेले हुकूम आहेत अशींही कांहीं फर्मानें यांमध्यें आहेत.

या फर्मानींतील कुळकर्ण्यांचे त्या वेळचे पूर्वज नारो विश्वनाथ हे प्रसिद्ध अफ्जलखानाचे हेजीब होते (फर्मान ९). यांचे मुलगे रामकृष्ण नारायण हेही कोणी अधिकारी असावेत असें वाटतें.

कांहीं फर्मानें मूळें व विवरण यांसह व कांहीं केवळ सारांशरूपानें यावयाचीं असें मीं ठरविलें आहे. तत्पूर्वी येथें फर्मानांचा काळ, अधिकारी व अधिकारप्रदेश यांचें कोष्टक अभ्यासकांस उपयोगी पडावें म्हणून दिलें आहे. ज्यांस मूळें किंवा नकला पहावयाच्या असतील त्यांसाठीं तीं मंडळांत ठेविलीं आहेत.

१ हि. १०४५ साबान १२ (श. १५५७)	अलीखान सर सम्त व कारकून परगणे कोलापूर (कोल्हापूर)
२ हि. १०५० जिल्हेज ५ (श. १५६३)	देसाई परगणे कल्हर (कऱ्हाड)
३ हि. १०५० जिल्हेज ६ (श. १५६३)	वर्तमान व भावी अधिकारी व देसाई परगणे वांई (वाई)

४ हि. १०५१ जवल ११ (श. १५६३) देसाई परगणे कल्हर
५ ,, ,, ,, ,, ,, ,, ,,
६ हि. १०५२ सफर ५ (श. १५६४) { वर्तमान व भावी अधिकारी व देसाई परगणे वांई
७ हि. १०५२ जवल १७ (श. १५६४) ,, ,, ,,
८ ,, ,, ,, ,, { सुरूरखान हवालदार व देसाई परगणे कल्हर
९ हि. १०५४ रखर १५ (श. १५६६) { निअमतखान हवालदार व कारकुन मामले वियापूर (विजापूर)
१० हि. १०५५ रखर १५ (श. १५६७) { ,, ,, ,, मामले पुरनूर मुहम्मदपूर (विजापुरचें उपनगर)
११ हि. १०५५ जवल २१ (श. १५६७) अंबरखान[1]
१२ हि. ,, ,, ,, ,, झुंजारराव घाटगे[1]
१३ हि. १०५७ रवल १० (श. १५६९) असदखान[1]
१४ हि. १०५७ जिल्हेज २५(श.१५६९) यशवंतराव[1]
१५ हि. १०५८ रवल ७ (श. १५७०) हुद्देदार (ठाणेदार) पेठ (बहुधा विजापुरांतील)
१६ हि. १०६० साबान२(श. १५७२) { मानकोजी नरसिंगराव हवालदार व कारकून किले सातारा
१७ हि. १०६२ मोहरम१३(श.१५७३) हुद्दे. पेठ शहापूर मामले मुहम्मदपूर
१८ हि. १०७० रमजान१४(श.१५८२) अधिकारी व देसाई परगणे कोलापूर
१९ हि. १०७१ रजब ५ (श. १५८२) ,, वर्तमान व भावी आणि देसाई ,,
२० हि. १०७१ जिल्हेज२३(श. १५८३) ,, —— ,, ,, ,,
२१ हि. १०७२ रजब १५(श.१५८३) फाजल अफ्जलखान मुहम्मदशाही हवालदार व मुहमद्र मुलकी ठाणेदार व कारकून किले परेली

१ हुकूम मामुली नसल्यानें परगणा वगैरे नाहीं.

२२	हि. १०७४ मोहरम ८(श. १५८५)	राव अमीनराव[1]
२२	” ” ” ”	शशखान सर हवालदार अ हसनाबाद[2] (कुलबुर्गा)
२३	हि. १०७५ रजब अखेर (श. १५८६)	वर्तमान व भावी अधिकारी व देसाई परगणे कोलापूर
२४	” ” ” ”	अधिकारी व देसाई परगणे बांई
२५	हि. १०८५ जिल्हेज १२ (श. १५९६)	देसाई परगणे कागल
२५	” ” ” ”	राव दियानतराव मजलिसी[2]

१

ले. ६ सु. १०३६ }
हि. १०४५ साबान १२ }

{ श. १५५७ पौष शुद्ध १४
{ इ. १६३६ जानेवारी ११

मुहम्मदशाह→अलीखान सर सम्त व कारकून परगणे कोल्हापूर

कोन्हेरी त्रिमल यानें परगणे मजकूरच्या स्थानिक कर्यातीच्या हरीबा व नंदोबा पत्रक (पे, ते, रे, काफ) याजकडे असलेल्या देशकुळकर्णाच्या मिराशीबद्दल (आपणांस मिळावी यासाठीं) मिराशीचा दोन सालाचा वसूल, म्हणजे एका सालचा नजराणा, १०० होन देण्याचें कबूल केलें आहे. तरी वरील मिरास त्याजकडे तीवरील हक्क वगैरेसह चालू ठेवावी. नजराण्यांपैकीं अर्धा हिस्सा बादशाही खजिन्यांत व अर्धा हिस्सा व्यवस्थासाठीं जमा करावा. या सालचे ५० होन वसूल झालेले आहेत व पुढील सालीं वसूल व्हावयाचे ५० होन वसूल करून खात्याला दाखल करावे.

२

ले. ७ सु. १०४१ }
हि. १०५० जिल्हेज ५ }

{ श. १५६३ चैत्र शुद्ध ७
{ इ. १६४१ मार्च ८

मुहम्मदशाह→देसाई परगणे कऱ्हाड

या परगण्यांतील तांबवें कर्यातींपैकीं वेन्हे गावचा कुळकर्णी नारो विश्वनाथ यानें बादशहास विनंति केली कीं “ वरील गावचें कुळकर्ण

१ पहा पृ. १६ पादटीप. २ हा अधिकारी फर्मानाच्या पेठीन आहे.
ऐ. फा. सा. सं. १–३

पिढी दर पिढी मजकडे आहे. पूर्वी हा गाव सय्यद हुसेन(=?) मोकाशी याजकडे असतां त्यानें गावावर जुलूम केल्यामुळें गावचे पुढारी व रयत गाव सोडून गेले. त्यांबरोबर माझा चुलता कम्लू हाही गेला व त्यानें त्यांची समजूत काढून त्यांस पुष्कळ काळानें परत गावावर आणलें. त्या वेळीं कुळकर्ण्याचें काम करण्यासाठीं आमच्यापैकीं कोणी तेथें नसल्यानें गावकऱ्यांनीं तेथील जोशाकडून काम करून घेतलें. पण पुढें मी गावीं जाऊन माझें काम परत मागितलें असतां गावकऱ्यांनीं मला तें देऊन तशाप्रकारचा महजरही करून दिला. आतां आपलें फर्मान पाहिजे आहे." तरी नारो विश्वनाथ यास त्याच्या इच्छेप्रमाणें फर्मान दिलें आहे.

३

ले. ८ सु. १०४१, हि. १०५० जिल्हेज ६	श. १५६३ चैत्र शुद्ध ८ इ. १६४१ मार्च ९

मुहम्मदशाह→अधिकारी व देसाई परगणे वाई.

नारो विश्वनाथ, कुळकर्णी मौजे टाकळें, यानें विनविलें कीं, "टाकळें येथील कुळकर्ण पूर्वीपासून माझें आहे. पूर्वी एक विधवा आपल्या मुलाला घेऊन आमच्या पूर्वजांपाशीं आली. पूर्वजांनीं त्या मुलाचें पालनपोषण मुंज, लग्न, वगैरे करून देऊन कुळकर्ण करण्यास सांगितलें. कांहीं दिवसांनीं माझे पूर्वज मेले. नंतर कित्येक दिवसांनीं तो मुलगाही मेला, तेव्हां त्याचा मुलगा कुळकर्णाचें काम पाहू लागला. मी माझ्या गावास येऊन त्यास दूर करून दुसऱ्यास नेमू लागलों. तों तो मजपाशीं भांडू लागला व दुसऱ्यास काम करू देईना. नंतर गंगाजी देसाई (व स्वतःचे वारस?) यांस ही गोष्ट समजून त्यांनीं त्यास दूर करून कुळकर्णाची मिरास माझे अधीन केली व महजर करून दिला. महजराप्रमाणें महाराजांचें फर्मान मिळावें." विनंति ध्यानांत घेऊन टाकळें येथील कुळकर्ण नारो विश्वनाथ यास देण्याचें ठरविलें आहे. तरी उपर्युक्त कुळकर्ण नारो विश्वनाथाच्या ताब्यांत द्यावें. कोणासही हरकत करू देऊ नये.

४

ले. ९ सु. १०४१ } { श. १५६३ श्रावण शुद्ध १४
हि. १०५१ जवल ११ } { इ. १६४१ आगष्ट ९

मुहम्मदशाह→देसाई परगणे कऱ्हाड

नारो विश्वनाथ, कुळकर्णी व जोशी मौजे किरोली, यानें विनंति केली कीं, " किरोलीचें कुळकर्ण व जोशकी वाडवडिलांपासून माझी आहे, सध्यां मजकडे चालत आहे व इनाम हकलवाजिमे वगैरे खात आलों आहे. आतां आपलें फर्मान मिळावें." तरी नारो विश्वनाथाच्या विनंतीप्रमाणें सालावाद जसें चाललें आहे तसें त्याचे जोशकी व कुलकर्णकी हे हक्क वंशपरंपरा त्याजकडे चालू ठेवावे.

५

ले. १० सु. १०४१ } { श. १५६३ श्रावण शुद्ध १४
हि. १०५१ जवल ११ } { इ. १६४१ आगष्ट ९

मुहम्मदशाह → देसाई परगणे कऱ्हाड

नारो विश्वनाथ यानें विनंति केली कीं, " वेल्हे येथील कुळकर्ण वाडवडिलांपासून माझी मिरास आहे. माझे वाडवडील सदरहू गावच्या पाटलांवर नाराज होऊन गाव सोडून गेले. तेव्हां पाटील गावच्या जोशाकडून कुळकर्णाचें काम करून घेऊं लागले. कांहीं वर्षांनीं मी गावीं आलों. तेव्हां गावकऱ्यांनीं सांगितलें, ' कुळकर्ण तुझेंच आहे, तर तूं तें कर. ' असें सांगून महजरही करून दिला आपलें फर्मान पाहिजे आहे." तरी वेल्हे येथील कुळकर्ण नारो विश्वनाथ यास दिलें आहे. तरी कुळकर्ण त्याचे ताब्यांत देऊन त्याजकडे वंशपरंपरा चालविणें व सदरहू जोशास हरकत करू देऊं नये.

६

ले. ११ सु. १०४२ } { श. १५६४ वैशाख शुद्ध ६
हि. १०५२ सफर ५ } { इ. १६४२ एप्रिल २५

मुहम्मदशाह → अमलदार व देसाई परगणे वाई

नारो विश्वनाथ वनपाळ यानें विनंति केली कीं, "मौजे टाकळें व मौजे बोरगाव संमत कोरेगाव येथील कुळकर्ण व जोशकी वाडवडिलां

पासून माझी मिरास आहे. माझ्या वाडवडिलांनीं मालो वल्लाळ व विठ्ठल हरी यांस ती चालविण्यासाठीं मुतालीक ठेविलें होतें, पण त्यांनींच माझ्या मिरासींत हरकत मांडली. हाकीम शरा, अमलदार व इतर गावकरी यांनीं जमून न्याय करून दोन्ही वतनें माझींच आहेत असें ठरविलें. त्याच वेळीं उपर्युक्त दोघांनीं सर्वांसमक्ष सांगितलें कीं, 'आमचा दोन्ही वतनांशीं कांहीं संबंध नाहीं. आम्हांस मुतालीक म्हणून ठेविलें होतें.' तेव्हां त्यांना दूर करून दोन्ही वतनें माझ्या स्वाधीन केली. तीं मी रणदुल्लाखानाच्या खुर्दखताप्रमाणें भोगत आहे. आपलें फर्मान मिळावें." तरी तीं वतनें त्यास द्यावी असें फर्माविलें आहे. तेव्हां वरील दोन्ही वतनें त्यांवरील हक्कांसह त्याचे ताब्यांत देऊन वंशपरंपरेनें त्याजकडे चालू ठेवावीं.

७

ले. १२ सु. १०४२ }　　{ श. १५६४ श्रावण वद्य ४
हि. १०५२ जवल १७ }　　{ इ. १६४२ आगस्ट ४

बादशहा → अमलदार व देसाई परगणे वाई

नारो विश्वनाथ, कुळकर्णी व जोशी मौजे टाकळे व बोरगाव यानें विनंति केली कीं, "बोरगाव व टाकळे या गावीं अनुक्रमें ½ व १ चावर जमीन, प्रत पहिली, रणदुल्लाखानाच्या खुर्दखताप्रमाणें मला इनाम चालू आहे. आपलें फर्मान मिळावें." तरी रणदुल्लाखानाच्या खुर्दखताप्रमाणें त्याजकडे चालू असलेली सदरहू जमीन तीवरील हकलवाजिमे व पट्या यांसह त्याच्या ताब्यांत देऊन वंशपरंपरेनें त्याकडेच चालू ठेवावी.

८

ले. १२ सु. १०४२ }　　{ श. १५६४ श्रावण वद्य ४
हि. १०५२ जवल १७ }　　{ इ. १६४२ आगस्ट ४

मुहम्मदशाह → सुरूरखान हवालदार व देसाई परगणे कऱ्हाड

नारो विश्वनाथ, कुळकर्णी मोजे देहे कर्यात सेळगाव परगणे कऱ्हाड, यानें विनंति केली कीं, "मजकडे उपर्युक्त गावांतील पहिल्या प्रतीची अर्धा चावर जमीन तीवरील हक्कांसुद्धा रणदुल्लाखानाच्या खुर्दखताप्रमाणें चालू आहे. आपलें फर्मान मिळावें." तरी सदरहू जमीन नारो विश्वनाथ याजकडे इनाम म्हणून वंशपरंपरा चालू ठेवावी.

९

ले. १४ सु. १०४४ }
हि. १०५४ रखर १५ }

{ श. १५६६ ज्येष्ठ वद्य १
{ इ. १६४४ जून ११

मुहम्मद शाह → निअमतखान हवालदार व कारकून मामले विजापूर.

विजापूर येथील कोटाच्या (=अरावह ?) आंत असलेली बनाजी हरेश्वर याच्या मालकीची धर्मशाळा (मन्झिलखानह) तिच्या इमारतीसह अफ्जलखान मुहम्मदशाही[1] याचा दूत (हाजिब) नारो पंडित यास इनाम दिली आहे. तरी ती त्याच्या ताब्यांत द्यावी.

१०

ले. १५ सु. १०४५ }
हि. १०५५ रखर १५ }

{ श. १५६७ ज्येष्ठ वद्य १
{ इ. १६४५ मे ३१

मुहम्मदशाह → निअमतखान हवाल्दार व कारकून मामले पुरनूर मुहम्मदपूर

कसबे नौरसपूर येथें शहराच्या कोटाजवळ (अरावह) असलेली मीर धनगर याच्या ताब्यांतील पाव चावर जमीन, बाग व पडिक (नाकिर्द) विहीर यांसह, तीवरील हकांसुद्धां नारो विश्वनाथ पंडित यास इनाम दिली आहे. तरी ती त्याच्या ताब्यांत देऊन वंशपरंपरेनें त्याजकडे चालवावी.

११

हें व यापुढील अशीं दोन्ही फर्मानें एकाच विषयाला उद्देशून असून महत्त्वाचीं आहेत. यांत अंबरखान व झुंजारराव घाटगे यांस, पीशजंगखान काफिरांनीं घातलेल्या बाळापूरच्या वेढ्यांत अडकल्यामुळें, बाळापूरकडे जाऊन शत्रूस हुसकून लावून पीशजंगखानाच्या लोकांस मदत करण्याबद्दल सांगितलें आहे. दोन्हीं फर्मानें एकाच तारखेची म्हणजे हि. १०५५ जमादिलावल २१ ची (=श. १५६७ आषाढ वद्य ८= इ. १६४५ जुलै ६) आहेत. यांत उल्लेखिलेल्या कुफ्फार, बाळापूर, पीशजंगखान यांच्या विषयीं जास्त माहिती मिळविली पाहिजे. मुहम्मदनाम्यांत दिलेल्या हकीकतीवरून असें दिसतें कीं, हि. १०५४ सालीं मुहम्मद आदिलशहानें

१ हा अफ्जलखान म्हणजे प्रसिद्ध अफ्जलखान आहे हें उघड आहे.

खानखानान उपपद धारण करणाऱ्या सरदारास कर्नाटक व मलनाड या प्रांतांतील अजूनपर्यंत हातीं न आलेले किल्ले घेण्यास पाठविलें. तो हि.१०५५ साल संपेपर्यंत किल्ले घेण्याच्या कामांतच गढलेला होता व त्याच्या बरोबर गेलेल्या सरदारांत पीशजंगखान हा होता.

या स्वारींतही नेहमींप्रमाणें विजापूरकरांना जय मिळून दोन्ही देशांतील ९ किल्ले त्यांच्या ताब्यांत आले असें सांगितलें आहे. पण या किल्ल्यांच्या यादींत बाळापूरचें नांव नाहीं. कर्नाटकांत दोन बाळापुरें आहेत. एक दोड्ड (थोरलें) बाळापूर व दुसरें चिक्क (धाकटें) बाळापूर. पैकीं पहिलें हल्लीं म्हैसूर संस्थानांतील बंगलोर जिल्ह्यांत असून दुसरें कोलार जिल्ह्यांत आहे. दोनीही तालुक्यांचीं ठिकाणें आहेत. मात्र हल्लीं चिक्क बाळापूर हेंच सर्व दृष्टीनीं दोड्ड बाळापूरपेक्षां जास्त मोठें आहे. दोन्ही ठिकाणींही पूर्वीं किल्ले होते. त्यामुळें येथें या दोहोंपैकीं कोणतें बाळापूर विवक्षीत आहे हें सांगणें जास्तच कठीण आहे. म्हैसूर गॅझिटियरमध्यें कंठीरव वोडेयर याच्या आधिपत्याखालीं हा ताब्यांत आणण्याचा प्रयत्न झाला असें म्हटलें आहे (Vol. II p 125). पण तो कोणत्या सालीं झाला हें सांगितलेलं नाहीं आणि तत्कालीन तेथील अधिपति बाचे गौडा (Baichs Gouda) यानें मराठयांच्या मदतीनें किल्ल्यास पडलेला वेढा उठवून जवळच झालेल्या एका लढाईंत कंठीरवास ठार केलें असें सांगितलें आहे. तेव्हां प्रस्तुतच्या फर्मानांतील प्रसंग व गॅझिटियरमधील प्रसंग एक असावेत. मुहम्मदनाम्यांत रणदुल्लाखान ऊर्फ रुस्तुम जमा यानें बाळापूर घेतल्याचा उल्लेख आहे. ही गोष्ट हि. १०५२ पूर्वीं झाल्याचें सांगितलें आहे (शिवाजी निबंधावली भाग ३ पृ. १०३ व १०४). तेथेंही बाळापूर कोणतें याचा उल्लेख नाहीं. पण म्हैसूर गॅझिटियरच्या मतें हें बाळापूर म्हणजे दोड्ड बाळापूर होतें (vol. II p. 68,70). रणदुल्लाखानाच्या कर्नाटकावर दोन स्वाऱ्या झाल्या होत्या. पैकीं एकींमध्यें रणदुल्लाखान विजयी झाला होता; पण दुसरींत तो अपेशी झाल्यामुळें दरबारांत त्याजविषयीं प्रतिकूल मत झाल्याचें आपणांस ठाऊक आहे. पण दोड्ड बाळापूर हातचें गेल्याचा कोठें उल्लेख नाहीं. तेव्हां येथें चिक्क बाळापूरच विवक्षित असावें असें वाटतें. तसेंच या ठिकाणीं कुफ्फार म्हणजे कंठीरव नरस ओडेयरच

असावा. कारण या वेळीं म्हैसूरच्या बाजूस तोच सर्वांत प्रबल राजा असून आपला प्रदेश वाढविण्याचा प्रयत्नही तो करीत होता.

असो. या वेढ्याचें पुढें काय झालें याची कल्पना करतां येण्यासारखी आहे. खानखानानें हि. १०५४ व १०५५ या २ सालभर जी स्वारी कर्नाटकांत केली तींत त्यानें शत्रूचे ९ किल्ले घेतल्याचें सांगितलें आहे. तेव्हां पीशजंग हि. १०५५ च्या दुसऱ्या पावक्यांत जरी बाळापूरच्या वेढ्यांत अडकला होता तरी तो पुढें लवकरच सुटला असावा.

ले. १६ हि. १०५५ जुमादिलावल २१	१ शि.	श. १५६७ आषाढ वद्य ८ इ. १६४५ जुलै ६

फर्मान हुमायून शर्फ सुदूर याफ्त आंकह खान आलीशान सआदतनिशान रफ़ीअ उल् कद्र वल् मकान लायक उल् इनायत वल् इहसान शायस्तह मराहिम बीपायान अन्व्ररखान वइनायत बीगायात शाहानह नवाझिश व इल्तिफ़ात खुसवानह सराफ़राझ व मुअझ्झझ बूदह बिदानद कह दरीं वला बअर्ज मुकद्दस रसीद कह बालापूर रा कुफ्फार फुज्जार शिकन्जह कर्देह अन्द लिहाजह हुक्म जहां मताअ व आलम मुत्बअ सादिर मी शवद कह बमुजर्रद वसूल ई फर्मान अजीम उश् शान दर साअत खुदरा बहवाली बालापूर रसानीदह दर दफ़अ गनीम साई शवद व ऊपरालह मर्दुम इझ्झत व रफ़अत दस्तगाह शुजाअत व शहामत इन्तिबाह झुब्दह दौलतखा(ख्वा)हान मुस्ततहम्राह खुलासह खैरअन्दीशान बिला इश्तबाह खान आलीशान सआदतनिशान रफ़ीअ उल् कद्र वल् मकान लायक उल् इनायत वल् इहसान पीशजन्गखान नुमायद अगर नौज बिल्लह चीझी वाकअ शवद जवाब आं किलअ दर अह्दह ऊस्त तादानद वर हुक्म फर्मान अश्रफ़ रवद तहरीरन फी २१ शहर जमादी उल् अव्वल सनह १०५५.

(समासांत) पर्वानगी हुजूर अश्रफ़ अक्दस हुमायून अश्ला* मुहम्मदशाह → अंबरखान

* या व पुढील तीन अशा फर्मानांचा वरचा, मागच्या व उजव्या बाजूचा कोरा भाग कापून काढला आहे.

काफीर लोकांनीं सध्यां बाळापूरला वेढा घातला आहे असें समजतें. तरी हा हुकूम पोहोंचतांच बाळापुरास जाऊन शत्रूला दफे करण्याची खटपट करावी व तेथील पीशजंगखान याच्या लोकांचा तुम्ही उपराळा करावा. ईश्वर न करो, कांहीं कमजास्त घडलें तर त्या किल्ल्याची जबाबदारी तुमच्यावर(ऊ[1]) आहे.

१२

ले. १७ हि. १०५५ जमादिलावल २१ } १ शी. { श. १५६७ आषाढ वद्य ८ इ. १६४५ जुलै ६

फर्मानि हुमायून शर्फ सुदूर याफ्त आंकह मुकद्दम उल् अमासिल वल् इक्रान खुलासत उल् कबायिल वल् अय्यान झुब्दत उल् अश्बाह् वल् अक्रयान शुजाअत आसारी जूझारराव घान्तगह[2]

१३

ले. १८ हि. १०५७ सल १० } { श. १५६९ चैत्र शुद्ध १२ इ. १६४७ एप्रिल ६

मुहम्मदशाह → असदखान

आम्हांस असें समजतें कीं, आपले मुतालीक सध्यां सैन्याच्या कोठींत धान्य व इतर जिन्नस यांचा भरणा करणाऱ्या व्यापाऱ्यांना तऱ्हतऱ्हेनें त्रास देऊन त्यांपासून पैसा उकळतात. आपल्या खजिन्यांतून त्यांस तनखा व रतीब चालू आहे त्या अर्थी त्यांचें हें करणें योग्य नाहीं. तेव्हां आपणांस फर्मावितों कीं, आपल्या मुतालिकांना योग्य शिक्षा व तंबी पोहोंचविल्या शिवाय राहू नये व कोठाराच्या व्यापाऱ्यांना कोणताही उपद्रव न देतां त्यांनीं व्यापाऱ्यांपासून जें कांहीं घेतलें असेल तें सर्व आतांच परत करावें. जर कोणी पुन्हां असला प्रयत्न करील तर त्याचा भयंकर परिणाम होईल

---

१ ऊ चा अर्थ तो-ती-तं-असतां मी तुम्ही असा केला आहे. अनेक फर्मानांतून आज्ञा केलेल्या मनुष्याला तृतीय पुरुषी संबोधिलेलें दिसतें. वास्तविक तेथें द्वितीय पुरुषच अभिप्रेत असतो.

२ यापुढील सर्व मजकूर वरच्याच फर्मानाप्रमाणें असल्यामुळें त्याचे उच्चार व अर्थ या गोष्टी दिलेल्या नाहींत. त्या सर्व वरच्या फर्मानाप्रमाणेंच समजाव्या.

१४

हेंही फर्मान महत्त्वाचें आहे. याचा काल हि. १०५७ जिल्हेज २५ हा आहे. यापूर्वी म्हणजे हि. १०५६ च्या जमादिलावल महिन्याच्या पहिल्या तारखेस विजापुरी सेनापती मुस्तफाखान यानें कर्नाटकाची स्वारी सुरू केली होती. ती स्वारी या वेळींही सुरू होतीच. पण हि. १०५७ च्या मध्याच्या सुमारास बादशाही फर्मान आल्यामुळें मुस्तफाखान स्वारीचें काम असदखान व शहाजी या दोघांवर सोपवून विजापुरास परत गेला होता (शिवाजी निबंधावळी भाग २ पृ. ११९).

या फर्मानांत आलेला यशवंतराव याचें आडनांव दिलेलें नाहीं. शिवभारतांत शहाजीवर हल्ला करून त्यास पकडण्यांत यशवंतराव वाडवे नांवाच्या एक गृहस्थ असल्याचें नमूद आहे. तोच बहुधा हा असावा. हा पूर्वीपासून शहाजीच्या विरुद्ध वागत असावा. म्हणूनच बादशहाला विरुद्ध न वागण्याबद्दल यास ताकीद करावी लागली आहे.

या फर्मानांत शहाजीस महाराज, फर्जंद वगैरे सन्मानदर्शक जे शब्द लावले आहेत त्यांवरून शहाजीस विजापूर दरबारीं या वेळीं चांगली मान्यता होती असें दिसतें.

या फर्मानांत कन्वी (सिंड, घाट) हा तामिल शब्द आला असून सिंडीचें नाव जन्गमा असें आलें आहे. यांत एवढेंच दिसतें कीं, शहाजी या वेळीं सिंडीच्या संरक्षणासाठीं तिच्या जवळच तळ देऊन बसला होता.

ले. १९ हि. १०५७ जिल्हेज २५	१ शि.	श. १५६९ पौष वद्य १२ इ. १६४८ जानेवारी ११

फर्मान हुमायून शर्फ सुदूर याफ्त आंकह मशहूर उद्द दौलत यसवन्तराव बइनायात बीगायात पादशाहानह मुस्तवसक व उम्मीद्वार बूदह बिदानद कह बिनावर हुकम अशरफ नव्वाब फलक जनाब गर्दूनरिकाब सल्तनतमदार अयालत व हुकूमत पनाह शौकत व हशमत दस्तगाह मुशिय्यद कवाअद कामगारी मुम्हिद मरासिम जहांदारी बद्र आली कद्र नाम्दारी गौहर कान बख्तियारी मक्सूद सलातीन कुब्बार मशहूर

खवाकीन आलीमिक्दार मुवास्सिस मवानी खिलाफत आसिफ रुत्वत अरस्तू हिक्मत अफ्लातून दानिश बत्लीमूस बीनिश दस्तूर अजीम उश शान जी अल इझ्झ वल करम वल इहसान नगीन खातिम जाह व तम्कीन मुदब्बिर अकालीम उल अर्जैन दुर्र दर्याए जूद नुक्तह दायरह वजूद मत्लअ खुर्शीद कमाल मन्बअ तार्ईद जू अल जलाल नूर हदीकह आफ्रीनश नूर हद्फह बीनिश आफ्ताब आस्मान मिहूतरी दुर्रए बुर्ज सर्वरी फराझिन्दह रायात उलुव्व मरातिब तराझिन्दह इयाय समुव्व मनाकिब शाह बैत कशीदह नुअ इन्सान मुहीत मर्कझ राफत व इम्तिनान कुदह खवानीन बुलन्द मकान साहिबह अआजम व अमाजिद दौरान वास्तह अम्न व अमान नव्वाब मुस्ततात्र मुअल्ला अल्काब खान बाबा बह ऊ नविश्तह अन्द कह बा जम्ई 'सवार व अहशाम बजन्गमा कन्वी रफ्तह बहे इझ्झत व शुजाअत दस्तगाह .उम्दह दौलतख्वाहान वफाकीश कुदहहवाख्वाहान खैरअन्दीश झुब्दत उल अमासिल वल अख्वान खुलासत उल अमासिल वल इक्रान रुक्न उद् दौलत उल काहिरह महाराज फर्झन्द शाहजी भोसलह मुल्हक शुदह बामहाराज यक दिल व यक जहत बूदह आसार दौलतख्वाही बजुहूर रसानद मी बायद कह अझ नविश्तह नव्वाब नाम्दार इझ्झ इलेह सर मूँ तजावझ न नुमायद बझूदीझूद बमहाराज खुदरा बरसानद कह दरीं मअनी इख्तियाद सराफ्राझ शुद दानद तह्रीरन् फी २५ शहर जू हज्जह सनह १०५७

(समाप्त)........हुमायून अअला

मुहम्मदशाह → यशवंतराव

आमच्या हुकुमाप्रमाणें नवाब खानबाबा यांनीं तुम्हांस लिहिलें कीं, " तुम्ही आपले प्यादे व स्वार यांसह जंगमा खिंडीपाशीं जाऊन महाराज फर्जंद शहाजी भोसले यांच्याशीं एकदिल व एकरूप होऊन दौलतीच्या सदिच्छेचे चिन्ह प्रकट करावें." तरी नामदारांच्या लिहिण्याच्या विरुद्ध एक केसभरही न जातां महाराजांपाशीं (शहाजी) पोहोंचावे. यांतच तुमचा जास्त उत्कर्ष आहे असें समजावें.

६५

ले. २० सु. १०४८ } { श. १५७० चैत्र शुद्ध९
हि. १०५८ रवल ७ } { इ. १६४८ मार्च २२

मुहम्मद शाह → हुद्देदार पेठ (बहुधा विजापुरांतील)

नारो विश्वनाथ पंडित यानें विनंति केली कीं, "पेठेंतील पूलाजवी (पे, वाव, लाम, अलीफ, जीम, ते, हे, ये,) चें बाबतींतील एक घर पूर्वी मला दिलें होतें. आतां मला फर्मान मिळावें." तरी उपर्युक्त घर नारो विश्वनाथ पंडित यास देऊन टाकावें.

१६

हें फर्मान त्याला काय सांगावयाचें आहे तें स्वतःच उत्तम तऱ्हेनें सांगत आहे. मला यांतील गावांविषयीं कांहीं खुलासा करावयाचा आहे. सातान्याच्याजवळ ५ कोसांच्या अंतरांत दोन सायगावें आहेत. एक सातान्याच्या पश्चिमेस २।३ कोसांवर पण सातारा तालुक्यांत असलेलें व दुसरें सातान्याच्या वायव्येस असलेलें जावली तालुक्यांतील. पैकीं या फर्मानांत सातारा तालुक्यांतील सायगावच विवक्षित आहे. मेढ्याला जवळ असें सायगाव सातारा तालुक्यांतीलच. या सायगाव जवळच वेळें हें गांव १ कोसावर आहे. वासोट्यापासून ७८ कोस अंतरावर वेळें नावाचें एक गाव आहे; पण येथें तें विवक्षित नाहीं. कारण हें दुसरें वेळें उपर्युक्त सायगावापासून सुमारें १० कोस अंतरावर येईल.

येथें मुसलमान बादशहानें गांवकऱ्यांविषयीं जी कळकळ दाखविली आहे ती अनुकरणीय नाहीं असें कोण म्हणेल ? रयतेकडे वसुलाची बाकी राहिली तरी दडपशाहीचे उपाय अमलांत न आणतां लोकांची समजूत घालून त्यांकडून वाजवी रक्कम वसूल करणें योग्य होतें असें बजावून साताऱ्याचा किल्लेदार मानकोजीराव यानें करविलेल्या लुटीबद्दल बादशहा त्याची चांगली कानउघाडणी करीत आहे. येथें अधिकाऱ्याच्या वर्तनाचें समर्थन न करतां अधिकाऱ्यास त्यानें केलेल्या दडपशाहीबद्दल उघड दोष देऊन बादशहानें रयतेची बाजू उचलून धरली आहे.

ले. २१ सु. १०५०	श. १५७२ श्रावण शुद्ध ५
हि. १०६० साबान ३	इ. १६५० जुलै २२

मुहम्मदशाह →-माणकोजी नरसिंगराव हवालदार व कारकून किल्ले सातारा

आम्हांस असें समजलें कीं, मौजे सायगाव तर्फे मेढें किल्ले वासोटा येथील कुणबी स्वतःकडून वासोटा किल्ल्याच्या तरतुदीस

जावयाचे पैसे न देतां तुमच्या किल्ल्याच्या (सातारा) हद्दींत येऊन राहिले. तेव्हां सायगावच्या हुद्देदारांनीं तेथें येऊन पैसे मागितले; पण त्यांनीं न दिल्यामुळें त्यांचा सूड घेतला. त्या वेळीं तुम्ही येथे येथील हुद्देदारांचेबरोबर शिपाई देऊन त्यांस सायगावावर पाठविलें आणि त्यांची गायगुरें लुटून आणिलीं. जेव्हां ते लोक बाकी न देतां तुमच्या हद्दींत आले तेव्हां तुम्ही त्यांची समजूत घालून त्यांच्याकडून हिशेबी बाकी सायगावच्या हुद्देदारांस देवविणें योग्य होतें; तें न करतां तुम्ही उपर्युक्त वर्तन करून गाव खराब केलें हें केवढें धाष्टर्य ? आतां हा हुकूम पावतांच सायगाव येथील जें कांहीं लुटून आणलें असेल तें सर्वच्या सर्व परत देऊन सायगावच्या कुणब्यास त्या गावच्या हुद्देदारांच्या ताब्यांत द्यावें व कोणताही त्रास देऊ नये. या बाबतींत जर तक्रार आली तर त्याचा परिणाम चांगला होणार नाहीं हें खूप समजून असा.

१७

लें. २२सु. १०५१ } { श. १५७३ पौष वद्य १
हि. १०६२ मोहरम १२ } { इ. १६५१ डिसेंबर १७

मुहम्मदशाह→ हुद्देदार पेठ शहापूर मामले मुहम्मदपूर

राव अमीनराव ठाणेदार पेठ शहापूर यांनीं विनंति केली कीं, " तोफाच्या वातेरी (कोट) नजीक थोरल्या हौदाच्या बाजूस बाहेरच्या अंगास एक उघडें खिंडार आहे. तेथें चोरांना आश्रय मिळतो. ही गोष्ट हुजुरास कळविल्यावर हुजूरच्या हुक्माप्रमाणें पूर्वीचा जीर्ण कोट बाजूस करून ती जागा आंत घेऊन त्याबाजूस कोट बांधून मोकळी जमीन लोकांस विकून टाकून कोटास दरवाजा बांधला. त्या जमीनीवर लोकांनीं घरें बांधून ती जागा भरवराटीस आणली आणि ते लोक हुजुरास दीर्घायुष्य चिंतून तेथें रहात आहेत. त्या ठिकाणीं मी एक घर बांधू इच्छितों. तेव्हां जुन्या कोटाच्या १५० गज लांबीच्या भिंतीचे धोंडे व माती आणि ७० गज लांब व ४० गज रुंद अशी जमीन बक्षिस देण्याची कृपा करावी " विनंतीप्रमाणें त्यास उपर्युक्त गोष्टी दिल्या आहेत थोरला हौद आणि धर्मशाळा, वाडे व नवाबपूर यांच्या बाजूस असलेली मोकळी जागा, आणि जुना कोट व माळ जमीन गांवर कोट व दरवाजा बांधून तेथील जमीनीवर घरें, दुकानें व बाजार

बांधून पेठेची आबादानी करवावी म्हणजे उपर्युक्त रावाची सदिच्छा व्यक्त होईल[1].

१८

ले. २३ सु. १०६० } { श. १५८२ अधिक ज्येष्ठ शुद्ध १५
हिं. १०७० रमजान १४ } { इ. १६६० मे १४

अली आदिलशाह → अधिकारी व देसाई परगणे कोल्हापूर

रामकृष्ण नारायण यानें दरबारास विनंति केली कीं " कोल्हापूर परगण्याचा देशकुलकर्णी मयत झाला व त्याला कोणी वारस राहिले नाहींत. बऱ्याच दिवसापासून रुद्राजी कोन्हेरी अंबेटकर व चोंढो नरसिंह कुळकर्णी कसबे कोल्हापूर यांनीं गैरवारस असून देशकुलकर्णाचा ताबा घेतला आहे. कृपादृष्टी करून सदरहू कुळकर्ण त्यावरील हक्कांसह मला बहाल करून शिवाय वेतलूज येथील पाऊण तिनका जमीनीच्या बक्षिशीचें फर्मान करून यावें. म्हणजे मी रयतेस दिलासा देऊन या परगण्याची लावणी संचणी करण्याची खटपट करीन. " तरी सदरहू परगण्याच्या देशकुळकर्णाची मिरास वर सांगितलेल्या अटीवर रामकृष्ण नारायण यास इनाम देण्याची कृपा केली आहे. तेव्हां सदरहू कुळकर्ण रामकृष्ण नारायण याच्या ताब्यांत द्यावें व चालू ठेवावें. तसेंच देशकुळकर्ण दिल्याबद्दल घ्यावयाची शेरणीही माफ केली आहे.

१९

ले. २४ सु. १०६१ } { श. १५८२ फाल्गुन शुद्ध ७
हि. १०७१ रजब ५ } { इ. १६६१ फेब्रुवारी २५

अली आदिलशाह→वर्तमान व भावी अधिकारी व देसाई परगणे कोल्हापूर.

रामकृष्ण नारायण, देशकुळकर्णी परगणे कोल्हापूर, यानें विनंति केली कीं, " या परगण्याचें देशकुळकर्ण त्यावरील हक्कांसह व अर्धा चावर

१ या ठिकाणीं राव अमीनराव यानें जी जागा मागितली त्या बाजूस प्रथम च वस्ती झाली होती. तेथें तर अमीनरावास जागा मिळालीच पण त्यास आणखीही एके ठिकाणीं अशीच वस्ती करावयास सांगितलेलें दिसतें. नाहीं तर जेथें पूर्वी वस्ती झाली होती असें अमीनराव स्वतः सांगतो त्याच जागीं बादशाह आणखी वस्ती करण्यास सांगत आहे असें होईल. विशेषतः धर्मशाळा, वाडे व नवापूर या शब्दांवरून बादशाह अमीनरावास जेथें वस्ती करावयास सांगत आहे तो भाग जेथें अमीनरावास जागा मिळाली त्याभागाहून निराळा होता असें दिसतें.

जमीन इनाम म्हणून मजकडे चालू आहे. हल्लीं या परगण्याचे मोकाशी अडथळा करून हकलवाजिम्यांचा वसूल करूं देत नाहीत. हक वसूल करण्याबद्दल मला फर्मान मिळावें." तरी रामकृष्ण नारायण यास अर्धा चावर जमीन व इतर हक्क व लवाजिमे इनाम दिले आहेत. त्यास ते भोगू द्यावे.

२०

हे. २५ सु: १०७१ हि. १०७१ जिल्हेज २३	श. १५८३ श्रावण वद्य १० इ. १६६१ आगष्ट ९

अली आदिल शाह → वर्तमान व भावी अधिकारी व देसाई परगणे कोल्हापूर.

रामकृष्ण नारायण, देशकुलकर्णी परगणे मजकूर, यानें विनंति केली कीं, "या परगण्याच्या देशकुलकर्णाची मिरास आपल्या फर्मानाप्रमाणें मजकडे चालू आहे. हकलवाजिमे व इतर इनाम या विषयीं फर्मान मिळावा." तरी त्यास हकलवाजिमे व इतर बाबी वंशपरंपरेनें भोगू द्याव्या.

२१

हे. २६ सु. १०६२ हि. १०७२ रजब १५	श. १५८३ फाल्गुन वद्य २ इ. १६६२ फेब्रुवारी २५

अली आदिलशाह→फाजल अफ्जलखान मुहम्मदशाही हवालदार व मुहम्मद मुलकी ठाणेदार व कारकून किल्ले परळी

मौजे बोरगाव परगणे वाई येथील कुळकर्णी नारो विश्वनाथ, यानें दरबारास विनंति केली कीं, "मौजे कामेरी किल्ले परळी येथील अर्धा चावर जमीन आदिलशाही अंबाजी घोरपडे याच्या खुर्दखताप्रमाणें इनाम चालू आहे. आपलें फर्मान मिळावें." तरी सदरहू जमीन तीवरील हकांसुद्धां उपर्युक्त गृहस्थास इनाम देण्याची कृपा केली आहे. तेव्हां ती जमीन त्याचे ताब्यात देऊन त्याजकडे चालू ठेवावी.

---

१ हकलवाजिम्यांची माहिती वरून कर्यात कोल्हापूर मधील ६२ गावांतून सुमारें १८० होन सदरहू गृहस्थास मिळत असत असें दिसतें.

२ फर्मानांतील गावें व नकदी मिळकत यांची बेरीज ६२ गावें व ३३४१ होन इतकी भरते.

२२

ले. २७ } { श. १५८५ श्रावण शुद्ध ९
हि. १०७४ मोहरम८ } { इ. १६६३ आगस्ट २

अली आदिलशाह → राव अमीनराव

अमीनराव यांनीं जाणावें कीं, शर्जाखान[1] सरहवालदार शहर अहसनाबाद[2] (कुलबुर्गा) याच्या सांगण्यावरून शहराची तयारी (इस्तअदाद) व मौप (=?) या साठीं हुजूरकडून ८५० होनांची थैली पाठविली आहे. तरी हा पैसा व पूर्वी त्या साल्यावर जमा असलेला पैसा, तसेंच मदत व मौप या निमित्त या शहराकडे लावून दिलेल्या दोन गांवांमधून झालेला वसूल यांचा अहवाल अब्दुल मुहम्मद[3] याजकडे पाठवून द्यावा.

२३

ले. २८ मु. १०६५ } { श. १५८६ फाल्गुन शुद्ध १
हि. १०७५ रजब सलख[4] } { इ. १६६५ फेब्रुवारी ६

अली आदिलशाह → वर्तमान व भावी अधिकारी आणि देसाई परगणे कोल्हापूर

रामकृष्ण नारायण देशकुळकर्णी कर्यात हवाले परगणे कोल्हापूर, यानें विनंति केली कीं, "वरील कर्यातीच्या देसकुळकर्णाची मिरास त्यावरील हक्कांसह हुजूरच्या फर्मानाप्रमाणें मजकडे चालू आहे. कोष्टयाच्या दर

१ मोगल व विजापूरकर यांच्या युद्धांत पुढें प्रसिद्धीस आलेला सरदार शर्जाखान हाच येथें विवक्षित असावा. याच्याशिवाय दुसरा शर्जाखान या वेळीं विजापूरच्या दरबारांत नव्हता.

२ कुलबुर्गा शहराला अहसनाबाद म्हणत हें कांहीं बहमनी पादशहांचीं कुलबुर्गा येथें पाडलेलीं नाणींच सांगत आहेत. बहमनी राज्याचा संस्थापक अलाउद्दीन याचें नांव हसन असल्यामुळें वास्तविक हसनाबाद असें नांव असावयास पाहिजे. पण आज अहसनाबाद असें नांव सांपडतें. हसनाबादचें अहसनाबाद कसें झालें हें समजत नाहीं.

३ हा यावेळीं विजापूरचा पादशहा अली आदिलशहा याचा मुख्य प्रधान होता.

४ शेवटची तारीख सांगण्यासाठीं येथें अंक किंवा अंकवाची शब्द न लिहितां सलख म्हणजे महिन्याची अखेर असा शब्द लिहिला आहे. अशा प्रकारचे उल्लेख फारसे आढळत नाहींत.

मागामागें दरसाल पाव टका घेण्याची वहिवाट असतां ६ चितलच[1] मिळ-तात. (पूर्वीप्रमाणें वर मागामागें पाव टका मिळण्याची) कृपा व्हावी." तरी उपर्युक्त रामकृष्ण नारायण यास दरसाल दर मागामागें पाव टका मिळण्याची व्यवस्था करावी.

२४

ले. २९ सु. १०६५ } { श. १५८६ फाल्गुन शुद्ध १
हि. १०७५ रजब सल्ख } { इ. १६६५ फेब्रुवारी ६

अली आदिलशाह→ अधिकारी व देसाई परगणे वाई

जयरामभट बिन हरिभट राहणार कसबे वाई यानें विनंति केली कीं, "वाई येथें पाटस्थल १० बिघे व मौजे सिहली[2] संमत कोरेगाव[3] येथें गावाजवळ पाटस्थळ १० बिघे व थोरल्या न्हावी[4]च्या सीमेजवळ अर्धा चावर अशी एकंदर अर्धा चावर २० बिघे जमीन मोकाशाच्या सुर्द खताप्रमाणें मजकडे इनाम चालू आहे. कृपेचें फर्मान मिळावें." तरी विनंती-प्रमाणें वरील जमीन तीवरील हकांसुद्धां सदरहू गृहस्थास इनाम दिली आहे.

२५

ले. ३० सु. १०७५ } { श. १५९६ फाल्गुन शुद्ध १५
हि. १०८५ जिल्हेज १३ } { इ. १६७४ मार्च १

अली आदिलशाह → देसाई परगणे कागल

हरी अमीनराव मजलसी हे सात असलेलें, मौजे जमगांव, कर्यात मुरगूर, परगणे कागल, हें गांव राव दियानतराव मजलसी यास तंबाकू, भेट, करगोटा व इनाम याखेरीज इतर हकांसह इनाम दिलें आहे. तरी तें त्याच्या ताब्यांत देणें.

---

१ येथें टक्का व चितल असे दोन नाणकवाची शब्द आले आहेत. येथलि टक्का व चितल याच्या संबंधावरून ६ चितल हे पाव टक्क्याहूनही कमी असावेन असें दिसतें. कदाचित् १२ चितलांचा पाव टक्का होत असेल.

२ या नावाशीं सदृश असें न्हावीजवळ एकादें गाव असल्याचें दिसत नाहीं.

३ पूर्वी कोरेगाव हल्लींप्रमाणें तालुक्याचें मुख्य ठिकाण नसून वाई तालुक्यांतील एका भागाचें ठिकाण होतें (पहा राजवाडे खंड २० पृ. २२८–२९).

४ न्हावी हें कोरेगाव संमतेंत मोडत असल्याचें दिसतें (सदर).

६ बीरवाडीचे देशमूख व चंद्रराव मोरे वगैरे.*

(श्री. ग. ह. खरे व श्री. वि. वा. जोशी)

प्रस्तुतचे तीन फारसी मराठी कागद बीरवाडी येथील श्री. बापूराव देशमूख यांजकडील आहेत. यांपैकीं क्र. १ व ३ नक्कल असून क्र. २ हा अस्सल आहे. फारसी व मराठी नकलांमध्यें बऱ्याच चुका झाल्या आहेत. २ रा कागद असल असूनही अतिशय जीर्ण झाल्यामुळें त्यांतील मजकुरांतही खंड पडले आहेत. नक्कलकारानें महत्वाच्या चुका केल्या आहेत हें फ़ारसी व त्याचें मराठी रूपांतर हीं ताडून पाहिलीं असतां सहज समजून येईल. तरीही कागद महत्वाचे असल्यानें प्रसिद्ध करीत आहों.

१

सु. ३१ सु. १०४४ } नकल मुताबिक { श. १५६६ भाद्र.शुद्ध १५
हि. १०५४ रजब १४ } असल अस्त { इ. १६४४ सप्टेंबर ६

हू-अल-ज(ल)लील

अल्मुल्कोलिल्लह

मुहर पादशाह

बीजापूर

फर्मान हुमायून शर्फ सुदूर याफ्त वजानिब माल पटेल व बाजी (बअजे) अधिकारी तपह बिरवारी किलअह राहेर आंकह शुहूर सनह अर्बअ अर्बईन व अल्फ़ दर्रों विला अरीजअह ऊ मुतजम्मन अहवाल नमक-मेहलाली खुद व बद-अदाई शेख इब्राहीम व सय्यद कपर (कबीर) लश्करियान व कुश्तह शुदन आंहा व तअरीफ़ इख्लास मात्र शेख अली माजी व अहवाल बद-सुलूकी रहीमखान हवालदार किलअह मज्कूर मसूंल दाश्तह बूद अज़ मआरिफ़त जासो रूदो [हाजिब*] मुकद्दम–उल–इम्साल चन्द्रराव रसीद्ह हमगी अहवाल बदर्गाह जहां-पनाह रोशन व मब्रहन गर्दीद बिनाबरां एतालदारी किलअह मज्कूर ब शेख अली मुशारुन-इलैह मर्हमत

* पा. स. १५।१८५३
ऐ. फा सा. मं. १–५

१ ह मायना.

फर्मूदह शुदह अस्त मुशारुन-इलैह रवानह शुदह मी आयद बायद कह—फर्मान सआदत-निशान बहमह अव्वाब खातिर-जमअ नमूदह दर दौलत-ख्वाही दर्गाह आस्मान-जाह साबित-कदम व रासिख-दम बूदह दिलासाए रिआय नमूदह मामूरी (मअ्मूरी) तपह विलायत किलअह मज्कूर नमूदह बजांफ हलाल-ख्वारी बजुहूर आउर्दह दर रजा व तलब हवालदार मूमा-इलैह बूदह बाशद कह बाइस सर्फराझी ऊ अस्त बर हुक्म फर्मान अश्रफ रवद तहरीरन फी राबअ अशर शहर रजब-उल-मुरज्जब सनह १०५४

[मराठी रूपांतर*]

फर्मान हुमायून शरफ सदूर याल्फ बजानेद(ब) माल पटेल व बाजी आधिकारी तो बीरवडी किले रायेरी ऊंकी आर्ज सुा सन आर्बेन व अलफ दरी वख्त तुवा आरजि लिहिले होते जे आपुले हलालनमकी व सेख इभराइमाचे बद आमल व सेद कबीर मारिले व तारीफ इजतमाव सेख आली हावलदार माजी बदतु(सु)लूकी रहिमान (फा.रहीम)खान हावल्दार किले मजकूर लिहिले होते ते आसो रद्दो मोकदमल इम[साल] आपले चंदररायाने हेजिबाचे गुजारतीने पावले व तमाम आहवाल दरगाह जाहाक(प)नाह हीं रोशेन जाहाले त्यावरी किले मजकूरचे हवल्दारी सेख आली मशारनलेसी मर्हमत फर्माऊन पाटविले आसे मशारनिले रवाना होउनू ने येतो तरी तुवा फर्मान सादत निशान पावतांची तमाम बाबे खातीर—जमा करुनू दरगाहचे दौलतखोहीमध्यें साबित कदम व रासिखदम आसोन रयेताचे दिलासा करून तपे विलाईत किले मजकूरचे माहामुरी करून जियाबा(दा) हलालखोरी जाहीर करणें हवालदार मोमिनिलेचे रजातलब मध्यें आसणें तुझे सरफराजी आहे फर्मान द(व)रहुकूम आमल करणे छ १४ रजेब आल मुजद (उल-मुरज्जब) सन येक हजार १०५४ पा हुजूर खुरशेद जहूर आशरफ आकदस हुमामुस (यून)[२]

---

१ न गाळावा.

२ हा कागद म्हणजे विजापूरच्या बादशहाकडून रायरी किल्ल्याखालीं असलेल्या बीरवाडी तप्याचे अधिकारी व माल पाटील यांस आलेलें फर्मान होय. या माल पाटलाचा एक कागद पूर्वी प्रसिद्ध झाला आहे. तो शक १५७३ चा आहे. त्यांत माल पाटील चंद्ररायाविरुद्ध शिवाजीकडे तक्रार करीत आहे. शिवाजीनें आश्वासन दिल्यामुळें तो शिवाजीकडे गेला आहे, हें पत्र श. १५६६ चें आहे. या वेळीं चंद्र-

२

ले.३२ मु. १०४६ } [१ शि.*] { श. १५६७–६८ इ. १६४५–४६

बजानिब माल पटेल व अधिकारी तपह बिरवादी किलअह राहेर तहरीर याफ्त आंकह शुहूर सनह सित्त अर्बईन व अल्फ दर्रीं विला रोशन गर्दीद कह खबर मुहमिल तर्गीर हवालदारी किलअह मज्कूर बउन्वानी कह ब फर्झन्द हवालदार बन्दर मैमून मुस्तफाबाद मन्सूब मी शवद बर्वास्तह दर तलब बतहसील चीझी[न*]कर्दह अस्त अन्दाझह ऊ चीस्त चूं हवालदारी किलअह मझ्बूर ब इझ्झत माब फतह मुल्क मुकर्रर व मुस्तकीम अस्त अक्नून बायद कह हवालदारी ब[फतह*]मुल्क मुशारुन-इलैह मुकर्रर दानिस्तह दर जब्त व मुआनिअत व अम्र मुशारुन-इलैह साबित–कदी-(द)म बूदह बाशद अगर अहयानन झर्रह हर्कत अझ्र जाहिर शवद म ज(स)झाए खुद ख्वाहद शुद दर्रीं बाब ताकीद कुल्ली शनासन्द [शि*] मुरत्तब शुद

[मराठी रूपांतर*]

बजानेब माल पटेल आदिकारी तों बरवाडी किले राईर ताहरीर यात्फ ऊंकी अज सुा सन सीत आरबैन अलफ दरीविला रोशेन जाह्ले...

राय व माल पाटील यांचें सत्य आहे. माल पाटलाची विनंति चंद्ररायाचा हेजीब जास्तो रुझो यानेंच पादशहाच्या कानांवर घातली आहे श. १५७३ व श. १५६६ या दोन वेळचे चंद्रराय निराळे आहेत, हें मात्र येथें ध्यानांत ठेविलें पाहिजे. कदीम चंद्रराय श. १५७१ पूर्वी थोडेच दिवस वाला असावा. नवीन चंद्रराय व माल पाटील यांचें कां बिनसलें होतें याचें कारण वर उल्लेखिलेल्या पत्रांत दिलें आहे. या पत्रांत माल पाटलानें स्वतः एकनिष्ठ कसे आहों, शेख इब्राहीम व सय्यद फकीर ह्यांनीं स्वामिद्रोह केल्यामुळें ते कसे मारले गेले, तसेंच किल्ल्याचा जुना हवालदार शेख अली हा कसा चांगला होता व हल्लींचा हवालदार रहीमखान हा कसा बदफैली आहे वगैरेविषयीं बादशहास माहिती दिल्यामुळें बादशहानें पुन्हां शेख अली यास हवालदारी दिल्याचें व माल पाटलानें त्याच्या हुकमतींत वागण्याबद्दल या पत्रांत सांगितलें आहे. तसेंच रयतेस दिलासा देऊन बीरवाडी तर्फाची भरभराट करण्याबद्दलही या पत्रांत सांगितलें आहे.

कारी किले मजकूरचे बंदर मैमून मुस्तफा[बाद]......हवालदाराचे लेकासी ......केतेक......गैरवाका......ताहसील सरळ केले[1] ....

३

ले. ३३
जु. ४५ जवल २४

श. १६२३ आश्विन वद्य ११
इ. १७०१ आक्टोबर १६

सिक्कह खादिम शरह
याकूतखानजीव

नकल

गर्ज अझ ई नविश्तह आं कह मन कह तानाजीराव दरेकर व गैरह जील मुलाजिमह सर्कार अमारत व अयालत पनाह———ईम इक्रार मी नुमायम (ईम) बरीं मानी (मअनी) कह बापूजी वल्द साबाजीराव देसमुख तपह बिरवाडी गनीम लयीम नोकर बूद व बहम्राह शकावत पैवन्द रामचन्द दर मुल्क पादशाही ऊ गर्दीदह व दस्तगीर अहशाम इस्लाम शुदह ———खान साहिब ऊरा दर कैद फर्मूदन्द दरीं वला मायां जामिन बापूजी शुदह अझ कैद रेहानीदह दर सर्कार मस्तूर मुलाजिम कुनानीदीम व मूमा-इलैह बर जिम्मह खुद मुब्लिग सह४(३) हझार व यक सद व पिन्जाह रूपियह बतरीक मुसादिरह कबूल नमूदह अस्त वाजिब-उल- अदाए सर्कार अस्त बिनाबरां मायां नविश्तह मी दहम (दहीम) कह अगर मूमा-इलैह फरारी(र) शवद आवर्दह हाजिर नुमाईम मायां बइत्तिफाक यक दीगर बिला उज्र वासिल दाद[ह*]खाहीम लिहाजा ईं चन्द कलमा बतरीक मुचल्कह जामिनी मुसादिरह नविश्तह दादह शुद कह सानी-उल-हाल हुज्जत बाशद तहरीर फी-अत-तारीख बीस्त व चहारुम शहर जमादी--उल--अव्वल सनह चहल २५ (४५) व पन्ज जुलूस मुअल्ला

१ हें पत्र फर्मान नसून दुय्यम मर्तबेच्या अधिकाऱ्याचें ताकीदपत्र आहे. यांत किल्याचा जुना हवालदार दूर करून फत्ते मुल्क नांवाच्या नवीन गृहस्थास रायरी किल्याची हवालदारी दिल्याचें सांगितलें आहे. ही गोष्ट माल पाटील व इतर यांस माहीत असून त्यांनीं वसूल करण्याची कांहींच खटपट केली नाहीं; याबद्दल त्यांना दोष देऊन, यापुढें वरील हवालदाराच्या हुकूमांत राहण्याबद्दल बजाविलें आहे.

[मराठी रूपांतर.*]

छ २४ माहे जमादिलावल सन ४५ हजीर जामिनी बो तानाजी द्रेकर वगैरा मो १० नोकर सरकार मलाजीम सरकार येकरार ऐसाजे बीजामिनी बापूजी बिन साबजीराऊ देसाई ता वीरवाडी दरी विला सरकारी नोकर जाला यांसि आपण हजीर जामी [न] आसो जाई पळे तरी हजीर करून देईन हजीर न होईं तरी नफर मारास खंड देखील भता रुपये ३१५० तीन हजार दीडसे रुपये बिला उजूर वसूल देईन[1] हे लिा हजीर जामिनी सही जामिनी बितपसील नो १०

मराठे लोका	परवरील नाउलकर
१ तानाजी वलद लखमाजी द्रेकर	१ कोंडनाक वा लखमनाक जाविलकर.
१ लक्ष्मोजी वा आनाजी माहाडिक	१ देवनाक वा नाऊनाक
१ जीवजी वा भीवजी चांदलेकर बारगीर	१ बाबानाक वा येसनाक
१ हरजी वा भिकाजी देव्हरकर जमातदार	१ सोननाक वा जाननाक
१ संभाजी वा कानोजी कोकाटे बारगीर	१ गवरनाक वा लखनाक
५	५

---

१ हा कागद औरंगजेबाच्या ४५ जुलुसचा म्हणजे शक १६२३ चा आहे. वीरवाडी तप्याचा देशमुख बापूजी साबाजीराव हा वास्तवीक औरंगजेबाचा नोकर असतां रामचंद्र नांवाच्या दुसऱ्या मिळाला. यामुळें इकडील सैन्यानें त्यास पकडून आणलें व याकूबखानानें त्यास कैदेंत ठेविलें. तो सरकार चाकरी वगैरे, पळून जाणार नाहीं, गेल्यास तो स्वतः किंवा आम्ही सरकारांत ३१५० रुपये देऊं इत्यादि प्रकारें सांगून व जामीन घेऊन १० नोकरांनीं वरील देशमुखास सोडविलें आहे. येथें दुसरे रामचंद्र म्हणजे रामचंद्रपंत अमात्य असणें शक्य आहे. कारण? रामचंद्रपंत जिंजींत असून महाराष्ट्रांतही होता. (पहा पुरंदरे दप्तर भाग १ ले. ३)

७ कारी–जेधे.*

(ग. ह. खरे)

१

ले. ३४ }
सु. १०२८ }

[१ फारसी शिके *]

{ श. १५४९–५०
{ इ. १६२७–२८

अझ दीवान रस्तखानह खास बजानिब कारकुनान हाल व इस्तिक्बाल अमानत· व अझ जहत मुकासाए तपह रोहिरह बिदानन्द कह शुहूर सनह समान इश्रीन व अल्फ हाजिब कान्होजी देसमुक तर्फ भर (भोर) तपह मज्कूर दर बन्दगी हजरत मअ्लूम नमूद कह देसमुक तर्फ मज्कूरस इसाबत मौजअ अन्बोरह बा कुलबाब व कुलकानून गामगानेह हक लवाझिमह व शहनह सारी व मौजअ कारी बाबत महसूल दोबीस्त व हफ्ताद व शश तन्कह व १२ दामं दर दीवान वसूल मी शवद व रोगन गन्जद बर निसबत बअजे देहादेह मज्कूरस बदल इन्आम देसमुक पालक अस्त व बकानून कोबलादरा इन्आमत व हक लवाझिमह

२

ले. ३५ सु. १०३० } हू-अल खलील { श. १५५२ अ. आ. शु. ५.
हि. १०३९ जिल्काद १२ } अल्मुल्कोलिल्लह { इ. १६३० जून १४

फर्मान हुमायून शर्फ सुदूर याफ्त बजानिब देसायान तपह रोहिरह आं कह शुहूर सनह सलासीन व अल्फ तपह मज्कूर बाबत कोवाजी खरारह दर वज्ह इस्तिआनत मुकद्दम-उल-इम्साल गन्गाजी मअ कुलबाब महंमत दहानीदह शुदह अस्त मी बायद कह तपह मज्कूर दुन्बालह नुमायन्द व दर कब्ज व तसर्रुफ मूमा-इलैह बाझ गुजारन्द बर हुक्म फर्मान अश्रफ

* पा. स. १२।१८५२

१ टके व दाम यापद्दल मराठी मजकुरांत टके २७६।. असें लिहिलें आहे (मा. सं. २ पृ. २०७). १२ दाम म्हणजे जर पाव टका, तर ४८ दामांचा टका झाला.

२ यापुढें मज्कूर लिहिलेला नाहीं. फारसी लेखन अर्धवट ठेविलें आहे. या खालील मराठी मजकुरासाठीं शिवचरित्रसाहित्य खंड २ ले. २०१ पहा.

रवान्द[1] तहरीर फी १२ शहर जू-अल-कअदह सनह १०३९

[समासांत*] पर्वानगी हुजूर अश्रफ अक्दस हुमायून अअला[2]

३

ले. ३६ } [५ फा. शि.*] { शं. १५५५ मार्गशीर्ष शु. ११
सु. १०३४ } { इ. १६३३ डिसेंबर १

अझ दीवान रख्तखानह खास बजानिब कारकुनान हाल व इस्तिक्बाल व देसमुकान तपह रोहिरह शुहूर सनह अर्बअ व सलासीन व अल्फ कानोजी जेदह तर्फ भोर तपह मज्कूर —— इन्आम अज्रा (= अझ राह ?) मर्हमत मौजअ कोरी (कारी) तपह रोहिरहं बर हुक्म हिन्दवी अमल नुमायन्द

[या खालील मराठी मजकूर म्हणजे शि. च. सा. खं. २ ले. २०५*]

४

ले. ३७ } [३ फा. शि.*] { श. १५५८ श्रावण व. १२
सु. १०३७ } { इ. १६३६ आगस्ट १७

अझ दीवान रख्तखानह खास बजानिब कारकुनान व देसमुकान

---

१ हें विजापुरी फर्मान असून यांत कान्होजी देसायास मोर तथा गंगाजी [खराडे?] याचे ताब्यांत देण्यास सांगितलें आहे. अर्थात कान्होजी पूर्णपणें विजापूरकरांचा नायेदार बनला होता असें दिसतें. यांत आलेला गंगाजी, मराठे कुलोत्पन्नच असेल काय ? कान्होजी श. १५५५ च्या सुमारास पुन्हा निजामशाहीकडे गेला असावा किंवा त्यानें दोन्ही दगडींवर हात नाहीं ठेवला असला पाहिजे. कारण श. १५५५ त त्यास निजामशाहींतून कारी गांव पुन्हा इनाम मिळाल्याचें दिसतें (शि.च. सा. खं. २ ले. २०५ व ऐ. फा. सा. ले. ३६).

२ या फर्मानाखालील मराठी मजकूर म्हणजे शिवचरित्रसाहित्य २ रा खंड २०४ चा लेखांक आहे.

३ संपूर्ण मिति शि. च. सा. खं. २ ले. २०५ वरून घेतली आहे.

४ येथें फारसी मजकूर लिहिण्याचें अर्धेच सोडून देऊन वर दिलेला शेरा लिहिला आहे.

तपह रोहिरह बिदानद शुहूर सनह मअ सलासीन व अल्फ[1] वर हुक्म हिन्दवी अमल साझन्द

५

ले.३८ सु. १३०६[2] } हू-अल-खलील { श. १५५८ आश्विन शुद्ध ५
हि.१०४६ जवल ४ } अल्मुल्कोलिल्लह { इ. १६३६ सप्टेंबर २४

फर्मान हुमायून शर्फ सुदूर याफ्त बजानिब देसमुकान तपह रोहिरह आं कह शुहूर सनह सितह सलास मिअतह व अल्फ[3] अझ राह मराहिम पादशाहानह व फर्त अवातिफ़ खुसरवानह तपह मज्कूर बइस्तिकामत सह कस रसीदह

निस्फ तपह दर वज्ह	दर निस्फ दो कस इस्महमा
जागीर गोन्दाजी सिन्दा	मान्कोजी व वीरसिन्गजी

मअ कुलबाब मर्हमत फर्मूदह दहानीदह शुदह अस्त मी बायद कह तपह मज्कूर दुन्बालह नुमायन्द व दर कब्ज व तसर्रुफ मुशारुन-इलैह बाझ गुजारन्द तादानन्द वर हुक्म फर्मान अश्रफ रवन्द तहरीर फी चहारुम शहर जमादी-उल-अव्वल सनह १०४६ [समासांत*] पर्वानिगी हुजूर अश्रफ अक्दस हुमायून अर्फअ अअला बाअलाम कम्तरीन फिद्वियान रकान

[सारांश*]

मुहम्मदशाह →तर्फे रोहिड्याचे देशमुख

या तप्यापैकीं अर्धा भाग गोंदाजी सिंदे यास व बाकीचा अर्धा माणकोजी व वीरसिंगजी यास जागीर दिला आहे. तरी उपर्युक्त तपा त्यांचे ताब्यांत देणें.

---

१ येथें फारसी मजकूर लिहिणें अर्धवटच सोडून देऊन 'वर हुक्म हिन्दवी अमल सासन्द ' हें वाक्य लिहिलें आहे. त्याखालीं मराठी मजकूर आहे. (पहा रामदास रामदासी अंक १२१, श्री ऐतिहासिक कागदपत्रें, पृ. ६, ले. ६) रामदास रामदासींनी मराठी मजकुरास दिलेली मिती एका दिवसानें चुकली आहे.

२ हा व पाठीमागील क्र. ३४,३६ हे तिन्ही कागद निजामशाही फर्मानें आहेत हें ध्यानात ठेवण्यासारखें आहे.

३ येथें लेखकाला सुहूर १०३६ हा सन सांगावयाचा होता पण चुकीनें १३०६ सन सांगणारे शब्द वापरले गेले आहेत.

६

ले. ३९ } हू–अल–खलील { श. १५५५ माघ वद्य३०
हि. १०४३ साबान २८ } अल–मुल्कुलिल्लह { इ. १६३४ फेब्रुवारी१७

[फा. शि. *]

फर्मान हुमायून शर्फ सुदूर याफ्त बजानिब हवालहदार व सर–नौबत व नायकवारियान किल्अह मूरबदेव आंकह आंचह बजहत ज–खीरह व इस्तअदाद किल्अह मज्कूर [व*] देहा (देहहा) तहत मायह–ताज अजवक्त मलिक अम्बर व निज़ामशाह मुकासा रवानस्त बदां मूजब मुकर्रर व मुस्तकीम दाश्तह शुदह अस्त व बह जम्इयत कह मुकासा दादह अन्द नीज़ करार दाश्तह ईम बहाल खुद मुकर्रर दानिस्तह कवी–दिल बूदह बसर–गर्मी तमाम बर जाद्दह दौलत–ख्वाही रासिख–दम व साबित–कदम बाशद कह मूजब सर–बुलन्दी ऊस्त तादानद तहरीरन फी २८ माह शअबान सनह १०४३

[समासांत*] परवानगी हुजूर अश्रफ अकदस हुमायून अअला

सारांश.

बादशहा → मूरबदेव (राजगड) किल्ल्याचा हवालदार, सरनौबत व नायकवाडी यांस

किल्ल्याची डागडुजी व दाणागोटा रसद वगैरे यासाठीं मलिकंबर व निजामशहा यांच्या कारकीर्दीपासून जो मुकासा चालूं आहे व त्या मुकाशास जी जमेत दिली आहे ती जमेत व तो मुकासा आजही मुकरर आहे असें जाणावें व दौलतीच्या सदिच्छेच्या मार्गावर दृढ असावें.ता. २९ साबान सन १०४३

७

ले. ४० सु. १०३७ } हू–अल–खलील { श. १५५९ आषाढ वद्य ९
हि. १०४७ सफर २३ } अल–मुल्कुलिल्लह { इ. १६३७ जुलै ६

फर्मान हुमायून शर्फ सुदूर याफ्त बजानिब कानोजी जेधे देसाई किल्अह रूहीरह आंकह अज़ शुहूर सनह सब्अ सलसीन व अल्फ दरीं–विला बदर्गाह अर्श–इश्तबाह रोशन गर्दीद कह ऊ अज़ सिद्क–निय्यत व नमक–हलाली गायत तरद्दुद व मशक्कत जां–सिपारी दर मस्लहत बाद–

शाही बजा आउर्दह व मी आरद व ई मअना मुस्तहसन खातिर अश्रफ शुदह व शाद-बाश अक्नून बायद कह बमुजर्रद वसूल फर्मान वाजिब-उल-इज्आन दर तस्खीर किल्अह व दफअ हरामखोरान साबित-कदम व सर-गर्म बूदह नमक-हलाली व फिद्वियत बज़ुहूर रसानद कह सर-अन्जामी व सर-अफ्राझी ऊ फर्मूदह ख्वाहद शुद तादानन्द तहरीरन फी २२ शहर सफर सनह १०४७

[समासांत*] परवानगी हुज़ूर अश्रफ अक्दस अर्फअ हुमायून अअला बा-अलाम खान आली-शान सआदत-निशान रफीअ-उल-कद्र बुलन्द्-मकान इस्लामखान वझीर हुकूमत

सारांश.

बादशहा → कान्होजी जेधे देसाई किले राहिडा.

सध्यां दरबाराच्या ध्यानांत आलें कीं, कान्होजी यानें सद्धेतु व निष्ठा यांयोगें बादशाही मसलतींच्या बाबतींत प्राणार्पण करण्याचे कष्ट व अतिशय उपाय केले व करीत आहे. हा अर्थ आमच्या मनास पसंत पडला व सुख झालें. तेव्हां आतां हें फर्मान पोहोंचतांच किल्ला घेणें व हरामखोरांना दफे करणें यांत दृढ राहून नमकहलाली व चाकरी व्यक्त करावी म्हणजे व्यवस्था (इनामाची ?) व उत्कर्ष या बाबतींत हुकूम होईल. ता. २२ सफर सन १०४७

८

ले. ४१ सु. १०३८ हि. १०४७ जखर ६	हू-अल-खलील अल्मुल्कुलिल्लह	श.१५५९कार्तिक शुद्ध ७ इ. १६३७ आक्टोबर १५

[फा. शि.*]

फर्मान हुमायून शर्फ सुदूर याफ्त बजानिब कार्कुनान तपह रोहीरह आंकह अझ शुहूर सनह समान सलासीन अल्फ दरीं वला बदर्गाह वाला-*जाह रोशन गर्दीद कह कानोजी जधा देसाई तर्फ भोर किल्अह मज्कूर* मशक्कत नमूदन तक्सीर न कर्द व मुत्मर्दांरा दफअ साख्तह बिना बरों अझ राह मराहिम पादशाहानह व फर्त अवातिफ़ खुस्रवानह मौजअ चिखलगांव किल्अह मज्कूर दर वज्ह इन्आम कानोजी देसाई मज्कूर

१ हे मुतमर्द लोक कोण ?

मेहेमत फर्मूदह दहानीदह शुदह अस्त मी बायद कह देह मज्कूर मअ कुल-बाब व कुल-वजूहात दुन्बालह नुमायन्द बअद ऊ बअवलाद व अहफाद ऊ रवां दारन्द तअ्लीक नविश्तह गिरफ्तह अस्ल फर्मान बाझ दहन्द बर हुक्म फर्मान अश्रफ स्वन्द तहरीरन फी-अत-तारीख ६ शहर जमादी-उस-सानी सनह १०४७[1] [.२ फा. शि*.]

[समासांत*]पर्वानगी हुजूर अश्रफ अक्दस हुमायून अअला बाअलाम स्वान आली-शान सआदत-निशान रफीअ-उल-कद्र बुलन्द-मकान इख्लासखान वझीर हुकूमत[2]

९

ले. ४२ सु. १०३८ हि. १०४७ रमजान ३०	हू-अल-खलील. अल्मुल्कुलिल्लह	श. १५५९ फाल्गुन शुद्ध १ इ. १६३८ फेब्रुवारी ५

[फा. शि.*]

फर्मान हुमायून शर्फ सुदूर याफ्त बजानिब आमिलान व देसायान किल्अह रोहिरह आंकह अझ शुहूर सनह समान व सलासीन अल्फ दर्रीं वला बद्र्गाह मुअल्ला रोशान गर्दीद कह मौज़अ कोर्लेह व मौज़अ ऊर्तन्वी व मौज़अ तितेघर किल्अह मज्कूर बाबत गन्गाजी देसाई

१ या फर्मानाचा तर्जुमा म्हणजे राजवाडे खंड १५ ले. ३३३ होय. पण तेथें लेखांकाची तारीख चुकली आहे. शि. च. सा. ले. २१२ त हें फर्मान पोटपत्र म्हणून आलें आहे. पण त्यांत तत्कालीन लेखकानें केलेल्या चुका फार आहेत.

या फर्मानाच्या तारखेबद्दल विनाकारण घोटाळा उडाला आहे. शिवचरित्र साहित्य खं. ३ ले. ५७९ व 'रामदास रामदासी' अंक १२१ 'श्री ऐतिहासिक कागदपत्रें' पृष्ठ ७ व १३ या तिन्ही ठिकाणीं जमादिलाखर ६ ही तारीख स्पष्ट आहे. या फर्मानांतही तीच तारीख आहे. असें असता वरील मासिकाचे संपादक 'जमादिलावल हा महिना बरोबर असावा' असें म्हणतात (सदर मासिक अंक १२१ पृ. १०). राजवाडे खंड १५ ले. ३३३ मध्यें ६ जमादिलोवल असें आहे. पण तें रूपांतर करणाराच्या हातून चुकीनें पडलें असावें असें दिसतें. रामदास रामदासीच्या १३ व्या पृष्ठावर जो कागद छापला आहे त्याची तारीखही संपादकांकडून चुकीची पडली आहे. फर्मानाचें भाषांतर करणारानेंही घोटाळा केला आहे.

२ ले. ४१, ४५, ४६ यांच्या पाठीवरील शेऱ्यांसाठीं शिवाजी निबंधावली भाग २ पृ. ७२ पहा.

पर्गनह वांई दरीं वक्त यह म्रान्जी सातिया रवां शुदह अस्त अक्नून अझ राह मराहिम पादशहानह व फर्त अवातिफ खुसरवानह सह मौजअ मज्कूर वाझ बदस्तूर कदीम दर वज्ह इस्तिकामत गन्गाजी मुशारुन-इलैह मुकर्रर फर्मूदह शुदह अस्त मी बायद कह देहाए मज्कूर हुन्वाळह नुमायन्द वर हुक्म फर्मान अश्रफ रवन्द तहरीरन फी-अत-तारीख २० शहर रम्ज़ान-उल-मुबारक सनह १०४७

[समासांत*] पर्वानगी हुजूर अश्रफ अक्दस हुमायून अअला बाअलाम खानं आली-शान सआदत-निशान रफीअ-उल-कद्र बुलन्द-मकान इस्लामखान वझीर हुकूमत

सारांश.

महमदशहा→ किले रोहिड्याचे अंमलदार व देसाई

कोरले, वडटेंबी व थिटेघर हीं गांवें वाई परगण्याचा देसाई सकाजी (गंगाजी[1]) याजकडून काढून म्रान्जी साठ्या याजकडे चालूं होतीं. आतां तीं पूर्वीप्रमाणें गंगाजी देसायाकडे दिलीं आहेत. तरी तीं गंगाजीच्या ताब्यांत देणें.

१०.

ले. ४२ } हू-अल-सलील { श. १५६० वैशाख शुद्ध ९
हि. १०४७ जिल्हेज ७ } अल्मुल्कुलिल्लह { इ. १६३८ एप्रिल १२

[फा. शि.*]

फर्मान हुमायून शर्फ सुदूर याफ्त आं कह मुकद्दम-उल-अम्साल व अल-अक्रान कानोजी जधा बइनायात बीगायात शाहानह सर-अफ्राझ बूदह बिदानद कह दरीं वला हुक्म जहां-मुताअ मुर्शीद-इर्तफाअ नाफिज गश्तह कह आं मुकद्दम-उल-अम्साल दर हवाले किल्अह रोहीरह बूदह न गुजारन्द कह[2]——अझ जाए सूद बजुन्बन्द मी बायद कह बमुजर्रद वसूल ई फर्मान आली-शान दर हाल सूदरा बा जम्इयत तमामी बहवाली किल्अह मज्कूर रसानीदह आंहारा जुन्बीदन न दहन्द दरीं बाबत ताकीद बलीग बलीग[3] दानिस्तह यक लिहझ दिरन्ग व अहमाल न वर्झद व जहतह ई

१ हा गंगाजी म्हणजे सा. खं. २ ले. ३६९ मध्यें आलेला गंगाजी असावा. अर्थात् याचें आडनांव शिळ असावें.

२ येथें ज्या मनुष्यास हालूं द्यावयाचें नाहीं त्याचें नांव दिलें नाहीं.

३ हा शब्द गाळावा.

मअना[1]——महलदार रिकाबरा फिरिस्तादह शुदह अस्त तादानद बर हुक्म फर्मान अश्रफ़रवद तहरीरन फी हस्तुम शहर जी-अल-हज्जह सनह १०४७

[समासांत*] [पर्वा]नगी हुजूर अश्रफ अक्दस हुमायून अअला

सारांश.

महमदशहा → कानोजी जधा

हुकूम झाला होता कीं, त्यानें रोहिडा किल्ल्याजवळ जाऊन —— यांना स्वतःच्या जागेवरून हालूं देऊं नये. तरी हा हुकूम पावतांच स्वतःच्या तमाम जमेतीसह किल्ल्याजवळ जाऊन त्यांस तेथून हालूं देऊं नये. या बाबतींत सक्त ताकीद जाणून एक घटीचा दिरंग न करणें. या कामासाठीं ——महालदार पाठविला आहे. जाणांवें. ता. ७ जिल्हेज सन १०४७

११

ले. ४४ सु. १०२९ हि. १०४८ साबान २४	हू-अल-खलील अल्मुल्कुलिल्लह.	श. १५६० मार्गशीर्ष वद्य १० इ. १६३८ डिसेंबर २०

[फा. शि. *]

फर्मान हुमायून शर्फ सुदूर याफ्त बजानिब इज्झत माब शेख अली हवालहदार व कारकुना[न*] हाल व इस्तिक्बाल क़िल्अह रोहीरह आंकह अझ शुहूर सनह तिस्अ व सलासीन अल्फ दर्रां वला हाजिब उम्दह उमराए अज़ामं झुब्दह उमराए उमराए[2] कराम सुलालह खवानीन रफीअ-मुकाम मज्कूर-उल-कद्र व अल-इहतशाम फारस मिज़्मार शुजाअत मुबारिझ मैदान शहामत शायस्तह इशारान राफत व मकरमत सझावार फरावान आतिफ़त [व*] मर्हमत खान आली-शान सआदत-निशान रफीअ-उल-कद्र व अल-मकान फीरोझी-आसार रुस्तुम झमान रन्दूलहस्तान सिपह-सालार बदर्गाह सलायक-पनाह इल्तिमास नमूद कह मौज़अ नातन्वी तपह भोर किल्अह मज्बूर बहसाबत कानोजी जेधा देसाई तपह मज्कूर अझ कार किर्दे दर कारकिर्दे उद्दा भगोतह मीचलद नज़र इनायत फर्मूदह बहमां सरीक मुकर्रर नमूदह फर्मान अश्रफ आतिफत शवद बिनाबरां इल्तिमास बरातिर मुबारक अअला आउर्दह मौज़अ मज्कूर चुनांचह बहसायत व देसाई मज्कूर भगोतह खानस्त बहमां सरीक मुकर्रर फर्मूदह शुदह अस्त मीबायद कह बहमां सरीक मुकर्रर दानन्द व बअद ऊ बअ-

१ महालदाराचें नांव नाहीं. २ हा शब्द गाळावा.

ब्लाद व अह्फाद रवां साझन्द व हर सालह उज्र फर्मान मुजद्दद न कुनन्द तअ्लीक नविश्तह गिरफ्तह अस्ल फर्मान सआदत-निशान बाझ दहन्द तादानन्द बर हुक्म फर्मान अश्रफ अक्दस रवन्द तहरीरन फी बीस्त चहारुम शहर शअ्बान-उल-मुअज़्ज़म सनह १०४८ [२ फा. शि.*]

[समासोत*] पर्वानगी हुज़ूर अश्रफ अक्दस हुमायून अअ्ला

सारांश.

महमदशहा → शेख अली हवालदार व कारकून किले रोहिडा

रणदूलाखान यांच्या हेजीबानें सांगितलें कीं, भोर तप्यांतील नाटंबी हा गांव कानोजी जेधा, उपर्युक्त तप्याचा देसाई, याजकडे इसावत म्हणून चालूं आहे. तरी त्यास फर्मान मिळावें. अर्जाचा विचार करून पूर्वीप्रमाणें तो गांव इसावत म्हणून चालविण्याची आज्ञा केली आहे. तरी चालवावा. ता. २४ रमजान सन १०४८.

१२

ले. ४५ सु. १०४०	हु-अल-खलील	श. १५६२ चैत्र वद्य ८
हि.१०४९ जिल्हेज२०	अल-मुल्कुलिल्लह	इ. १६४० एप्रिल २

फर्मान हुमायून शर्फ सुदूर याफ्त बजानिब—— हवालहदार व कारकुनान हाल व इस्तिक्बाल अज़ जहत अमानत व अज़ जहत मुकासायान व देसमुकान व अद्कारियान किल्अह रोहीरह आंकह अज़ शुहूर सनह अर्बईन व अल्फ दर्री वला कानोजी देसमुक तर्फ भोर किल्अह मज्कूर बद्‌र्गाह जहां-पनाह इल्तिमास नमूद कह मौज़अ अम्बोरह मअ बाझार व मौज़अ कारी अज़ कदीम बमूजब कारकिर्द मलिक अम्बर व हाली मर्हमत मौज़अ चीकलगांव व मौज़अ नातन्बी तर्फ मज्कूर जुम्लह चहार देह बइन्आम खुद मअ कुल-बाब व कुल-बजूहात व सायर कानूनात व लवाझिमात व जमीअ बाबहा व पतीहा बमूजब फर्मान निज़ामशाह व फर्मान कज़ा-जरियान शाह जम-जाह रवानस्त व खारिज ई हक लवाझिमह व पती पछोरी व खने-सारी नीझ जारी अस्त अम्मा दर्री वक्त अज़ थानह उज्र ताकीद फर्मान पेश आउर्दह मुझाहिम मी शवन्द व झर बअज़े बाबहा कह सालाबाद बर देहा (देहहा)न बूद अन्दाख्तह मुझाहिमत मी रसानन्द इहतमाम शवद हर गाह कह देहात मज्कूर व गैरह बमूजब फर्मान निज़ामशाह व फर्मान हुमायून अअ्ला रवां बाशद बाझ अज़ थानह उज्र

ताकीद फर्मानि पेश आउर्दंह मुझाहिम शुदन व ब्रर बअजे बाबहा कह गाही न बूद बइल्लत आं तस्त्रीश रसानीदन चह मअना दारद अक्नून मी बायद कह बमुजर्रद वसूल फर्मानि कज़ा-जरियान शाही हर चहार देह मज्कूर मअ बाझार मअ कुल-बाब व कुल-वजूहात व साएर कानूनात व लवाझिमात व जमीअ पतीहाए व बाबहा बमूजब फर्मानि निज़ामशाह व फर्मानि हुमायून अक्दस मअ हक लवाझिमह व पती पछोरी व साने सारी व गैरह बइन्आम देसमुक मज्कूर मुकर्रर दानिस्तह बुन्बालह नुमायन्द व ब्रर बअजे झकातपती व झकातहुन्दह व चौकलवेतह व वेलैकती व पायपोशी [व *] मेझबानी व नो सेल बेल व सर्चपती व जन्मपती व पेशकशी व तकद्महू वज्ह यक माह अहुदहदार व अम्बराई व पारेवार व पलन्ग सुतार व सोतर गुरव व मुहतर्फह व बेत व बीगार व फर्मास व गैरह महसूल व पतरकेनी व बअजे बाबहा आंचह कह हस्त व पेश्तर ख्वाहद शुद तअल्लुक देहहाए मज्कूर दुन्बालह ऊ फर्मूदह शुदह अस्त मिन्बअद मुझाहिम न शवन्द व बहेच वादी खलल न कुनन्द व बअद ऊ बअव्लाद व अहफाद ऊ जारी बाशन्द दरीं मअना हर कह हर्कत कुनद गुनहगार दर्गाह बादशाही बाशन्द हर सालह उझ फर्मानि मुजद्दद न कुनन्द तअ्लीक नविश्तह गिरफ्तह अस्ल फर्मानि बाझ दहन्द ताझानन्द बर हुक्म फर्मानि अश्रफ रवन्द तहरीरन फी अशरीन शहर जी अल-हज्जह सनह १०४९ †[३ फा. शि *].

[समासांत *] पर्वानिगी हुजूर अश्रफ अक्दस हुमायून अअला

२३

ले. ४६ सु. १०४० } हू-अल-खलील { श. १५६२ आषाढ शुद्ध १४
हि. १०५० रबल १२ } अल-मुल्कुलिल्लह { इ. १६४० जून २२

[फा. शि. *]

फर्मानि हुमायून शर्फ स्रुदूर याफ्त बजानिब इझ्झत दस्तगाह मीर

---

† हें फर्मान शिवचरित्र साहित्य खंड २ ले. २१३ मध्यें पोटपत्र म्हणून आलें आहे. तसेंच याचें एक रूपांतर 'रामदास रामदासी' मासिकाच्या १२१ व्या अंकांत 'श्रीऐतिहासिक कागदपत्रें' या मथळ्याखालीं पृ. १०११ वर छापलें आहे. येथें शुद्ध फारसी उच्चार दिले आहेत. याचा अर्थ या दोन्ही पत्रांवरून करून घेण्यासारखा असल्यामुळें तो येथें देत नाहीं.

मुहम्मदखान हवालदार व कारकुनान हाल व इस्तिकबाल अमानत व अज जहतह मुकासाई किल्अह रोहीरह आंकह अज शुहूर सनह अर्बईन व अल्फ अज राह मराहिम शाहानह व फर्त अवातिफ खुसवानह झमीन भूल्या रकम आं अज तन्ख जिराअत बाबत मानकी दर सजाद मौजअ वेन्हवरी तपह भोर किल्अह मज्कूर दर वज्ह इन्आम अव्दी वइरम मुकद्दम-उल्-अम्माल कानोजी बिन नायकजी लकब जेदह देसाई तपह मज्कूर किल्अह मस्तूर दाखिल महसूल व नविद्यात व जमीअ लवाहिमात व बेत व बीगार व फर्मास व सर्चपत्ती व सेलबेल व इकात हुन्डी व चिकल बेतह व तहापती (?) व बेलेकती व जन्मपती व पेशकशी व पायपोशी [व*] मेहमानी व सायर अब्वाब नक्दी व जिन्सी कह आंचह दर दफातिर अअला सबत अस्त व पेशतर अहदास ख्वाहद शुद मअ कुल-बाब मर्हमत फर्मूदह दहानीदह शुदह अस्त मीबायद कह झमीन मज्कूर हस्ब-उल-मस्तूर सब्रहू हुन्वालह देसाई मज्कूर नुमायन्द व रवां दारन्द व बअद ईशान बह अव्लाद व अहफाद ईशान अलामा तनासलू व तआकबू जारी साझन्द व हरसाल उज्र फर्मान मुजद्दद न मतलबन्द नमूदह साल बसाल बर हमीं फर्मान रवां दारन्द व हर कस दरीं इन्आम खलल कुनद मनाअ— मुकय्यद—गर्दद तअ्लीक नविश्तह गिरफ्तह अस्ल फर्मान अशरफ बाझ दहन्द वर हुक्म फर्मान अशरफ रवन्द तादानन्द तहरीरन फी १२ माह रबीअ–उल-अव्वल सनह १०५० [२ फा. शि. *]

[समाप्तांत*] पर्वानगी हुजूर अशरफ अक्दस हुमायून अअला

सारांश.

मुहम्मदशहा → मीर मुहम्मदखान हवालदार आणि मोकाशाचे व इतर कारकून किल्ले रोहिडा.

भोर तप्यापैकीं वेन्हवडी गांवांतील माणकीची सहा टाक जिराअत जमीन कांहीं हक्कांसह कान्होजी नायकजी जेधे देसाई तपे भोर यास इनाम दिली आहे. तरी ती देसाई मजकुराच्या ताब्यांत देणें व वंशपरंपरा चालविणें. ता. १२ रबिलावल सन १०५०

१४

ले. ४७ सु. १०४२ . } हू-अल-मलीक { श. १५६४मार्गशीर्ष शुद्ध १२
हि. १०५२ रमजान ११ } अल्मुल्कुल्लिह { इ. १६४२ नोव्हेंबर २४

[फा. शि.*]

फर्मान हुमायून शर्फ सुदूर याफ्त बजानिब शुजाअत व रफअत दस्तगाह शौकत व हश्मत इन्तिबाह झुब्दह दौलत-ख्वाहान वफा-कीश कुदह हवा-ख्वाहान खैर-अन्दीश सझावार मराहिम बीकरान शायस्तह अवातिफ बीपायान दौलत-ख्वाह दर्गाह जहां-पनाह सुलालह यक-जिहतान व यक-रन्गान नुस्रत-हम्राह खान आली-शान रफीअ-उल-कद्र बुलन्द-मकान अस्अद्खान सर हवालदार व इज्झत माब मीर कासिम अली हवालदार व कारकुनान हाल व इस्तिक्बाल किल्अह रोहीरह आं कह अझ शुहूर सनह सुलास अर्बईन व अल्फ दरीं वला कान्होजी देशमुक तपह भोर किल्अह मज्कूर बदर्गाह मुअल्ला इल्तिमास नमूद कह खुद्रा इन्आमत देसमुकागेरी मझ्कूर मवाजिअ अन्बोरह मअ-बाझार व मौजिअ कारी व मौजिअ चीसलगांव व मौजिअ नातन्बी तपह मज्कूर बा कुल-बाब व कुल-वजूहात बमूजब फर्मान साबिक मुतअय्युन व रवानस्त व अझ कदीम-उल-अय्याम कारकिर्द दर कारकिर्दात भोगोतह जारी दारद दरीं वक्त तानह बीबी दुख्तर काझी हुसेन हाकिम शरअ कल्यान भीवन्दी गैर वाकअ मअ्लूम नमूदह मौजिअ चीसलगांव मज्कूर बदल इन्आम खुद नवीसानीदह गिरफ्तह अस्त व खुद लैलन व निहारन दर मुहिम्मात देसमुकी मझ्बूर मश्गूल बूदह तअदी दर्गाह जहां-पनाह नमूदह मी नुमायद इहतमाम शवद बिनाअन-अलैह बखातिर मुबारक अअला आउर्दह मौजिअ चिखलगांव मझ्बूर अझ तानह बीबी दूर नमूदह बदेसमुक मझ्बूर इन्आम अन्दी बदस्तूर साबिक मुकर्रर व मर्हमतह फर्मूदह रहानीदह शुदह अस्त मीबायद कह मौजिअ मज्कूर मअ कुल-बाब व कुल-वजूहाह व सायर कानूनात व बरात रिकाब व थानह नक्दी व जिन्सी कुली व जुझ्वी आंचह दर दफातिर अअला सबूतस्त व पेशतर अह-दास शवद इस्मी व रस्मी कल्मी व कदमी तमामन इन्वालह ऊ दानिस्तह बहेच वज्ह मिन-उल-वजूह मुझाहिम व मुआरिज बहाल देहाए मज्कूरह न शवन्द व हक लवाझिमह पतीपछोरी व सायनसारह व बअजे लवाझिमात चुंचह सालाबाद जारी बूदह अस्त हमीं नूई रवां दारन्द

बअद ऊ वअव्लादी व अहफादी ऊ अलामा तनासलू तआकबू जारी साहन्द अगर कस हिन्दू या मुस्लिमान दर इन्आम खलल कुनद धरअनत ऊ व——— दर नफरातें हम्त रिसालत पनाही गिरफ्तार गर्दद तउनीक नविश्तह गिरफ्तह अस्त फर्मान बाय गुजारन्द तादानन्द तहरीरन फी-अत-तारीख ११ शहर रम्जान संनह १०५२१ [२ फा. शि.*]

[समासांत*] पर्वानगी हुजूर अश्रफ अक्दस हुमायून अअला

१५

ले. ४८ सु. १०४४ } हि. १०५४ जखर७ } [फा. शि.*] { श. १५६७ आवण शुद्ध ८ { इ. १६४५ आगष्ट १

फर्मान[1] हुमायुन शर्फ [सुदूर याफ्त बजानिब[2] कानोजी ......] अज शुहूर सनह अर्बअ अर्बईन अल्फ चूं शाहजी भोंसलह अज मर्दुदान दर्गाह वाला-जाह गश्तह व दादाजी कोन्ददेव मुतअल्लिक ऊ कह दर तर्फ कोन्दानह[3] अस्त जिहतह[4] दफअ व रफअ कर्दन[5] [व] बकब्ज दर आउर्दन आं विलायत दहशत व रफअत दस्तगाह शुजाअत व शहामत

† याच्या अर्थासाठी शिवचरित्रसाहित्य सं. २ ले. २१४ व रामदास रामदासी अंक १२१ ऐतिहासिक कागदपत्रें पृ. १३ पहा.

१ हें फर्मान या पूर्वी सर जदुनाथ सरकार यांनी छापलें असून (Indian Historical Quarterly Vol. VII No. 2 pp. 362-364)पुन्हा छापण्याचें कारण त्यांनी जें वाचन दिलें आहे त्यांत फर्मानांत असलेले शब्द सोडले आहेत, नसलेले शब्द घातले आहेत व असलेल्या शब्दांचें विकृत वाचन दिलें आहे. माझें हें त्रिविध विधान स्पष्ट करण्यासाठीं त्यांच्या तिन्ही प्रकारच्या चुकया पुढें देतों. असें करतांना मी मला केवळ छापण्याच्या अशा ज्या चुका वाटल्या त्या वगळल्या आहेत. अशा चुका ४ आहेत. येथें स म्हणजे सरकार असें समजावें.

२ स बनाम शब्द देतात. मी आदिलशाही कमीत कमी ५०० कागद पाहिले आहेत; पण बनाम शब्द त्यांत आलेला पाहिलेला नाहीं. सर्वत्र बजानिब शब्द येतो.

३ स कुन्दानह

४ स जहत

५ स कर्दा. या शब्दापुढील चौकटी कंसांत काय छापलें आहे तें समजत नाहीं. मुळांत येथें फर्मान थोडें फाटलें आहे. पण अर्थाचे दृष्टीनें येथें कर्दन शब्द पाहिजे व कर्दा हा फारसी भाषेंत अर्थबोधक शब्द होऊं शकत नाहीं.

इन्तिबाह[६] उम्दत–उल–[ ] व अल–अकरान[७] लायक–उल–मराहिम व अल–इहसान नतीजर्त–उल–अहाली व अल–अअयान झुब्दत–उल–कबायिल व अल–अख्वान खन्दोजी व बाजी घोरपदियानरा[९] बा उझ्राए अज़ाम तअय्युन फर्मूदह शुदह अस्त बायद कह ऊ बा जम [इयत[१०]] अहशाम खुद नझ्द मुशारुन–इलैहमा आमदह अझ इस्तस-

६ स इश्तयाह. अल्कामांतून अश्याह व इन्तियाह असे दोन्ही शब्द येत असले तरी येथें इन्तियाह असाच शब्द आहे.

७ स वाला किरान. या फर्मानांत पुढें व इतर फर्मानांतून व अल + ० अशींच पदें ज्यांचीं पाडलीं पाहिजेत असे शेंकडो अल्काब आढळतात. असें असतां व याच फर्मानांत पुढें आलेल्या अल्काबांतून व–अल + ० अशीं पदें सरकारांनींच पाडलीं असतां येथें मात्र वाला किरान अशी पदें पाडलीं आहेत याचें कारण काय ?

८ स सज्जह. नतीजत व सज्जह यांचे अर्थ भिन्न होतात.

९ स खोपारियान. मूळ फर्मानाचे फाटून तुकडे झाले आहेत ते जर नीट चिकटविले तर तेथें घोरपदियान हा शब्द आहे हें समजण्यास वेळ लागणार नाही. खोपड्यापैकीं संडोजी व बाजी असा जोड उल्लेख कोठेंच सांपडत नसून घोरपड्यांपैकीं संडोजी व बाजी यांचे जोड उल्लेख अनेक ठिकाणीं सांपडतात (पहा सनदा पत्रें पृ. १०५; शिवचरित्र साहित्य सं. ३ ले. ५४४ व ५४७, शिवचरित्र साहित्य खंड २ ले. २६८). येवढेंच नव्हे तर नुकतेंच मंडळाकडे घोरपडे आडनांवाच्या एका सद्गृहस्थांनीं कांहीं कागद आणून दिले असून त्यांतील ३ कागदांवरून पुढील माहिती मिळते. पहिल्या पत्राचा काल श. १५४७ हा असून त्यांत ' संडोजी व बाजी घोरपडे पटेल मौजे मजकूर ' (= कापसी पा। फलटण) असें म्हटलें आहे. दुसरें पत्रही श. १५४७ चें असून त्यांत ' राजेश्री संडोजी राजे व राजेश्री बाजी राजे घोरपडे मोकदम मौजे कापसी पा। मजकूर (= फलटण)' असा उल्लेख आहे. तिसरा कागद श. १५५० चा असून ' संडोजी व बाजी बिन जाउजी घोरपडे मोकदम मौजे कापसी पा। मजकूर (= फलटण)' असा उल्लेख आहे. या तिन्ही उल्लेखावरून संडोजी व बाजी घोरपडे हे फलटण परगण्यांतील कापशी गांवाचे पाटील असून त्यांच्या बापाचें नांव जाऊजी होतें हें सिद्ध झालें. हें कापशी गांव सदर्न मराठा रेल्वेच्या अदर्की स्टेशनापासून ईशान्येस सुमारें ६ मैलांवर आहे.

१० स मअह. या जम हीं अक्षरें निश्चित आहेत. पुढें फाटलें आहे. पण तें जमइयत या शिवाय दुसरा कोणताही शब्द होऊं शकणार नाहीं. या शब्द असतांना मअह हा पदरचा शब्द घेण्याचें कारण काय ? या जम हीं अक्षरें कां गाळलीं ?

शाव मुशारन–इलैहा दादाजी कोन्देव मज्कूर व मुतअल्लिकान ओ हरामखोररा गोशमाल दादः नीस्त व नाबूद, साजद व आं विलायतरा बकब्ज व तसर्रुफ दर आवरद कह बाअस सर–अफराजी ऊ अस्त तादानद तहरीरन फी–अल–तारीख हफ्तुम शहर जमादी–उस–सानी सनह १०५४

[समाप्त *] परवानगी हुजूर अशरफ अकदस हुमायून अअला

सारांश

बादशहा→कान्होजी जेधे ?

ज्या अर्थी शहाजी भोंसले दरबारांतून निर्वासित व अपमानित झाला आहे व त्याचा मुतालिक दादाजी कोंडदेव कोंढाण्याच्या बाजूस आहे (त्या अर्थी त्यांस) दफे करण्यासाठीं व ती विलायत ताब्यांत आणण्यासाठीं खंडोजी व बाजी घोरपडे यांस तुमच्यासह नेमिलें आहे. तरी तुम्ही आपल्या हशमासह महारनिल्हे जवळ जाऊन त्यांच्या संमतीनें दादाजी कोंडदेव व त्या हरामखोराचे संबंधी यांना शिक्षा देऊन नेस्तनाबूद करा व ती विलायत ताब्यांत आणा. तें तुमच्या उत्कर्षाचें कारण आहे. ता. ७ जमादिलाखर हि. १०५४

१ म मुशारन–इलैहा. फर्मानांत चुकीनें मुशारन इलैहा असें लिहिलें आहे. पण स मीं तसें रूप दाखविलें नाहीं.

२ स । गाळला आहे.

३ स ऊस्त

४ सर्नी या पुढें 'बहरम अअला' हे शब्द मूळांत नमनो दिले आहेत. या शब्दांचें लिप्यंतर करतांना टीप देऊन 'बहरम अली' या बद्दल हे शब्द चुकीनें लिहिले गेले असतील असें सुचवून अलीचें नाव विजापुरी सुल्तानांच्या शिक्क्यांत सोडलें होतें अशी माहिती दिली आहे. *पण आश्चर्याची गोष्ट ही कीं, विजापूरच्या सर्व* सुलतानांचे शिक्केही ठाऊक नाहींत व जे ठाऊक आहेत त्यांपैकी प्रत्येकांत अली हा शब्द सलीकाचें नांव या अर्थी आला आहे असेंही नाहीं. तेव्हां वरील सामान्य *विधान करतां येणार नाहीं.*

५ हे दोन्ही शब्द गाळले आहेत.

६ के. राजवाड्यांच्या १५ व्या खंडांत या फर्मानाच्या काळाच्या सुमागचीं ३ पत्रें छापली आहेत (ले. २६७, २६८, २६९) या पत्रांकडे आजवर कांहि

१६

लै.४९ सु.१०५१ } बिस्मिल्लह-अर-रहमन-अर- { श.१५७३ ज्ये.व.११
हि.१०६१ जसर २४ } रहीम अल-मुल्कुलिल्लह { इ. १६५१ जून. ३

फर्मान हुमायून शर्फ सुदूर याफ्त बजानिब अयालत व अमारत पनाह उब्हत व शौकत दस्तगाह हुकूमत व मुंआली जाह अअतजाद् खिलाफत व फर्मा–रवाए अभतमाद् सल्तनत व किश्वर–कुशाई फिरस्स खातिम शुजाअत व बख्तियारी आब गौहर शहामत व जां–सिपारी सैफ मस्लूल बाझूए शाहनशाही रम्मह मस्कूल मअरकह दुश्मन–काही मुकद्दमत–उल–जैश मआरक मुल्क–गीरी व जहां–सितानी बेश आहन्ग. मसाफ फीरोझी व काम–रानी तराझ असीन उब्हत व अज्लाल गौहर सरीर दौलत व इक्बाल मरव्झन असार खलीफह इलाही मजमूअह होशमन्दी व कार–आगाही मूनिस वहदत–सराई हुज़ूर महरम खास–उल–खास सरीर सुरूर मतरह अन्ज़ार इनायत मौरिद अल्ताफ कदसी सरायत अनीस मज्लिस वहदत–जलीस महाफिल खिल्वत आली–शान रफीअ–मकान खुलासह उम्राए मन्बह–उश–शान झुब्दह खवानीन झमीन व झमान सआदत-मन्द् अशल व अबद मुबारिझ-उद्-दीन खान मुहम्मद वझीर हुकूमत सर हवालदार व मश्हूर–उल–अनाम अम्बाजी नागनात हवालदार व कार कुनान हाल व इस्तिक्बाल किल्अह रोहिरह आंकह अझ शुहूर सनह अहदी खम्सैन व अल्फ दर्री वला कानोजी जाधव देसमूक तपह भोर किल्अह मज्कूर बदर्गाह मुअल्ला अर्ज़ नमूद कह मौज़अ कारी व मौज़अ अम्बूरह व मौज़अ

संशोधकांनीं शंकित दृष्टीनें पाहिलें आहे. पण हें फर्मान व तीं पत्रें (श. १५६७ चैत्र ते ज्येष्ठ) यांचा एकत्र विचार करून सुसूत्र असा अर्थ निघतो कीं काय हें पाहिलें पाहिजे. तसेंच शिवचरित्रप्रदीपांतील जेधे–करीण्यांतील " त्यास चंद्रसिराचेवार मन्होट होते त्याचा व महाराजाचा घरोबा आहे सामान पुरवितात येसी बद्-गोह अफजलखान याणी विजापुरास लिहिली त्यावरून महाराजास धरून विज्यापुरास घेऊन नेले या कान्होजी नाईक होते पातशाहानी तहकीकात मनात आणिता तुकानी गोष्टी येसे ाले त्यावरी पातशाहानी महाराजाचा सन्मान केला......बेगरूळ प्रांत पांचा लक्षा होनाची जाहागीर देऊन वेगळी मसलती सांगितली या कान्होजी ना हि जमावानासि होते.........त्यावरी कसबे खेडेयारे येथेही थाडे घातले तेथून बापूजी मुद्गल......यांच्या हाते राजकारण करून दग्याने किला कोंढाणा घेतला. (पृ. ४०–४१) " या मजकुराचा–जरी यांत कालविपर्यास दृष्टीस पडतो तरी–या पत्रांशीं संबंध लावता येतो कीं काय हें पाहिलें पाहिजे.

नाते व मौज़अ चिखलगांव तपह मज्कूर इन्आम व हक लवाज़िमह व पती पछोरी व वअज़े कह अज़ खुद अस्त कारकुनान किल्अह मज्कूर उज्र व इस्काल नमूदह हर सालह इन्आमात सन्दनी अज़ खुद मी गीरन्द व सद्दहू चहार देह मज़्बूर इन्आम ख़ुदरा तश्वीश व आज़ार मी रसानन्द अज़ीं वास्तह हाल खुद हेच न मान्दह अस्त व खुद दर मुहिम्मात दीवानी साबित-कदम मी बाशम नज़र इनायत फर्मूदह इहतमाम फर्मायन्द हर्गाह कह चहार देह तपह मज्कूर इन्आम व हक लवाज़िमह व पतीपछोरी व वअज़े वदेसमूक मज्कूर रवां बाशद अज़ थानह हर सालह इन्आमात सन्दनी गिरफ्तह खलल नमूदन व तश्वीश रसानीदन चह मअना दारद अक्नून मी बायद कह मौज़अ कारी व मौज़अ अन्बूरह व मौज़अ नाती व मौज़अ चिखलगांव मज़्बूर बइन्आम व हक लवाज़िमह व पती पछोरी व वअज़े वह कानोजी जाधव देसमूक तपह मज़्बूर चुनांचह सालाबाद खानस्त वर्दा मूजब रवां मी दाश्तह बाशन्द व इन्आमात सन्दनी वदेसमूक मज्कूर मुआफ फर्मूदह शुदह अस्त मुआफ दानिस्तह व वदेहाए मज़्बूर व वइस्तत आं व वहेच वज्ह मिन-उल-वजूह जर्रह तश्वीश न रसानन्द दरीं बाब ताकीद कुली दानिस्तह हस्व-उल-हुक्म अश्रफ बअमल आवरन्द व हर सालह उज्र फर्मान न नमूदह साल बसाल बहमीं फर्मान रवां दारन्द व तअ्लीक नविश्तह गिरफ्तह अस्ल फर्मान बाज़ गुज़ारन्द तादानन्द तहरीरन् फी तारीख़ बीस्त चहारुम माह जमादी-उस-सानी सनह १०६१ [समासांत *] पर्वानगी हुज़ूर अश्रफ अक्दस हुमायून अअ्लां

१७

ले. ५० हि. १०६१ रजब १६) हू—अल—कादिर [समासांत मध्यें शिक्का*] (श. १५७३आंषा.व.१३ इ. १६५१ जुलै ५

मश्हूर-उल-अनाम अन्वाजी नागनात हवालदार किल्अह रोहीरह महज़ी नुमायद कह दरीं वला कानोजी जेधा देसमूक तपह भोंवर किल्अह मज्कूर मअ्लूम नमूद कह दरीं वक्त अज़ थानह नो जिक्र नमूदह बचहार देह इन्आम खुद व हक लवाज़िमह व पती पछोरीरा इस्काल नमूदह इन्आम सन्दनी मीगीरन्द ईचह मअना दारद अक्नून मी बायद कह देहाए इन्आमात व

१ अर्थासाठीं रामदास रामदासी अंक १२१ ऐतिहासिक कागदपत्रें पृ. ३२ पहा. तेथें मिती मात्र एक वर्षानें चुकली आहे.

हक लवाझिमह व पती पछोरी देसमुक तपह मज्कूर चुनांचह सालाबाद मात-कदम भोगीतह रवानस्त चदीं मुजब रवां दारन्द व जिक्र नो न कुनन्द व दर बारह इन्आमात सन्दनी जरेह तश्वीश न दहन्द दरीं बाब ताकीद बलीग दानिस्तह बाझ फिर्याद आमदन न गुजारन्द कह देसमुक मज्कूर नफर कदीम व दौलत–ख्वाह अस्त झियादह कलमी न रफ्त तहरीर फी–अत–तारीख बीस्त व शशुम शहर रजब–उल–मुरजब सनह १०६१[1]

१८

ले ५१ } हु–अल–गनी { श. १६११ आषाढ वद्य १४
जु. ३३ रमजान २७ } { इ. १६८९ जुलै ५

झुब्दत–उल–अमासिल व अल–अकरान यसवन्तराव बान्दल व पीलाजी बान्दल व शर्झेराव जेधे व खोन्दे देसमुख मश्मूल इनायत रोझ–अफ्झून बूदह बिदानन्द कह दरीं वला बाबाजी नायक थोपते आमदह ज़ाहर नमूद कह कस्द आं मज्हर–उल–अअतमादान बमुलाझिमत सआदत अन्दूझान हुजूर मौरिद–उन–नूर अस्त बमूजब इझ्हार बाबाजी मज्कूर बअर्ज़ मुकद्दस रसानीदह अम्र जलील–उल–कद्र बशर्फ निफाज पैवस्त कह मजम्इयत खातिर बयायन्द ता बमनासिब मअ्कूल सर–अफ्राझी याफ्तह बमस्कन खुदहा मुआवदत नुमायन्द व इन्शाअ अल्लाहु तआला कार शुमा हस्ब–उल–मुद्दआ सूरत पिझीर ख्वाहद शुद खातिर खुदरा जझ हमह बाब जम्अ दाश्तह झूदतर बरसन्द कह मत्लब दिल-ख्वाह सर–अन्जाम ख्वाहद याफ्त झियादह निगारिश न रफ्त बतारीख बीस्त व हफ्तुम रम्ज़ान सनह ३३ कल्मी शुद

सारांश

यशवंतराव बांदल, पिलाजी बांदल, सर्जेराव जेधे व कोंडे देशमुख यांनीं जाणावें कीं, बाबाजी नायक थोपटे यांनीं समक्ष येऊन कळविलें कीं, तुमचा आमच्या नोकरींत येण्याचा इरादा आहे. बाबाजीच्या म्हणण्याप्रमाणें हुजुरांस कळविलें तेव्हां हुकूम झाला कीं, तुम्ही स्वस्थ मनानें यावें. तुम्हांस योग्य ती मन्सब देऊन परत घरीं पाठवूं व तुमचें काम तुमच्या हेतुप्रमाणें होऊन येईल. तुम्ही लवकर यावें. ता. २७ रमजान जुलूस ३३

---

१ अर्थासाठीं रामदास रामदासी अंक १२१ ऐतिहासिक कागदपत्रें पृ. ३४ पहा.

८ पारनेर येथील दोन शिलालेख.

(श्री. ग. ह. खरे.)

प्रस्तुत शिलालेख मला पारनेर येथें संशोधनार्थ गेलों असतां मिळाले. यांपैकीं पहिला पारनेरच्या पूर्वेकडील वेशीच्या बाहेर पडतांच डाव्या ...ंगच्या बुरुजावर आहे. याची लांबीरुंदी ३', २" व ८॥" असून १" ...मास भोंवती सोडला आहे. दुसरा लेख पारनेर गांवांत देशमुखाची म्हणून ...ळी जाणारी जी विहीर आहे तिच्या दक्षिणेकडील भिंतींत आहे. ...प लेख अडचणींत असल्यामुळें घेतां आला नाहीं. याची लांबी रुंदी २'–४" व १'–२॥" असून सभोंवती १" समास सोडला आहे.

१

लें. ५२ हि.१०९३ } { श. १६०४ भाद्रपद शुद्ध ४
जु. २६ रमजान १ } { इ. १६८२ आगष्ट २५

(१) 'वकरम हक सुब्हानहु तआला व रसूल चूं[१] रफअत माव अब्द–उल–करीम खल्फ नाहरखान[३] गोरी फौजदार

(२) पर्गनह पारनेर बुर्ज सूए मश्रिक मुरत्तब साख्त बतारीख गुर्रेह रम्जान–उल–मुबारक सनह २६ वाला मुताबिक सनह १०९३[४]

---

१ वाचन प्रत्यक्ष पाहून व ठशावरून केलें आहे.

२ या शब्दाची जरूरी नाहीं

३ नाहरखानाचे एक दोन उल्लेख इतरत्र सापडतात. उदाहरणार्थ श. १६१० च्या एका पत्रांत मनाजी शंकर सरनाईक चांभळी यास 'खाने आजम नाहारखान गोरी ईही कौल देऊन आणिला तो लिखलास आला' असा उल्लेख आहे. (शि. च. सा. ४०३). श. १६१३ च्या एका पत्रांत 'मागती न्यहरखान थाईस येऊन राहिला...' असा उल्लेख आहे (स. २० पृ २०८) श. १६२१ च्या वाईकडील एका पत्रांत 'नाहारखान गोरी फोजदार पा मजकूर (वाई)' असा उल्लेख आहे (सं. २० लें. १६४). या तिन्ही उल्लेखावरून असें दिसतें कीं, नाहारखान हा मोगलांच्या बाजूनें वाईचा फोजदार होता. त्याचा मुलगा हाही मोगली तर्फेनें पारनेरचा फौजदार असणें अशक्य नाहीं.

४ या लेखांतील जुलूस सनाचा आकडा व त्याशीं जुळता असा हिजरी सनाचा आकडा हे दोन्ही स्पष्ट नाहींत. पण बहुधा २६ व १०९३ असे ते आकडे असावेत. हा जुलूस औरंगजेबाचा आहे हें उघड आहे.

सारांश

परमेश्वराच्या व पैगंबराच्या कृपेनें नाहरखान घोरी याचा मुलगा व पारनेर परगण्याचा फौजदार अब्दुल करीम यानें पूर्वच्या बुरुजाचें काम ता. १ रमजान जुलूस २६ व हिजरी १०९३ या दिवशीं पुरें केलें.

२

ले. ५२ हि. ११०७	श. १६१९ वैशाख वद्य ३
जु.४१ सव्वाल १७	इ. १६९७ एप्रिल २९

(१) [1]बइस्म अल्लह–अर–रहमन–अर–रहीम औरन्गझेब आलमगीर

(२) वस्साफ मुनीर[2] अब्द–उल–करीम इब्न अब्द–उस–सलाम देसमूखह

(३) पर्गनह पारनेर हस्त अझ गुलामान शाह तारीख १७ शहर

(४) शव्वाल सनह ४१ अझ जुलूस वाला मुताबिक सनह ११०७. हिज्री[3]

[समासांत नागरी लिपींत *]११०७

सारांश.

पारनेर परगण्याचा देशमुख[4] व प्रकाशमानाचा स्तुतिपाठक अब्दुल करीम बिन अब्दुस्सलाम हा औरंगजेबाच्या चाकरांपैकीं एक आहे. ता. १७ सव्वाल जुलूस ४१ हि. ११०७*

---

१ वाचन प्रत्यक्ष पाहून केलें आहे.

२ या शब्दाविषयीं शंका आहे.

३ येथें तारखेविषयीं घोटाळा झाला आहे. ४१ जुलूसशीं जुळणारी हिजरी वर्षें ११०८ व ११०९ हीं आहेत. मी जुलूस प्रमाण धरला आहे.

४ येथें हिंदू व मुसलमान अशा दोन्ही धर्मांचे देशमुख आहेत.

* २० वें संमेलन.

९ बत्तीस शिराळें येथील एक शिलालेख.*

(श्री. ग. ह. खरे.)

सोबतचा लेख सातारा जिल्ह्यांतील बत्तीस शिराळें या गांवीं मिळाला. या लेखाचा दगड गांवाबाहेर असलेल्या गोरखनाथाच्या स्थानापाशीं एका कट्ट्यावर पडलेला आढळला. या लेखाशेजारींच एक भला मोठा गद्धेगाळाचें चित्र असलेला दगड पडलेला आहे. त्यावरून बऱ्याच लोकांनीं कल्पना केली होती कीं, गोरखनाथाच्या देवळाला दिलेल्या इनामाविषयीं हा दगड असून इनामाची शर्त मोडील त्यास शाप म्हणून गद्धेगाळ शेजारीं ठेवला आहे, पण खरें पाहिलें तर हा दगड, गद्धेगाळ व गोरखनाथ यांचा कांहीं एक संबंध नाहीं. हा दगड मूळांत एकाद्या मनुष्याच्या कबरीवर असावा. कालांतरानें ती कबर नाहींशीं झाली येवढेंच नव्हे तर कबरीवरील या दगडाचे २ तुकडे होऊन एक तुकडाहि हरवून गेला. राहिलेल्या तुकड्यावरील लेखाचें छाप आपणापुढें ठेवीत आहे.

या लेखाच्या संबंध दगडाची लांबी रुंदी न देतां ज्या पंचकोनांत खालील लेख कोरला आहे त्याचीं मापें देतों. तीं अशीं:— पाया १' उंची १'–३", दोन्ही अंगच्या बाजू १', शिरोबिंदूपाशील बाजू ७". या लेखाच्या बाबतींत एक गोष्ट लक्षांत ठेविली पाहिजे ती ही कीं, हा लेख दिसण्यांत जरी मोठा असला तरी त्यांतील बहुतेक भाग कुराणांतील किंवा मुहम्मदी धर्मांतील इतर ग्रंथांतील अवतरणांनीं व्यापून टाकला आहे. लिहिलेल्या पांच बाजूंपैकीं फक्त एका बाजूवरच काय तो अवतरणाव्यतिरिक्त मजकूर असून तोच महत्त्वाचा मजकूर होय. या लेखाचें लेखन तुघ्रयाच्या रूपाचें आहे. तो मजकूर असा:—

ले. ५४ हि. ९८१ जमर २०	श. १४९५ आश्विन वद्य ७ इ. १५७३ आक्टोबर १७

(१) तारीख वफात मग्फूर मब्रूर रहमतल्लहु अलैह

(२) मलिक युसुफ मुहम्मद शाह दर

* २२ बा वा. दि.

१ वाचन ठशावरून केलें आहे. २ या शब्दाविषयीं शंका आहे.

(३) रोझ चहार शुन्बह बीस्तुमं माह जमादी–उल–आखिर फी सनह ९८१[1]

सारांश

मलिक यूसुफ मुहम्मद शाह याच्या मरणाची तारीख हि.९८१ जमादिलाखर २० बुधवार ही आहे.

---

१० औरंगजेबाचीं ५ राजकारणीं फर्मानें*

(श्री. सर. आबासो मुजुमदार)

सोबतचीं ५ फर्मानें श्री. हुलेसिंग मोतीराम इनामदार मु. संस्थान वाघाडी, ता. शिरपूर, जिल्हा प. खानदेश यांजकडील आहेत. त्यांचे सुमारें ४०।४५ कागद मीं आणलेले आहेत. पण त्यांपैकीं हे पांच बरेच महत्त्वाचे वाटल्यावरून आपणापुढें मांडीत आहे.

१

ले. ५५ जु. ११ सफर ९	श. १५९० आषाढ शुद्ध १० इ. १६६८ जुलै ९

बिस्मिल्लाह–अर–रहमन–अर–रहीम

[शिक्का व तुघ्रा *]

बतारीख हुक्म शहर सफर खतम ब–इल–खैर व अज–ज़फर सनह याज्दह जुलूस मैमनत मानूस सिम्त तहरीर याफ्त[2]

[पाठीवर उजव्या अंगास शिक्का व पुढील शेरा *]

वरिसालह कमतरीन मुरीदान मुर्शेद–परस्त जअफरखान

---

१ हि. ९८१ च्या जमादिलाखरची तिसरी तारीख बुधवारीं येत असून विसावी तारीख शनिवारीं येते. तेव्हां 'बीस्तुम' ऐवजीं 'सिय्युम' वाचणें हें जास्त चांगलें आहे. पण 'सिय्युम' वाचन करतां येईल अशाविषयीं खात्री देतां येत नाहीं.

* २० वें संमेलन.

२ या फर्मानावर शिक्का व तुघ्रा यामधलीं मजकूर न लिहितां जागा कोरी सोडली आहे व शेवटीं वरील तारखेचा मजकूर आहे. अशा कागदास डौल म्हणतात.

२

ले. ५६ } बिस्मिल्लह–अर–रह { श.१६०० चैत्र शुद्ध ३
जु. २१ सफर १ } मन–अर–रहीम { इ. १६७८ मार्च १५

[शि. व तु *]

सियादत–पनाह शुजाअत–दस्तगाह फिद्वी लायक–उल–इल्तिफात व अल–इहसान मुख्तारखान श्रमहमत पादशाही उम्मीदवार बूदह बिदानद कह हुक्म जहां–मताअ आलम–मुतीअ सादिर मी शवद कह झरी कह ता वसूल ई फर्मान वाला–शान दर खझानह आमिरह दार–उल–फतह उजैन फराहिम आमदह बाशद बइत्तिफाक निझाम–उद–दीन अहमद दीवान कह सामान व सर–अन्जाम बार–बर्दार व दीगर लवाझिम रव्वाहद नमूद रवानह हुझूर पुर–नूर नमूदह बदिलावरखान फौजदार रनूदह बरसानद व बफौजदारान शाह–राह यलीग मुअल्ला बसुद्दर पैवस्तह कह अझ हुद्द खुद बसलामत बगुजरानन्द व अझ शरायत इहतियात व खबरदारी दकीकह अझ दकायक मुहम्मिल व ना मरई न गुजारन्द गुर्रह शहर सफर खतम ब–इल–खैर व अज–ज़फर साल बीस्त व यकुम अझ जुलूस मैमनत मानूस नविश्तह शुद

[पाठीवर शि. व पुढील मज. *]

बरिसालह नव्वाब कदसी–अल्काब आलम–मात रफीअ–जनाब गुर्रह नासियह दीन व दौलत कुर्रह बासिरह मुल्क व मिल्लत बहीन दौहह हदीकह उव्हत व इक्बाल करीन सुम्रह शुज्रह अज़्मत व जलाल शाहझादह नामदार कामगार आली–नसब वाला–तबार मन्ज़ूर नज़र हज़्रत आफ्रींदगार दुर्रत–उत–ताज सल्तनत अज़्मा वास्तत–उल–अक्द खिलाफत कुब्रा मुहबत–अन्ज़ार इनायत इलाही मत्लअ अन्वार मर्हमत ज़िल्ल–इलाही जलील–उल–कद्र मनीअ–उश–शान अज़ीम–उल–मन्झिलह सम्रुब्व–उल–मकान फरूग दूदमान मुजद्द व करम पादशाहझादह मुहम्मद मुअज़्ज़म शाह आलम

सारांश.

मुख्तारखान यांनीं जाणावें कीं, फर्मान पोहोचेंपर्यंत उज्जयिनीच्या खजिन्यांत जो पैसा जमला असेल तो, सामान व सरंजाम आणि इतर

लवाजमा घेऊन येत असलेल्या निजामुद्दीन दिवाणाबरोबर हुजूरकडे पाठवून यावा आणि तुम्ही रनोयाचा फौजदार दिलावरखान याजकडे जावें. राजमार्गावरील फौजदारांना हुकूम होत आहे कीं, त्यांनीं आपल्या हद्दींतून खजिना सुरक्षितपणें पार करावा आणि सदा सर्वकाळ खबरदार असावें ता. १ सफर जुलूस २१

३

ले. ५७ जु. २२ जिल्काद १७	बिस्मिल्लह–अर–रहमन –अर–रहीम	श. १६०० पौष वद्य ४ इ. १६७८ डिसेंबर २२

[शि. व तु. *]

सियादत–पनाह शुजाअत–दस्तगाह फिद्वी लायक–उल–इल्तिफात व अल–इहसान मुख्तारखान बमर्हमत पादशाही उम्मीदवार बूदह बिदानद कह चूं ऊरा मुहाफिज़त किल्अह गागरूनं इस्तिअफा नमूदह हिफ्ज़ व हिरासत हिस्न मज्कूर बमुनव्वरबेग तफ्वीज़ याफ्त हुक्म जहां–मताअ आलम–मुतीअ शर्फ सुदूर मी पैवन्दद कह बअद् वसूल ईं फर्मान आली–शान बगुमाश्तह खुद कह दर किल्अह मज्बूर अस्त बताकीद बनवीसद कह किल्अह मस्तूररा बा आंचह अज़ जखीरह व गैरह दर आं मव्जूद बाशद बद्व सिपुर्दह कब्ज़् बगीरद दरीं बाब कदगन दानद हस्बहुल्म शहर जी–अल–कअदह साल बीस्त व दुव्वुम अज़ जुलूस मैमनत मानूस तहरीर याफ्त

[पाठीवर ले. ५६ प्रमाणें मज. व शि. *]

सारांश,

मुख्तारखान यांनीं जाणावें कीं, गागरून किल्ल्याची रखवाली तुम्हांस माफ करून मुनव्वरबेग यास सांगितली आहे. तरी हा फर्मान पोहोंचतांच तुम्ही त्या किल्ल्यावर असलेल्या आपल्या गुमास्त्यास ताकीदीनें लिहावें कीं, त्या किल्ल्यावर असलेल्या सामुग्रीसह तो किल्ला मुनव्वर बेगाच्या ताब्यांत यावा व पावती घ्यावी. ता. १७ जिल्काद जुलूस २२

१ हा किल्ला राजपुतान्यांत झालरापट्टनच्या उत्तरेस आहे.

४

ले. ५८ } बिसमिल्लह–अर–रहमन { श. १६०२ चैत्र शुद्ध ९
जु. २३ रबल ७ } –अर–रहीम { इ. १६८० मार्च २८

[तु. व शि. *]

सियादत–पनाह शुजाअत–दस्तगाह फिद्वी लायक–उल–इल्तिफात व अल–इहसान मुख्तारखान बइनायत पादशाही उम्मीदवार बूदह बिदानद कह हुक्म जहां–मताअ लाझिम–उल–इन्कियाद वाजिब–उल–इत्तिबाअ बइइस्स निफाज मी पैवन्दद कह बअद वसूल ई मिसाल मकमत तिम्साल व रसीदन थानहदार मीमह बाशिगत फर्झन्द बर्खुर्दार सआदत–मन्द नामदार कुर्रह बासिरह दौलत गुर्रह नासियह सल्तनत ताझह निहाल बूस्तान रफअत नौबावह गुलिस्तान उब्हत नूर हदीकह शौकत व हश्मत सुम्रह दौहह अझमत व जलालत आली-निझाद वाला–गुहर बादशाह-झादह आलम व आलमियान मुहम्मद अक्बर[1] शिताफ्तह दर मुलाझिमत आं नामदार कामगार बाशद दरीं बाब कद्गन बलीग दानद बतारीख हफ्तुम शहर रबीअ-उल-अव्वल साल बीस्त व सिय्युम अझ जुलूस मैमनत मानूस तहरीर पिजीरफ्त

[पाठीवर ले. ५६ प्रमाणें मज. व शि. आणि पुढील शेरा *]

बमअरिफत कमतरीन फिद्वियान असदखान

सारांश

मुख्तारखान यांनीं जाणावें कीं, हा हुकूम पोहोंचतांच व मीमह येथील ठाणेदार येतांच तुम्ही धावून जाऊन चिरंजीव मुहम्मद अक्बर याची चाकरी करीत रहावें. ता. ७ रबिलावल जुलूस २३

५

ले. ५९ } बिसमिल्लह-अर-रहमन- { श. १६०४ अ. चैत्र शुद्ध १
जु.२५सफर २९ } अर-रहीम { इ. १६८२ फेब्रुवारी २८

सियादत–पनाह शुजाअत–दस्तगाह फिद्वी लायक–उल–इल्तिफात व अल–इहसान मुख्तारखान बइनायत पादशाही उम्मीदवार बूदह

१ मुहम्मद अक्बर हा औरंगजेबाचा मुलगा असून तो बंड करून संभाजीकडे आला होता हें सर्वांस माहीत आहे. हें फर्मान तो संभाजीकडे येण्याच्या पूर्वीचें आहे.

बिदानद कह चूं दरीं वला अज़ रूए वाकअह बअर्ज़ अक्दस अअला रसीद कह बिजयसिन्घ बाजम्ई दर जन्ग काल्वी नाहल बकार आमदह लिहाज़ा हुक्म जहां-मताअ गीती-मत्बअ शर्फ सुदूर मी पैवन्दद कह आं सियादत-पनाह बराए तन्बियह व तादीब आं मक्हूर[1] शक़ावत-शिआर अज़ आं सिम्त अज़ आब नर्बदह गुजिश्तह खुदरा ब आंजा बरसानद व अहीं तर्फ काकरखान[2] कह बजहत तमशिय्यत ई कार अज़ हुज़ूर पुर-नूर मुअय्यन शुदह मीरसद बायद कह बइत्तिफाक ऊ दक़ीकह अज़ दक़ायक इस्तीसाल व इस्तिहिलाक आं मर्दूद फरू गुज़ाश्त न नुमायद व पर्वतसिन्घ झमीन्दार अवासरा कह नज़्द आं शहामत-दस्तगाह आमदह रवानह बार्गाह अज़्मत व जाह कुनद कह बरिय्रत व मन्सब सर-अफ्राज़ी याफ्तह मुरख्खस ख्वाहद शुद दरीं बाब अज़ पेशगाह खिलाफत अज़्मा निहायत कद्रग़न शनासद बीस्त व नुहुम सफर साल बीस्त व पन्जुम अज़ जुलूस वाला नविश्तह शुद

[पाठीमागें ले. ५६ प्रमाणें मज. व शिक्का.*]

[समासांत निराळ्या वळणांत*] हू-अल-गालिब हुरुफ-उल-हुक्म-अल-मताअ अमल नुमायद ताकीद दानद

सारांश,

मुख्तारखान यांनीं जाणावें कीं, सांप्रत बातमी आली कीं, विजयसिंग आपल्या जमातीसह ‘काल्वी नाहल’च्या लढाईंत कामास आला. म्हणून हुकूम होतो कीं, तुम्हीं त्या दुष्टास तंबी व शिक्षा देण्यासाठीं त्या बाजूहून निघून नर्मदा उतरून त्या ठिकाणीं पोहोंचा. हें काम चालूं ठेवण्यासाठीं येथून काकरखान नेमणूक होऊन तेथें येईल. तरी त्याच्यासह क्षणोक्षणीं त्या निर्वासित मनुष्यास मारण्यास चुकूं नये. आपल्या जवळ

१ येथील मक्हूर किंवा पुढील मर्दूद कोण ? संभाजी असेल काय ?

२ काकरखानाचा काफीखानानें एके ठिकाणीं उल्लेख केला आहे. ज्या प्रसंगांत काकरखानाचा उल्लेख आला आहे, तो. हि. १०९१ चा म्हणून काफीखान सांगतो (E. D. VII ३०६). पण सरकार हा प्रसंग सांगताना काफीखान वर्ष सांगतांना चुका करतो असा शेरा मारून तोच प्रसंग हि. १०९२ मध्यें ओढतात. हें फर्मान त्याहीनंतर एक वर्ष पुढलें म्हणजे हि. १०९३ मधील किंवा जुलूस २५ चें

आलेला अवास येथील जमीदार पर्वतसिंघ यास दरबाराकडे पाठवून द्यावें म्हणजे त्यास चाकरी व मन्सब मिळून परत जाण्याची परवानगी मिळेल. या बाबतींत खूप ताकीद जाणावी. ता. २९ सफर जुलूस २५

११ खानापूर घोरपडे.*

(श्री. ग. ह. खरे)

कांहीं दिवसांपूर्वी कोल्हापूर संस्थानांतील गारगोटी पेट्यापैकीं खानापूर येथील श्री. पंडितराव दत्ताजीराव घोरपडे यांनीं ५६ फारसी व मराठी कागद मंडळाकडे पाहण्यासाठीं आणले. त्यांपैकीं महत्त्वाचे फारसी कागद येथें देत आहे. मराठी कागदही शिवचरित्र साहित्यांत छापले जातील.

१

ले. ६०	बिस्मिल्लाह-अर-रहमन-	श. १५७८मार्गशीर्ष व. १०
हि. १०६७सफर२४	अर-रहीम अल्मुल्कुलिल्लाह	इ. १६५६ डिसेंबर १

[फा. शि. *]

फर्मान हुमायून शर्फ सुदूर याफ्त आंकह झुब्दत-उल-अश्बाह व अल-अक्रान रौलोजी घोरपरह व इनायात बीगायात शाहानह [व*] नवाझिश इल्तिफात खुसरवानह मुम्ताझ व सर-अफराझ बूदह [बिदानद कह] दरीं अय्याम मैमनत अगसार नुस्रत-अन्जाम अर्जदाश्ती कह बमुतज़म्मन इरादह उत्बह-बोसी दर्गाह फलक-बारगाह इर्साल दाश्तह बूद बवसीलह ईस्तादगान पायह सरीर खिलाफत मुन्सीर रसीद मअरूज़ नमूदह बूद कह खुद बन्दह कदीमी दर्गाह हस्तम व बेरोझगार ईम व अझ हेच जा मुकासाई व तअल्लुक न दारीम चूं ई मअना साहिब आं झुब्दत-उल-अश्बाह व अल-अक्रान बअर्ज़ रसानीद बगायत मुस्तहसन उफ्ताद व मत्बूअ तबअ अश्रफ गर्दीद मी बायद कह खातिर खुद बहमह अब्वाब जमअ दाश्तह खुदरा बझूदीझूद नझ्द नूर हदीकह दौलत व बख्तियारी नौबावह बा इनान हश्मत व बरखुरदारी सआदत-मन्द

* पा. स. ६।१८५४

इक्बाल-हमराह दौलत-ख्वाह दादह दर्गाह जहां-पनाह लायक-उर-रायत व अल-इहसान अर्जमन्द बुलन्द-मकान मुहम्मद इख्लासखान फर्झन्द रशीद[1] फर्झन्दी खान मुहम्मद वझीर हुकूमत सूबह-दार कर्नातक रसानीदह मशरीक मस्लिहत बादशाही गर्दद कह बअद अझ रसीदन आंजा फराखूर जमीअत वइनायात मुश्ताद व मर्हमत जागीर सर-अफराझ व सर-बुलन्द ख्वाहद शुद तादानद बर हुक्म फर्मान अश्रफ अक्दस हुमायून अर्फअ रवद तहरीरन फी-अत-तारीख बीस्त [व] चहारुम शहर सफर-उल-मुझफ्फर सनह १०६७

[समासांत*] पर्वानगी हुझूर खुर्शीद झुहूर अश्रफ अक्दस हुमायून अअला

सारांश

अली बादशहा → रौलोजी घोरपडे

रौलोजी घोरपडे यांनीं जाणावें कीं, या वेळीं दरबाराच्या भेटीस येण्याच्या हेतूविषयींचा त्याचा अर्ज सिंहासनाच्या पायापाशीं उभे राहणान्यां-कडून येऊन पोहोंचला. त्यांत लिहिलें आहे कीं, ' स्वतः दरबारचा जुना सेवक आहे व बेरोझगार आहे. तसेंच कोणत्याही ठिकाणचा मोकासा किंवा तालुका नाहीं. ' हा अर्थ आम्हांस समजला तेव्हां तो फार पसंत पडला. आतां तुम्ही सर्व बाजूंनीं संतुष्ट राहून तावडतोब कर्नाटकचा सुभेदार खान मुहम्मद याचा मुलगा मुहम्मद इख्लासखान[2] याजपाशीं जाऊन बादशाही मसलतींत शरीक(सामील) व्हावें. तेथें पोहोंचल्यावर जमेतीच्या अनुरूप अशा जागीरीच्या कृपेनें उत्कर्ष होईल. ता. २४ सफर सन १०६७

२

ले. ६१ } [फा. शि. *] { श. १५९२ मार्गशीर्ष शुद्ध १२
हि. १०८१ रजब १० } { इ. १६७० डिसेंबर १४

फर्मान जहां-मताअ आफताब-इर्तिफाअ व हुक्म कझा-जरियान वाजिब-उल-इत्तिबाअ अझ दीवान हुमायून खिलाफत-मदहून अदालत-

१ येथून पुढें आलेलीं विशेषणें ले. ४९ प्रमाणें असल्यामुळें गाळलीं आहेत.
२ मी येथें मुहम्मद इख्लासखान हा खान मुहम्मदाचा मुलगा असा अर्थ केला आहे, पण त्याविषयीं मला थोडी शंका आहे.

मकरून चुनान झीनत सुदूर याफ्त कह शुजाअत-दस्तगाह बिथोजी वलद तुकोजी घोरपरह विदानद कह मौज़अ चरपवेली सिम्त मुहम्मदानगर दाखिल पेशकश देस[मुखी] व यक [हझार]व.... खानह वचहार सद व पिन्जाह व पन्ज होन तन्ख्वाह सवारान ऊ रवां बूद हस्व-उल-अम्र आली मुतआली अमानत फर्मूदह शुदह अवज़ आं मिन्जुम्लह बमूजब फर्मानि मुअल्ला सी(सह) सद शस्त व शश होन सह दुगल [बाबत] तक्सीम खास-खेल व तलब दीवान व बाबहाए मौज़अ वेलेर पर्गनह कतहकुन्दह रवां शुदह हमह हश्ताद व हश्त होन सह रुब्अ दुगल व झर तक्सीम नमक व पान व तम्बाकूए देहात ऊ यक सद व पान्ज्दह होन व नीम व ——— अस्त मिन्जुम्लह मुब्लिग मज्कूर हश्ताद व हश्त होन सह रुब्अ दुगल मझ्बूर अझ इब्तिदाए सनह अहदी सबईन अल्फ दफ्तरी रवां फर्मूदह शुदह अम्र वाला कंदर कंदर तवामान आली बारिकह सुदूर याफ्तह कह बमूजब मस्तूर मुकर्रर साल बसाल रवां दानिस्तह अमल नुमायद व दरीं बाब बर हुक्म फर्मान...... [फी]-अत-तारीख १० शहर रजब-उल-मुरज्जब सनह हझार व हश्ताद [व *] यक हिजरी

[समासात *] पर्वानगी सियादत व नजाबत व नकावत-पनाह विझारत व अमारत दस्तगाह [सय्यद मुज़फ्फ़र सर खेल शाही]

सारांश

बिठोजी तुकोजी घोरपडे यानें जाणावें कीं, मुहम्मदानगर समतेपैकीं चरपवेली हा गाव-देशमुखीच्या पेशकशीसह......-तुमच्या स्वारांचा तनखा म्हणून ४५५ होनास तुम्हांकडे चालू होता तो अमानत करून त्या ऐवजीं कतेकुंदा परगण्यापैकीं वेलेर हा गाव दिला आहे. या गावाच्या उत्पन्नापैकीं खासखेलीची तक्सीम, दिवाणची तलब व बाबी यावद्दलची एकंदर रकम ३६६ होन ३ दुगल इतकी तुम्हाकडून दरसाल यावयाची बाकी ८८ होन व पाऊण दुगल येवढी राहिली. तसेंच तुमच्या गावांतून मीठ, पान व तंबाकू या हकांबद्दल तुमच्याकडून यावयाची रकम ११५ होन व......इतकी आहे. पैकीं दरसाल ८८ होन ३/४ दुगल याप्रमाणें हि. १०७१ पासून जमलेली रकम दफ्तरीं चालू केली आहे (दाखल केली आहे ?). तरी लिहिल्याप्रमाणें अमल करावा. ता. १० रजब हि. १०८१.

[1]हें फर्मान सय्यद मुजफ्फर शाही सरखेल याच्या पर्वानगीनें निघालें.

---

१ हा शब्द गाळावा.

३

हुव अल्लह सुब्हानहु
तआला

ले. ६२
हि. १०८१ रजब १० } [फा. शि.*] { श. १५९२ मार्गशीर्ष शुद्ध १२
इ. १६७० डिसेंबर १४

फर्मान जहां–मताअ आफ्ताब–इर्तिफाअ व हुक्म कज़ा–जरियान वाजिब–उल–इत्तिबाअ अज़ दीवान हुमायून खिलाफत-मश्हून अदालत-मक्रून चुनान झीनत सुदूर याफ्त कह मुकद्दमान व रिआयान व कुल-कर्नियान मौज़अ बन्मेर मिन अअमाल पर्गनह कतहर्कुन्दह बिदानन्द कह बाझर मौज़अ मज्कूर यक हझार व सी(सह) सद शस्त शशे होन व सह दुगल मिन्जुम्लह तन्ख्वाह सुखनी बिथोजी वल्द तुकोजी घोरपरह रवानस्त यक हझार होन ततम्मह सी(सह) सद शस्त शश होन व सह दुगल तन्ख्वाह खास–खैल यक सद व नूझ्दह होन व सह नीम दुगल तलब दीवान नौद सह होन व नीम मर्दुम बरन्गल तन्ख्वाह सुखनी रफ़अत व बिझारत-पनाह खैर–उद्–दीन मुहम्मद व— आंहा मीगीरन्द यक सद व पिन्ज़ाह व सह होन व मौज़अ चरपवेली सिम्त मुहम्मदानगर बह चहार सद व पिन्जाह व पन्ज होन व सुखनी बिथोजी मज्कूर रवां बुवद हस्ब-उल-अम्र आली मुतआली मौज़अ चरपवेली मज्बूर अमानत फर्मूदह अवज़ आं बराए सुखनी नफर मज्बूर(ज्बूर) चहार सद व पिन्जाह व पन्ज होन मिन्जुम्लह सी(सह) सद शस्त व शश होन व सह दुगल तंक्सीम खास-खैल व तलब दीवान [अस्त] बिनाबर मौज़अ मज्कूर बमूजब मस्तूर फौक अज़ इब्तिदाए सनह अहदी सब्ईन अल्फ दफ्तरी रवां फर्मूदह शुदह अस्त बायद कह साल बसाल दुन्बालह दानिस्तह बर हुक्म फर्मान फद्र तवामान मुअब्बा खन्द तहरीरन फी-अत-तारीख १० शहर रजब-उल मुरज्जब सनह १०८१ हिजरी

[समासांत *] पर्वानगी सियादत व नजाबत व नकाबत–पनाह बिझारत व अमारत-दस्तगाह सय्यद मुज़फ्फर सर खैल शाही

सारांश

कतेकुंदा परगण्यापैकीं मौजे बेलेर येथील मुकादम, रयत व कुलकर्णी यांनीं जाणावें कीं, १३६६ होन ३ दुगल उत्पन्नाचा हा गाव बिठोजी तुकोजी घोरपडे याजकडे पगाराबद्दल चालू आहे. पैकीं १००० होन पगार. बाकी

राहिले ३६६ होन २ दुगळ. पैकीं ११९ होन ३॥ दुगल हा खासखेलचा वाटा.९३॥ होन दिवाण तलब. बाकी १५२ होन खैरुद्दीन मुहम्मद घेतो. ४५५ होनांच्या अटीवर विठोजीस कामाबद्दल दिलेला गाव चरपवेली–संमत मुहम्मदानगर–अमानत करून त्याऐवजीं वेलेर हा गाव हि. १०७१ पासून दप्तरीं त्याजकडे चालू केला आहे. तरी गाव त्याचे ताब्यांत आहे असें जाणून फर्मानाप्रमाणें वागावें. ता. १० रजब हि. १०८१

४

ले. ६२ हि. १०८४ रबल २२	[फा. शि.*]	शा. १५९५ आषाढ वद्य १० इ. १६७३ जून २९

फर्मान जहां-मताअ आफ्ताब-शिआअ व हुक्म लाझिम-उल–इताअह सुदींद-इर्तिफाअ अझ दीवान हुमायून खिलाफत–मझहून चुनान शर्फ ज़ुहूर व लामअह सुदूर याफ्त कह बिशारत व इक्बाल-पनाह मुकुन्दजी घोरपरह बजलायल इनायात खुसरवानह उम्मीदवार बूदह व[1] बिदानद कह दरीं वला सूबह व सरलश्करी कर्नाटकरा अझ मूसाखान तगीर नमूदह व शौकत व इक्बाल-पनाह हश्मत व अज्लाल-दस्तगाह अयालत व अज़्मत-इन्तिबाह अमारत व उब्हत-इक्तिनाह आब गौहर दर्याए शहामत व फ़र्झानगी फिस्स खातिम शुजाअत व मर्दानगी झुब्दह मुअतमिदान इख्लास-कीश उस्वह मुअताकिदान खैर-अन्दीश मब्दि अल्ताफ बादशाही मत्लअ अअताफ ज़िल्ल इलाही मुहीत इनायात बीकरान शायस्तह मराहिम बीपायान मूत-मिन-उद-दौलत-उल-अलिय्यह मुअतमिद-उल-खिलाफत-उल-बहिय्यह मुक़र्रब-उल-खाकानी मियां मुश्क मुफव्वज़ दाश्तह ईम बायद कह दर जमीअ उमूर अझ इताअत व फर्मान-बर्दारी मुअज्जम-इलैह दर न गुझिश्तह दर खिद्मात मर्जूअह व दौलत-ख्वाही दीवानी साई बाशद व हमवारह बर हुक्म फर्मान मुअल्ला अमल नुमायद तहरीरन २२ शहर रबीअ-उल-अव्वल सनह १०८४[2]

सारांश

मुकुंदजी घोरपडे यानें जाणावें कीं, यावेळीं कर्नाटकचा सुभा व

१ व गाळावा २ थोड्या शब्दभेदानें याच मजकुराचें व तारखेचें एक फर्मान हेगोनी घोरपडे यास धाडलेलें आहे.

सरलश्करी मूसाखान[1] याजकडून दूर करून मिया मुश्क यास दिली आहे. तरी त्याच्या हुकुमांच्या बाहेर न जातां पाठविलेल्या त्याची चाकरी व दिवाणची सदिच्छा यासाठीं प्रयत्न करावा व फर्मानाप्रमाणें अमल करावा. ता. २३ रबिलावल सन १०८४

५

ले. ६४ हि. १०८५ रजब १४ [फा. शि. *] श. १५९६ आश्विन वद्य १ इ. १६७४ आक्टोबर ५

फर्मान जहां-मताअ आफ्ताब-इर्तिफ़ाअ वाजिब-उल-इत्तिबाअ अझ दीवान हुमायून खिलाफ़त-मश्हून मैमनत-मक्रून शर्फ सुदूर व इझ्झ जुहूर याफ्त कह विझारत व इक्बाल-पनाह खैर-उद-दीन मुहम्मद बइनायात शाहानह उम्मीदवार बूदह बिदानद कह विझारत-दस्तगाह विठोजी वलद तुकोजी घोरपरह बविसातत बारयाफ्तगान पायह सरीर खिलाफ़त मुख्शीर बअर्ज़ अक्दस रसानद कह किब्ल अझीं मौजुअ वेलेर मिन अअमाल पर्गनह कतकुन्दह तन्ख्वाह मुखनी खुद यक हझार होन व तक्सीम खास-खैल यक सद व नूझ्दह होन नीम सह दुगल व तलब दीवान नौद व सह होन नीम व बाबहा बरन्वाल यक सद व पिन्जाह व सह होन जुम्लह यक हझार व सी(सह)सद व शस्त व शश होन व सह दुगलरा व मौजुअ चरोपली सिम्त मुहम्मदानगर मुल्हिग चहार सद व पिन्जाह व पन्ज होनरा बमुखनी बन्दह खां बूद सानी-अल-हाल देह चरोपली मज्कूर अझ मुखनी बन्दह अमानत झुनह अवज़ आं अझ जुम्लह चहार सद व पिन्जाह व पन्ज होन बा झर देह मज्कूर सी(सह)सद व शस्त व शश होन सह दुगल बाबत तक्सीम खास-खैल व तलब दीवान व बाबहाए मौजुअ वेलेररा अझ इब्तिदाए

[1] तारीख-इ-अली (अप्रकाशित) मध्यें सलाबतखान उर्फ सिद्दी जोहर यानें बंड केल्यामुळें अली आदिलशहानें त्यावर केलेल्या स्वारीचें वर्णन आहे. त्यांत बादशहा सिद्दी जोहरच्या निग्राण्या ताब्यात असलेला रायचूर किल्ला हस्तगत करून तुंगभद्रेच्या तीरावर असलेच्या पचाल गांवीं मुक्कामास आला असता तेथून त्यानें मूसाखान अफगाण, झुझारराव, नायकजी, व इतर उमराव यांस तुंगभद्रेच्या पलीकडे असलेल्या बंडखोरांस शासन करण्याबद्दल हुकूम केला आहे. हे लोक व जोहरतर्फे ३००० लोकांसह मसऊदखान यांची लढाई झाली व तींत मूसाखानानें मोठा पराक्रम केला. या प्रसंगांतिल मूसाखान व फर्मानांतिल मूसाखान एक असल्यास या त्याच्या पराक्रमामुळें त्यास कर्नाटकची सरलश्करी व सुभेदारी मिळाली असल्याचा संभव आहे.

साल सनह अहदी सब्ईन व अल्फ साल बसाल बसुसनी बन्दह दुन्बालह शुदह फर्मान मुअल्ला सादिर शुदह बूद बावजूद ई मुतआल्लिकान आं विझारत-पनाह बेनिसबत अझ रूए सिरझोरी दर साल गुजिश्तह रिआयाए देह वेलेर मज्कूरा गिरफ्तह बुर्दह बझोर व तअदी यक सद व पिन्जाह व पन्ज होन गिरफ्तह अन्द व दर साल हाल नीझ कजालिक लिहाजा अम्र आली मुतआली सादिर अस्त कह......दाखिल तलब दीवान व कुल्ल अब्वाब बमूजब फर्मान मुअल्ला तन्ख्वाह सुखनी विठोजी मज्कूर ख्वां शुदह बाशद अन्दाझह मुतआल्लिकान ऊ चीस्त कह चुनीन बेअअतदाली नुमायन्द बायद कह बमुजर्रद वसूल फर्मान कजा-जरियान मुतआल्लिकान खुदरा ताकीद नमूदह आं चह दर साल गुजिश्तह व साल हाल अझ देह वेलेर मज्कूर गिरफ्तह अन्द बमबाजह व मुकाबलह मर्दुम आं देह तमाम व कमाल वापस दहानीदह रिआयानरा कह दर कैद दाश्तह अन्द सर दहानद व नूई ताकीद नुमायद कह मिन बअद मा(व) आं देह मज्कूर बहेच बाब दखली व तस्ती न दाश्तह बहाल खुद बाशन्द दरीं बाब ताकीद दानिस्तह बर हुक्म फर्मान आली रवद तहरीरन फी-अत-तारीख १४ शहर रजब-उल-मुरज्जब सनह १०८५ हिजरी

[समासांत*] पर्वानगी *मुकर्रब उल-हझ्रत-उल-खाकानी मूतमिन-उद-दौलत-उस-सुल्तानी मज्मअ अत्वार हवा-ख्वाही महरम असार जिल्ल इलाही मादो भान्जी मज्मूअदार—*

सारांश

सैफुद्दीन मुहम्मद यानें जाणावें कीं, विठोजी तुकोजी घोरपडे यानें गादीचा भार वाहणाऱ्याकडून अर्ज केला कीं, पूर्वीपासून परगणे कतकुंयापैकीं वेलेर हा गाव स्वतःच्या कामाचा पगार १००० होन, सासखेलीचा वाटा ११९ होन ३॥ दुगल, दिवाणची तलब ९३॥ होन व बरंगळच्या बाबी १५३ होन, एकूण १३६६ होन ३ दुगल इतक्या पैशांबद्दल चालूं होता व पूर्वी मुहम्मदानगर समतेपैकीं चरोपली हा गाव ४५५ होनांबद्दल चालूं होता. सध्यां चरोपली गाव अमानत केला आहे. वेलेर हा गाव हि. १०७१ पासून त्याच्या कामाबद्दल त्याजकडे चालूं असल्याचें फर्मान सादर झालें होतें. असें असतां सैफुद्दीन मुहम्मदाच्या मुतालिकांनीं संबंध नसतां

गेल्यासालीं शिरजोरीनें वेलेरच्या रयतेस पकडून नेऊन जबरदस्तीनें १५३ होन घेतले आहेत व यंदाही तोच क्रम चालू आहे. म्हणून हुकूम होत आहे कीं, वरील गांव दिवाण तलब व सर्व बाबी यांसह विठोजीकडे कामाचा पगार म्हणून चालू झालेला आहे. तुमच्या मुतालिकांनीं असा उर्मटपणा करावा हें केवढें धाष्टर्य. आतां हें फर्मान पोहोंचतांच स्वतःच्या मुतालिकांना ताकीद करून मागील सालीं व यंदा वेलेर गावापासून जें कांहीं घेतलें असेल तें त्या लोकांस समक्ष परत यावें व कैदेंतील लोकांना सोडून देऊन अशी ताकीद करावी कीं, पुढें त्या गावास कोणत्याही गोष्टीची तसदी न लागतां तो गाव सुखांत राहील. या बाबतींत ताकीद जाणून फर्मानाप्रमाणें चालावें. ता. १४ रजब हि. १०८५.

हें फर्मान मादो भानजी मुजुमदार याच्या परवानगीनें निघालें.

६

ले. ६५ हि. १०८६साबान २५	[फा. शि.*]	श. १५९७कार्तिक वद्य१२ इ. १६७५ नोव्हेंबर ४

फर्मान जहां-मताअ आफ्ताब इर्तिफाअ वाजिब-उल-इत्तिबाअ अझ दीवान हुमायून खिलाफत-मश्हून मैमनत-मक्रून शर्फ सुदूर व बारिकह ज़ुहूर याफ्त कह विझारत व इझ्झत-दस्तगाहान दौलत-ख्वाह दर्गाह नेगोजी व मुकुन्दजी घोरपरह बा इनायात शाहानह सर-अफ्राझ बूदह बिदानन्द कह व मसामअ जाह व जलाल रसीद कह आंहा बा जमई सवार खुद हम्राह सियादत व विझारत व इक्बाल-पनाह शौकत व हश्मत व अज्लाल-दस्तगाह लतीफ शाह [१] रफ्तह बर सर हिसार अलूर पालमपेत गनीम रीख्तह आं हरामखोरान मख्झूलरा गोशमाल वाजिबी दादह व गनीम मज्कूर शिकस्त खुर्दह गुरीख्तह रफ्तह व जाए आं मुखालिफानरा काबिज़ व मुतसर्रिफ शुदह व दीगर यक हिसार खाकी कह दर दो गाव राही लश्कर मन्सूरह वाकअस्त (ईस्त) हरामखोरान मज्कूर सकूनत गिरफ्तह अन्द कस्द

१ बुसातीन उस्सलातीन (हिंदी आवृत्ति पृ. ६८८) मध्ये एक लतीफ शाह आला आहे. पण तेथील संदर्भावरून तो मोंगलाकडील दिसतो. तो उल्लेख या फर्मानाच्या पूर्वीचा सुमारें ९ वर्षांचा आहे.

दारद कह बर सर आं हिसार साकी रफ्तह काबिज़ नुमायद लिहाज़ा अज़ आली मुतआली सादिर अस्त बायद कह ब इत्तिफ़ाक सियादत व शिआरत व इक्बाल-पनाह मुशारुन-इलैह बर सर आं हिसार साकी रफ्तह ब सई व तलाश हिसार मज्कूररा बदस्त आउर्दह ग़नीमरा नीस्त व नाबूद साख्तह मुज्राए दौलत-ख्वाही व नेकू-सिझती दर बन्दगी वाला बज़ूहूर रसानद कह आंहारा सर-अफ्राझ फर्मूदह ख्वाहद शुद तादानिस्तह बर हुक्म फर्मान आली रवन्द तहरीरन फी- अत-तारीख २५ शहर शअबान-उल-मुअज़्ज़म सनह १०८६ हिजरी

[समासांत ले. ६४ प्रमाणें मजकूर *]

सारांश.

नेगोजी व मुकुंदजी घोरपडे यांनीं जाणावें कीं, आमच्या कानांवर आलें कीं, तुम्हीं आपल्या स्वारांच्या जमेतीसह लतीफ शाह याच्या बरोबर जाऊन शत्रूच्या अह्नर पालमपेठ या गढीवर घसरून तेथील हरामखोरांना योग्य शिक्षा केली. गनीम मोड होऊन पळून गेला व शत्रूची ती जागा काबिज झाली. विजयी लष्करापासून २ गाव अंतरावर असलेल्या एका गढींत हरामखोरांनीं तळ दिला आहे. ती गढी (ती वर जाऊन) तुम्ही घेऊं इच्छितां. तरी लतीफ शाहशी संगनमत करून त्या गढीवर जावें, प्रयत्न करून ती ताब्यांत आणावी आणि शत्रूला नेस्तनाबूद करून सदिच्छा व्यक्त करावी म्हणजे उत्कर्ष केला जाईल. ता. २५ साबान हि. १०८६

हें फर्मान माद्रो भानजी मुजुमदार याच्या परवानगीनें निघालें.

७

ले. ६६ हि. १०९७ रमजान ११ [फा. शि. *] श. १६०८ श्रावण शुद्ध १३ इ. १६८६ जुलै २३

फर्मान जहां-मताअ आफ्ताब इर्तिफ़ाअ व हुक्म लाझिम-उल इन्क़ियाद वाजिब-उल-इत्तिबाअ अझ दीवान हुमायून खिलाफ़त-मक़्रून मैमनत-मक्रून चुनान शर्फ़ सुदूर व इझ्झ ज़ुहूर याफ्त कह शिझारत व रफ़अत-पनाहान शुजाअत व इझ्झत-दस्तगाहान नेगोजी व मुकुन्दजी व बियोजी व रॉलोजी व तुकोजी यसवंतराव गोरपरहा बदनायात शाहा-

नह सर-अफराझ बूदह बिदानद कह अर्जेहदाश्ती कह बहुजूर फायज़-उन-नूर इर्साल दाश्तह बूदह ईद रसीदह तमामी मज़ामीन आं दर बन्दगी तमाम फर्सन्दगी ज़ाहिर व हुवेदा गश्त हकीकत सिपाहगिरी व जां-फिशानी शुमाहा कमायन-बगी बिनाबर अख्बारात वाकअह-नवीसान खूब ज़ाहिर गश्तह मुज्राए शुमा कुली शाह खुसूस दरीं-वला मश्हूर-उद्-दौलत लायक-उल-इनायत काबिल-उत-तर्बियत व अल-मर्हमत फिद्वी दियानत-दिसार मुअतमिद अमानत-असार दौलत-ख्वाह बिला-इश्तिबाह शुन्दत-उल-अम्साल व अल-अश्वाह वेकती हग्रस सर शुरूअ हाकिम कुल कर्नातक हकीकत शुमारा बहुजूर तअरीज़ दाश्तह खूब मअलूम शुदह अल-हाल शुमाहा उम्मीदवार नतीजह नेक बूदह हर चह वेकती मुशारुन-इलैह बशुमाहा दिलासा मीकुनद दिलासाए हुज़ूर दानिस्तह बमूजब गुफ्तह ईशां दर कार व खिद्मत पादशाही जां-फिशानी नुमायन्द कह सर-अफराझ ख्वाहन्द शुद तादानिस्तह बर हुक्म फर्मान आली रवन्द तहरीरन याझ्दहुम माह रम्ज़ान-उल-मुबारक सनह १०९७

[समासांत *] पर्वानगी हुज़ूर अन्वर अश्रफ अक्दस अर्फअ हुमायून अअला

सारांश

नेगोजी, मुकुंदजी, विठोजी, रोलोजी व तुकोजी यशवंतराव घोरपडे यांनीं जाणावें कीं, तुम्ही पाठविलेला अर्ज पोहोंचला व त्यांतील मजकूर स्पष्ट झाला. तुमच्या शिपाईगिरीची व प्राणार्पणाची हकीकत वाकेनवीसांच्या अख्बारांवरून सुव्यक्त झाली. या वेळीं व्यंकटी हगरस (जगरस.) सर्व कर्नाटकच्या हाकिमांचा सरशुरूअ याने तुमची जी हकीगत हुजूर लिहिली ती सुस्पष्ट झाली. आतां तुम्ही उत्तम परिणामाची आशा करीत आहा. तरी उपर्युक्त व्यंकटी तुम्हांस जो कांहीं दिलासा देईल तो हुजूरचा दिलासा जाणून त्याच्या म्हणण्याप्रमाणें पादशाही चाकरी व काम यांत प्राणार्पण करावें म्हणजे उत्कर्ष होईल. ता. ११ माहे रमजान सन १०९७

---

१२ वाई येथील थिटे व मालोजी घोरपडे.*

(श्री. ग. ह. खरे)

प्रस्तुत कागद श्री. स. ग. जोशी यांनीं वाई येथील थिटे घराण्यांतून आणला आहे.

ले. ६७ सु. १०९१ जिल्काद १५	[आलिफ*] [वा. शि*]	श. १५८२ आषाढ वद्य २ इ. १६६० जुलै १४

अज्ञ रस्तखान(नह) खुदावन्द सय्यद मख्दूम शर्झी(झह)खान खलद अय्याम दौलतहु वजानिब कारकुनान हाल व इस्तिक्वाल व देसमुखान पर्गनह वाई बिदानन्द शुहूर सन(नह) अहद सित्तैन अल्फ दर्री ला(वला) व इस्म रायाजी नरसीन्ह थिटे कस्बह वाई दर बार ई मालोजी राजह घोरपरह ईशान मअ्लूम कर्दन्द कह ई कदीम वतनदार हस्तन्द ईशानरा दर थानह मज्कूर—— हशमनवीसी फर्मायन्द कह सर्ज मअशिय्यत खुद सास्तह बरां अर्ज़ मिहरबान शुदह दर खातिर आवर्दह दर थानह मज्कूर पेश अज्ञ ई हशमनवीस हस्त ऊरा तगीर नमूदह रायाजी नरसीन्ह थिटे मज्कूररा बर नौकरी हशमनवीसी मुकर्रर नुमायन्द नायकवारी मीरासी हाल व इत्लाक हशम कह बाशद ईशान अज्ञ पर्गनह मज्कूर इस्तवा नफर दह व यक मशालची (मश्अलची)ता ताल्आन (तअय्युन) ऊ नमूदह साल दर साल कारकिर्द दर कारकिर्द दादह व तअय्युनात कह पेश हशमनवीस ईशानरा दहन्द अज्ञ इस्तिक्वाल पैवस्ती नौकरी गिरफ्तह रोझमरह अदा कर्दह बाशन्द व हशम तअय्युनात नमूदह जम्अ मुहताजी हशम नमूदह व अव्लाद व अहफाद नौकरी ठानह मज्कूर बगीरन्द तअ्लीक गिरफ्तह असल बाझ दहन्द बतारीख पान्झ्दहीम शहर जीकअद(दह) सनह ११[१]

---

* पा. स. ४।१८५४.

१ या कागदांतील अक्षरविन्यास, भाषा, शिक्का आणि काल व व्यक्ति यांचे संबध या गोष्टी इतक्या चुकीच्या आहेत कीं, हा कागद बनावट असावा असें वाटतें.

सारांश.

सय्यद मख्दूम शर्झाखान→ कारकून व देशमुख पर्गणे वाई वांई येथील रायाजी नरसिंह थिटे याच्या बावर्तीत मालोजी राजे घोरपडे यांनीं माहीत केलें कीं, हा जुना वतनदार असल्यामुळें यास या ठाण्याची हशमनवीसी यावी म्हणजे तो स्वतःचा निर्वाह करील. तरी या ठाण्याच्या पूर्वीच्या हशमनवीसास दूर करून रायाजी नरसिंह थिटे यास मुकरर करावें. हल्लीचे मिरासी नायकवाडी व हशमांची कचेरी यांसह १० माणसें आणि एक मशालजी नेमून देऊन पूर्वीच्या हशमनवीसांची तैनात यास यावी. यापुढें नेहमीं नोकरी करून घेऊन रोजमुरा देत जावा. तसेच तैनातीचे हशम नेमणें व त्यांच्या गरजा भागविणें हें करवून वंशपरंपरेनें या ठाण्याची नौकरी घेत जावी. तां. १५ जिल्काद सन ११.

---

१३ अफजलखान व वाईचे काजी.*

(श्री. ग. ह. खरे.)

प्रस्तुत फर्मान वाई येथील रास्त्यांचे कारभारी श्री. मुजुमदार यांनीं दिलें. हें फर्मान त्यांचें येथें येण्याचें कारण त्यांनीं फर्मानांतील जमीन खरेदी केली असावी. म्हणून खरेदी देणाऱ्याच्या खरेदीपत्राप्रो हेंही फर्मान रास्त्यांनीं त्याजकडून घेतलें असावें.

ले. ६८ हि.१०६३रखर२५	बिस्मिल्लह–अर्रहमान– अर्रहीम[शि. *]	श.१८५४ माघ व. १२ इ.१६६३ जाने. २५

[फर्मान......] हाल व इस्तिक्बाल... व ... ओकह अझ शुहूर सनह सलास सितैन व अल्फ दरीं विला शरीअत व फजीलत पनाह सियादत व नकाबत दस्तगाह काजी [शाह अबु तुराब] इब्न शाह अबु–अल–हसन हाकिम-उश-शरअ पर्गनह मज्कूर व पर्गनह कुन्दाल[१] बंदर्गाह

* पा. स. १५।१८५४

१ कुडाळ परगण्यावर वाईच्या काजीचाच अमल चालत होता असें दिसतें. फर्मानांत कुडाळ बदल कुन्दाल लिहिलें आहे तें चूक असावें असें वाटतें. अनेक

(पुढें चालू)

वाटा–आह इल्तिमास नमूद कह...अफ्ज़लखान मर्हूम बक़स्बह पर्गनह... मज्कूर तज्वीस कर्दह कह हवेली व इमारत खानहाए शरीअत–पनाह नज़्दीक हिसार क़स्बह मज्कूर वाक़अ अस्त अज़ाँ वास्तह हवेली व इमारत खानहाए खुद अज़ाँ जा दूर नमूदह बराए हवेली व खानहा व इमारत बस्तन क़तअह ज़मीन अज़ शहर खारिज...पान्ज़दह बीगह बाग दाखिल दरख्तान अम्बह व अनार व गैरह कह नज़्दीक शकरबीबी[1] वाक़अ अस्त... हद व महदूद कर्दह दादह अन्द व खान मुमा–इलैह मर्हूम खुद बर ज़मीन मज्कूर आमदह इमारत...... खास्तह .... दादह बहुज़ूर खुद चुनाँ वस्फ ... कह बाक़ियाम क़ियामत बहेच वज्ह मिन–अल–वजूह ज़मीन मज्कूररा कसी खलल व क़ुसूर न नुमायन्द सद्दहू ज़मीन मज्कूर मअ दरख्तान अम्बह व अनार व आब नौबत व गैरह हुन्वालह शुदह अस्त दर आँजा क़ाज़ी मुअज़्ज़-इलैह......हवेली व इमारत खानह बस्तह खुश-हाल बाशन्द बमूजब खुर्दखत मर्हूमी हासिल अस्त नज़र इनायत फर्मूदह फ़र्मान......अज़ राह मराहिम पादशाहानह [व फर्त अवातिफ खुस्रवानह पान्ज़दह बीगह ज़मीन बाग मअ दरख्तान अम्बह व अनार बआब नौबत...दरवजह इन्आम अबदी व इकराम सर्मदी क़ाज़ी शाह अबू तुराब मुअज़्ज़-इलैहरा बमूजब खुर्दखत अफ्ज़लखान मर्हूम...मर्हमत फर्मूदह वहानीदह शुदह अस्त मी बायद कह बमूजब खुर्दखत मर्हूमी–इलैह हुन्वालह नुमायन्द... मुजद्दद न नमूदह साल बसाल...रवाँ दारन्द

(मागील पानावरून पुढें चालू)

गांवांच्या नांवांतील अनुस्वार उच्चारसौकर्यार्थ गेल्या २१३ शें वर्षांत काढले गेले आहेत असें दिसतें. उ. अंकुळकोटेचा हल्लींचा उच्चार अक्कलकोट, अंकुळगोपीचा हल्लींचा उच्चार अक्कलखोप. तसेंच कुन्दाळचें सोपें रूप कुद्दाळ व त्याचेंही सोपें रूप कुडाळ असावें. कदाचित् गुणद्हाळ—गुणदाळ प्रमाणें कुळद्हाळ, कुणद्हाळ, कुन्दाळ असें मूलतः कानडी शब्दाचें कुडाळ हें अर्वाचीन रूप असावें. येथें ळचा ण होऊन न झाला व मग तो गळला असें मानावें लागेल. कुळद्हाळ याचा अर्थ शेत-गांव असा होईल.

१ शक्करबिबी ही कोणी साधु स्त्री असण्याचा संभव आहे. तिचें थडगें हल्लीं कोठें आहे कोणास ठाऊक. पण वाईतील आजची धर्मपुरी व गणपती आळी या दोन पेठा शक्करबिबीच्या बागेवरच वसल्या आहेत असें समजतें.

तअलीक नविश्तह गिरफ्तह असल बाज़ दहन्द तादानन्द बर हुक्म फ़र्मान अश्रफ़ रवन्द तहरीरन फी बीस्त व पन्जुम माह जमादी-उस-सानी सनह... [२ शिक्के *]

[समासांत]...हुज़ूर मुर्शीद ज़ुहूर अश्रफ़ अक्दस हुमायून अअला

सारांश.

या वेळीं काजी शाह अबू तुराब बिन शाह अबुल हसन, वाई व कुडाळ या परगण्यांचा धर्माधिकारी यानें दरबारास विनंति केली कीं, 'अफ़जलखान मर्हूम........यांनीं तजवीज केली कीं, शहराच्या कोटा जवळ धर्माधिकाऱ्याचीं घरें आहेत तीं तेथून उठवून दूर करावीं.'[१] घरें बांधण्यासाठीं शहरांतील जमीनीचा एक तुकडा व शिवाय शक्करबिवी जवळ असलेली १५ बिघे बागायत जमीन, आंबा, डाळिंब व इतर झाडें यांसह हदमहदूद करून दिली होती. उपर्युक्त खानांनीं स्वतः त्या जमीनीवर ...बांधिली आणि कोणीही कधींही अडथळा करणार नाहीं असें केलें. उपर्युक्त जमीन काजीच्या हवाला केली आहे. उपर्युक्त काजीनें घरें बांधून खुशाल रहावें अशी व्यवस्था केली. तशा प्रकारचें खुर्दखत आहे. तेव्हां फर्मान मिळावें, तरी मरहूम अफजलखान याच्या खुर्दखताप्रमाणें काजी शाह अबू तुराब यास वरील जमीन आंबा, डाळिंब व इतर झाडें आणि पाळीचें पाणी यांसह दिली आहे. ताब्यांत घावी. ता. २५ जमर सुहूर सन १०६२

---

१४ लोहारें–भिलारे*

(श्री. ग. ह. खरे)

हें फर्मान जुन्या कागदपत्रांच्या शोधार्थ वाई जवळच्या लोहारें गांवीं गेलों असतां तेथें मारुति उमाजी भिलारे या वृद्ध मराठा गृहस्थाकडे

---

१ घरें उठविण्याचें कारण फर्मान जागजागीं फाटल्यामुळें स्पष्ट होत नाहीं. पण या फर्मानाच्या तत्कालीन भाषांतराचा एक कागद आहे त्यावरून ज्या ठिकाणचीं घरें उठविलीं त्या ठिकाणीं मशीद बांधावी अशी अफजलखानाची इच्छा असल्याचें दिसतें. तो कागद पाल्हाळीक असल्यानें येथें प्रसिद्ध केला नाहीं.

* पा. स. १५।३८५४.

मिळालें. हें फर्मान त्याजकडे कसें आलें हें समजत नाहीं. कारण या फर्मानांतील विषयाचा व त्याचा कांहीं संबंध असल्याचें दिसत नाहीं.

ले. ६९ सु. १०४५	फ़त्ह अल-सदीद अल्मुल्कु-	श. १५६७ ज्येष्ठ व. २.
हि. १०५५ रबा १६	लिल्लाह [१ शि.*]	इ. १६४५ जून १.

फर्मान हुमायून शर्फ सुदूर याफ्त बजानिब मश्हूर-उद्-दौलत किश्नाजी अपाजी पन्डित हवालह्दार व लतीफसान थानह्दार व कारकुनान हाल व इस्तिकबाल किल्अह मन्दन[1] आंकिह अज शुहूर सनह खम्स व अर्बईन व अल्फ दरीं विला नारायन भत बिन विश्नुभत झुन्नारदार साकिन —[2]बदर्गाह मुअल्ला इल्तिमास नमूद कह मुद्दत इन्आम झमीन रुब्अ चावर मिन्जुम्लह सालिसात दर सवाद मौजुअ पन्जवार[3] किल्अह मज्कूर बमूजब खुर्दसत मुकासाई रवानस्त नज़र इनायत फर्मूदह फर्मान अश्रफ आतिफत शवद कह हुज्जत फवी गर्दद बिनाबरां इल्तिमास झुन्नारदार मज्कूर बसातिर मुबारक अश्रफ आवर्दह अज़ राह मराहिम पादशाहानह व फर्त अवातिफ खुस्रवानह रुब्अ चावर झमीन मिन्जुम्लह सालिसात दर सवाद मौजुअ मज्कूर दाखिल महसूल व नक्दियात व जमीअ लवाझिमात व वेत बेगार व फर्मायश व झर बेलेकती व पापोसी मेझबानी व सेव (?) सेल्नेल व जन्मपती (?) व पेश्कशी व झरी पती (?) सिकह हुमायून

१ या फर्मानांत मन्दन असें जें किल्याचें नाव आलें आहे तें वन्दन किल्याला उद्देशून असलें पाहिजे. म आणि व यांची अदलाबदल होते. येथें केवळ अदलाबदलीनें म आला नसून किल्याचें मूळचें नांवच कदाचित् मण्डन असें असणें शक्य आहे.

२ गांवाचें नांव दिलें नाही.

३ पन्जवार हें नाव पांचवड याबद्दल आलें आहे हें उघड आहे. या नांवावरून पांचवड शब्दाच्या व्युत्पत्तिबद्दल कांहीं सांगता येण्यासारखें आहे. कित्येक लोकांची अशी समजूत आहे कीं, पांचवड, चिंचवड वगैरे शब्दांत वड या शब्दानें वडाचें झाड लक्षित असावें. पण तिवाडी, आठवाडी, पंचवग वगैरे शब्दांचा विचार केल्यास हा वड शब्द संस्कृत पाटक, वाटक, पाट, वाट, पाटिका, वाटिका, वगैरेंत अभिन्नेन अलगाग अर्थ दाखविणार आहे. तेव्हां पांचवड या शब्दाचा अर्थ पांच वाडे ज्यांत आहेत असा गांव हा होईल. येणेंप्रमाणेंच तिवाडी, आठवाडी वगैरे शब्दांचा अर्थ समजावा. म्हसवड या शब्दाचें महिसवाड असें मूळ रूप म्हसवड येथील श. १०६१ च्या लेखांत आढळून येतें हें पाहण्यासारखें आहे.

व कार इमारत व बअजे बेत मुबारकह मुतबर्रिकह मअदन-उल-अम्न व मन्बह-उस-सुरूर व लवाझिमह देसाई व देसकुलकर्नी व नारगोन्दह व सादिलवार व भेत हवालहदार व थानहदार व तहसील व लवाझिमह दुवाझ्दह बलुतीयान व बअजे कुल बाब व कुल वजूहात व सायर कानूनात हमी व रस्मी कलमी व कदमी नक्दी व जिन्सी आंजा कह दर दफातिर अअला सुबत अस्त व पेश्तर अहदास शवद दर वज्ह इन्आम नारायन भट बिन विश्नुभट झुन्नारदार मज्कूर मर्हमत फर्मूदह दहानीदह शुदह अस्त मी बायद कह झमीन मज्कूर हस्ब-उल-मस्तूर बुन्वालह हुमायून्द व बअद ऊ बअव्लाद व अहफाद ऊ जारी साझन्द व हर कह दरीं इन्आम खैर मानअ आयद मलाअ-लिल-खैर मुकय्यद अहम गर्दद व हर साल्ह उज्र फर्मान मुजद्दद न नमूदह साल बसाल बर हमीं फर्मान रवां दारन्द तअलीक नविश्तह गिरफ्तह असल बाझ दहन्द तादानन्द बर हुक्म फर्मान अश्रफ रवन्द तहरीरन-फी-अत-तारीख १६ शहर रबीअ-उस-सानी सनह १०५५

[समासांत*] पर्वानगी हुजूर अश्रफ अक्दस हुमायून अअला
[खाली ३ शिक्के *]

सारांश.

बादशाहा→ कृष्णाजी अप्पाजी (आवाजी) पंडित हवालदार व तफिस्तान ठाणेदार किल्ले वंदन.

नारायणभट बिन विष्णुभट राहणार — — यानें विनंति केली कीं, मजकडे पांचवड गांवांत साल पैकीं पाव चावर जमीन मोकाशाच्या सुर्दसताप्रमाणें चालू आहे. आता फर्मान मिळावें. तरी त्यास ती जमीन वंशपरंपरा इनाम म्हणून दिली आहे. चालवावी. ता. १६ रबर हि. १०५५

---

१५ जुन्नर येथील ४ फारसी शिलालेख.*

(श्री. ग. ह. खरे.)

जुन्नर येथें फारसी कागदपत्रांच्या शोधार्थ गेलों असतां मला पुढील

* पा. स. १६।१०५५.

चार लेख मिळाले. माझ्या माहितीप्रमाणे हे लेख अजून कोठेंही प्रसिद्ध झालेले नाहींत. लेख इतर अनेक फारसी लेखाप्रमाणे मामुली स्वरूपाचे आहेत.

१

हा लेख जुन्नरच्या दक्षिणेकडील भागांत घोडेपीर या नांवाशी संलग्न अशी जी एक अर्वाचीन मशीद आहे ती मधील पाण्याच्या हौदाजवळ उत्तरेच्या अंगास पटांगणाच्या चबुतऱ्यास बसविलेला आहे. हा लेख मूळचा तेथील नसून गांवाच्या दक्षिणेस लाल वेस म्हणून जी एक वेस होती ती जवळ होता असें सांगतात. त्याच वेशीजवळ आणखीही एक शिलालेख होता असें तेथील लोक सांगतात. पण हल्लीं तो लेख तेथें कोठेंही सांपडत नाहीं. असो. हा लेख तेथील एका खान बहादूर सुभेदारानें घोडेपीराची मशीद बांधतेवेळीं लालवेशीपासून उचलून आणून या हौदावर बसविला असें त्या सुभेदाराच्या मुलानेंच मला सांगितलें. या लेखाची लांबीरुंदी २', ७" व १', १" असून सभोंवार सुमारें दोन इंच जागा सोडून मधील भागांत उठावदार-रीतीनें हा लेख खोदला आहे. या लेखाच्या ओळी चार आहेत. लेखनाच्या दृष्टीनें हा सदोष आहे. कारण यांत खुणांचा उपयोग केलेला नाहीं येवढेंच नव्हे तर टिंबेंही कोठें पाहिजेत तितकींच, तर कोठें जरूरीहून कमी, तर कोठें जरूरीहून जास्त दिलीं आहेत. यामुळें लेखाचें वाचन करणें थोडें कठीण होऊन बसलें आहे. याची भाषा फारसी असून कविताबद्ध आहे. यांत कालाचा निर्देश दोन तऱ्हांनीं केला आहे. आकड्यांनीं केलेला निर्देश ९८६ असा मी वाचतों. अब्जद पद्धतीनें केलेला निर्देश 'ऐन सुर्रमीहा' या दोन शब्दांत व्यक्त झालेला आहे. या दोन शब्दांची किंमत अब्जद पद्धतीनें ९८६(=७०+१०+५०+६००+२००+४०+१०+५+१) इतकी येते. अर्थात माझ्या आकड्यांच्या वाचनांत व अब्जद पद्धतीनें दिलेल्या सनांत फरक पडत नाहीं हें उघड आहे. पण ९, ८, ६, या तीन आकड्यांपैकीं ६ चा आकडा ठशामध्यें व मूळांत दोन्ही ठिकाणीं अस्पष्ट असल्यामुळें तो आकडा ९ सारखा दिसत आहे व या मशीदीच्या जवळच रोशन नांवाची जी मशीद आहे तिच्या मुख्य मिहराबेच्या वर जो एक अरबी लिखाणाचा दगड बसविला आहे त्यांत ९८९ हा सन दिला आहे; तसेंच पुढें वाचणाऱ्या लेखांतही ९८९ हें साल दिलें आहे.

ले. ७० } { श. १५००–०१
हि. ९८६ } { इ. १५७८–७९

(१) व अहुद दौलत खाकान आदिल व फरीदून–इश्मत दारा–मदारा निज़ाम मुल्क व मिल्लत हामी दीन

(२) हुसेनी मुर्तज़ा आं शेर हैजा बरस्म खादिमान आस्तानश हझारान खुस्रव [व[*]] जम्शीद व दारा

(३) जहां रोशन शुद अझ सूर्शीद अद्लश जुलाम जुल्म पिन्हान शुद चूं उन्का चुनीं हौज़ लतीफ बासफाई

(४) मुरत्तब शुद बसई हाजी आका चू हौज़ी दर कमाल खुर्रमी बुद बुवद तारीख ऐन खुर्रमीहा ९८६

अर्थ

न्यायी राजा, फरीदून प्रमाणें शूर, दारा प्रमाणें नम्र, मुलूख व धर्म यांचा व्यवस्थापक, धर्माचा मार्गदर्शक, रणव्याघ्र, अशा हुसेनी मुर्तजाच्या राज्याच्या कारकीर्दीत, हजारों खुस्रू, जमशीद व दारा (याप्रमाणें असलेल्या) त्याच्या उंबरठ्याचे चाकरांच्या (वागण्याच्या) पद्धतीनें, त्याच्या न्यायसूर्यामुळें जग प्रकाशित झालें व उन्कयाप्रमाणें जुलमाचा अंधार लुप्त झाला. असा सुंदर व स्वच्छ हौद हाजी आका याच्या प्रयत्नानें पूर्ण झाला. जणू पूर्ण आनंदाचा हौद होता. ऐन खुर्रमीहा (आनंदाच्या झऱ्यांत) यांत मिती आहे.

२

हा लेख जुन्नर येथेंच हत्तींच्या पोटाच्या जागेजवळ देशमुखांचा एक वाडा आहे त्या वाड्याच्या पश्चिम दरवाज्याला लागूनच असलेल्या मशीदींत आहे. हा मुख्य मेहराबीच्या वरती असून त्यावर कोणी चुना फासून लेखाचीं उठावदार अक्षरें रंगानें काळीं केलीं आहेत. या लेखाच्या ओळी तीन असून त्यांपैकीं १॥ ओळी अरबी व १। ओळ फारसी आहे. या लेखाचा ठसा आणण्याचें मी रहीत केलें कारण हा लेख मला खरा नाहीं असें वाटतें. याचीं कारणें अशीं (१) ही मशीदच इतकी भिकार आहे कीं ती १०० वर्षांपूर्वीची असेल कीं नाहीं याची शंका येते. (२) वर सांगितलेल्या रीतीनें दोन भाषांचें मिश्रण असलेले लेख माझ्या

१ एक वास्तविक पक्षी.

पाहण्यांत नाहींत. (३) लेखनपद्धति व भाषा या दोहोंत दोष आहेत. (४) मला शंका आली म्हणून मी एका अक्षराचा नुक्ता थोडा घक्का लावून पाहिला. तों तो एकदम निखळून पडला व तो मातीचा किंवा फार तर न कमावलेल्या चुन्याचा असावा असें वाटलें. (५) यांत ९८९ हा सन घेतला आहे तो बहुधा हौदाच्या लेखावरून घेतला असावा.

ले. ७१ हि. ९८९	शा. १५०३–०४ इ. १५८१–८२

(१) काल इल्लह तबारक व तआला मआमिर मसाजिद इल्लह मन (मवन?) अमन बिल्लह व अल–यौम–उल–आखिर व काल

(२) रसूल इल्लह सली इल्लह अलिय्यह व आल्ह मिन बनी (नबी? मस्जिद बनी (मबनी?)........दर झमान

(३) पादशाह जम–जाह खादिम–उल–बैत रसूल इल्लह मुर्तज़ा निज़ाम–शाह तअमीर नमूद ई मस्जिदरा खैर–ख्वाह मुस्लिमानांनें ज़ाबितखान फी ९८९

अर्थ

जमशीदचें ऐश्वर्य, परमेश्वराच्या प्रेषिताच्या घराचा चाकर, (असलेल्या) पादशहा मुर्तजा निजामशहा याच्या कालीं, मुसलमानांचें बरें इच्छिणाऱ्या जाबितखानानें ही मशीद बांधविली. (हि.) ९८९ मध्यें.

३

हा लेख जुन्नरलाच दगडगडी म्हणून जें एक आवार आहे त्याच्या वेशीवर बसविलेला आहे. हा बराच उंच असल्यामुळें याचा ठसा मला आणतां आला नाहीं. मी दूरदर्शकानें पाहून उतरून आणला आहे. या लेखाची लांबीरुंदी सुमारें १॥′ व १′ असून बाजूंस व मध्यें उठावाची जागा सोडून बाकीच्या भागांत हा उठावदार असा खोदला आहे. याच्या तीन ओळी असून लेखनांत वर्ण व स्वर निदर्शक सर्व खुणा वापरल्या आहेत. लेखाचा काल हि. १०२२ हा आहे. मुळांत हिजरी हा शब्द नाहीं. पण

१ अर्धा भाग चांगला लागत नाहीं व तो धर्मग्रंथातील एकादा भाग असावा म्हणून त्याचें भाषांतर दिलें नाहीं.

२ या शब्दाच्या वाचनाविषयीं शंका आहे.

जंगीझखानी मलिकंबराचा उल्लेख असल्यानें हा निर्देश हिजरीचाच असला पाहिजे.

ले. ७२ }
हि. १०३३ }
{ श. १५४५–४६
{ इ. १६२३–२४

(१) बन्दह दर्गाह सुब्हानी
(२) याकूत मलिक अन्बर जन्गीझखानी
(३) फी सनतुन् सुलास् व सुलसीन व अल्फ

अर्थ

परमेश्वराचा चाकर याकूत मलिकंबर जंगीझखानी. १०३३ सालांत.

४

हा शिलालेख जुन्नर येथील म्युनिसिपल कचेरीच्या पूर्वेकडील दाराच्या दक्षिणेस भिंतीच्या दर्शनी भागावर जोत्यापासून सुमारें ५ फूट उंचीवर बसविलेला आहे. याची लांबीरुंदी सुमारें १,' १' फूट असून अक्षरें उठावाचीं आहेत. या लेखाच्या लेखनाचा विशेष हा आहे कीं, यांत फारसी किंवा अरबी लेखनास पूर्णत्व येण्याकरितां जीं चिन्हें वापरावीं लागतात तीं सर्व यथावत् वापरलीं आहेत. अर्थात यांत नुक्ते, जेर, जबर, पेश, इजाफत वगैरे चिन्हें तर आहेतच पण कोणतें अक्षर व्यंजन आहे, कोणतें पूर्ण आहे हें दाखविणारीं चिन्हेंही वापरलेलीं आहेत. लेखाची भाषा फारसी असून कविताबद्ध आहे, हें दुसरी ओळ व चौथी ओळ यांचें यमक जोडून दाखविलें आहे त्यावरून उघड होतें. यांत कालाचा दोन तऱ्हांनीं उल्लेख केला आहे. एक उल्लेख आंकड्यांनीं केला आहे व दुसरा चौथ्या ओळींत अब्जद पद्धतीनें केला आहे. त्या ओळींतील 'कह' हा शब्द सोडून बाकीच्या शब्दांतील अक्षरांच्या किंमतींची बेरीज केली तर ती नेमकी १०८४ च भरते. अर्थात दोन्हीं उल्लेखांचा मेळ आहे हें स्पष्ट होतें. लेखांतील उबैदी हा बहुधा या पद्याचा कर्ता असावा. मुल्लिसखानानें ही इमारत बांधली हें स्पष्टच सांगितलें आहे. हा दगड कोणत्या इमारतीवरील आहे हें सांगतां येत नाहीं. कदाचित् तो त्याच इमारतीचा असेल किंवा दुसऱ्या इमारतीचा काढून तीस लावला असेल. पुणें गॅझिटियरमध्यें हा दगड म्युनिसिपल कचेरीच्या दक्षिण किंवा रस्त्यावरील भिंतीस लावलेला आहे असें म्हटलें आहे तें मात्र चुकीचें दिसतें. तसेंच या

लेखाचा काल हिजरी १०४९ असा दिला आहे तोही चुकच दिसतो. कारण माझ्या वाचनांत १०८४ हा सन येत असून तो अब्जद पद्धतीच्या उल्लेखाशीं तंतोतंत जुळत आहे.

ले. ७३ हि. १०८४	श. १५९५–९६ इ. १६७३–७४

(१) बस्त दार–उल–अमारत मुखिलसखान
(२) रव्नके ई दियार गश्त अज्ञू
(३) साले इतमामे आं उबैदी गुफ्त
(४) कह ई बिना यादगार गश्त अज्ञू

सनह १०८४

अर्थ

मुख्लिसखानानें महानुभावित्वाचें घर बांधलें. या प्रदेशाची भरभराट त्यामुळें झाली. त्याच्या पूर्ण होण्याचें साल उबैदीनें सांगितलें कीं, हा पाया त्याचें स्मरण करविणारा झाला. सन १०८४.

---

१६ बीदरी–देशमूख*

(श्री. ग. ह. खरे.)

प्रस्तुतचे कागद श्री. भाऊराव आपटे एम्. ए.एल्.एल्.बी. मामलेदार संस्थान जमखंडी यांनीं मजला पाहण्यास दिले. त्यांनीं ते बीदरी येथील देसायांकडून आणले. त्यांपैकीं दोन पुढें देत आहें[1].

---

* २१ वें संमेलन.

१ या शिवाय आणखी २ कागद श्री. आपटे यांनीं मला दाखविले होते. पैकीं पहिला सु. १०६५ किंवा हि. १०७५ रबर १(=श. १५८६ कार्तिक शुद्ध २ = इ. १६६४ आक्टोबर ११) या तारखेचा आणि मिया हर्नीमुल्लह हवालदार व कारकून मामले मुहम्मदपूर यांस पाठविलेला फर्मान असून त्यांत रामनायक बिन तिमनायक देसाई ठाणें बीदरी, याजकडे बीदरी,जनवाड, कवतगी, तद्लचागे, नागनूर, मरीजीगलगी, तगूर, मोतीचूर, मोलीपूर, जंबगी व तगलगी या गांवांतील पूर्वीची १९॥ चावर, १॥दिरम

१

ले. ७४ सु. १०६५ हि. १०७५ रखर ९	बिस्मि. अल्मु.	श. १५८६ कार्तिक शुद्ध १० इ. १६६४ आक्टोबर १९

[वा. शि.]

खुर्शीद सानुम साहिबह

फर्मान हुमायून शर्फ सुदूर याफ्त बजानिब राए नायक नाम देसाई थानह बीदरी आंकह अझ शुहूर सनह खम्स सितैन व अल्फ चूं मञ्जअ नागनूर थानह मज्कूर बमायहताज महल अुलिया–जनाब इश्मत–कुबाब इस्मत–पनाह इफ्फत–दस्तगाह कुद्दत–उत–ताहिरात झुब्दत–उल–मस्त्रिरात सातून सरापर्दह हया बानूए हरीम इझ्झत व वफा मूनिस खिल्वत–सराए कद्रस पर्दह–नशीन नसीमन उन्स मुखद्दिरह नकाब अझ्मत हद्दबरह मुरादिकात रफअत दामत इस्मतहा व इफ्फतहा बर हुक्म फर्मान अश्रफ रवानस्त दरीं वला बदर्गाह मुअल्ला रोशन गर्दीद कह ऊ दर हर बाब बदेह मज्कूर तस्वीश दादह हश्त सरगावान बुर्दह अस्त अझीं मअना रिआयाए देह मज्कूर परागन्दह शुदह व मी शवन्द हर्गाह मञ्जअ मज्कूर बमायहताज महल बमुअज्जमह बर हुक्म फर्मान अश्रफ रवां बाशद ऊ दर हर बाब बमहाल देह मज्कूर तस्वीश दादह हश्त सरगावान अझ देह बुर्दह रिआयाए देह मज्कूररा पैदल[1] कर्दन चह हद व अन्दाझह ऊस्त अक्नून मी बायद कह मञ्जअ मज्कूर मअ कुल बाब व कुल वजूहात बमायहताज महल मुअज्जमह दानिस्तह आंचह गावान अझ देह मज्कूर बुर्दह अस्त दर हाल बल्कह दर साअत वापिस बदहद पेश्तर बहेच वज्ह मिन–उल–वजूह जर्ह तस्वीश बहाल बदेह मज्कूर न रसानद दरीं बाब ताकीद बलीग दानिस्तह हस्ब–उल–हुक्म अश्रफ बअमल आवरद अगर

व नवीन दिलेली १७। चावर ९ दिरम, मिळून ३६॥। चावर १०॥ दिरम इतकी जमीन चालावेण्याबद्दल हुकूम आहे. (फर्मानांत ७२ दिरम =१ चावर असा हिशेब दिसतो.) दुसरा कागद सु. १०८६ किंवा हि.१०९६ जिल्हेज २५ (=श. १६०७ कार्तिक वद्य १२= इ. १६८५ नोव्हेंबर १३) या तारखेचा आणि सीदी याकूत हवालदार व कारकून मामले मुहम्मदपूर यांच्या नांवचा फर्मान असून त्यांत जोशाचे वाबतीसील जनवाड हें गांव रामचंद्र रायनायक यास इनाम दिल्याचें नमूद आहे.

१ कदाचित् तमद्दुल असा शब्द असेल.

बाझ बदेह तस्दीह दहद यकीन दानद कह नतीजह आँ मुस्तहसन न ख्वाहद शुद तादानद नर हुक्म फर्मान अशरफ रवद तहरीर फी-अत-तारीख ९ माह रबीअ-उस-सानी सनह १०७५

[समासांत*] पर्वानगी हुजूर मुर्शिद जुहूर अशरफ अक्दस हुमायून आअला

सारांश

बादशाह → राय नायक देसाई ठाणें बीदरी

मौजे नागनूर हा गांव मुर्शिद खानुम साहिबा इजकडे चालू आहे. तुम्ही या गावास प्रत्येक बाबतींत त्रास देतां व ८ गाई बैल घेऊन गेला. यामुळें या गांवची रयत परागंदा झाली आहे व होत आहे. हा गांव मुर्शिद खानुम साहिबाच्या ताब्यांत असतां तुम्हीं असें करावें हें केवढें धाश्चर्य ? तरी जे गाईबैल या गांवांतून घेऊन गेला ते याच वेळीं परत करा व दुसऱ्या कोणत्याही तऱ्हेनें थोडासाही त्रास देऊं नका. जर पुन्हां त्रास द्याल तर खात्री असू द्या कीं, त्याचा परिणाम चांगला होणार नाहीं. ता. ९ रबिलासर हि. १०७५

२

ले. ७५ जु. ३०) अ (श.१६८८ मार्गशीर्ष शुद्ध १५
मोहरम १२) (इ. १६८६ नोव्हेंबर १९

[वा. शि.*]

[रा] मचन्द देसमुख व मुतसद्दियान व पतवारियान सोयियह व महाजन पर्गनह बीदरी मुजाफ सूबह दार-उज-ज़फर बीजापूर बिदानन्द दर्रीं वला बवज़ूह पैवस्त कह आंहा वा रिआयाए दिहात पर्गनह मज्कूर बसबब उबूर असाकिर मन्सूरह व आवारगी गनीम आकिबतवसीम बेजा शुदह बायद कह बजम्इयत खातिर बवतन असली खुद आमदह आबाद शवन्द व बदस्तूर साबिक बालिग्रात मुतआल्लिकह खुद पर्दाख्तह बकाफह रिआया तसल्ली व दिलासा कर्दह सर गर्म किश्त व कार साझन्द व दर आंचह मअमूरी व आबादानी पर्गनह व अफ्झूनी जिराअत बाशद सई बलीग बकार बुरन्द दुवाझ्दहुम १२ शहर मुहर्रम सनह ३० जुलूस

[पाठीवर *] बतरीक कौल शुदह[1]

सारांश

रामचंद्र देशमुख, मुतसद्दी, पटवारी, सेटे व महाजन पर्गणे बीदरी सुभे विजापूर यांनीं जाणावें कीं, यावेळीं आमच्या कानावर आलें कीं, तुम्ही परगण्यांतील रयतेसह विजयी सैन्याच्या उतरून जाण्यामुळें व शत्रुसैन्याच्या भटकण्यामुळें निराश्रित झाला आहां. तरी तुम्ही आपल्या मूळ वतनावर जाऊन सुखी व्हावें आणि पूर्वीप्रमाणें आपआपल्या चाकरींत गढून राहून व रयतेस दिलासा देऊन तीस शेतकाम करण्यास लावावें. तसेंच ज्यांत परगण्याची आबादानी व भरभराट होईल व जिराअत उत्कर्ष पावेल तें करण्याचा सक्त प्रयत्न करावा ता. १२ मोहरम जुलूस ३०

---

१७ कऱ्हाड येथील ४ फारसी शिलालेख*

(श्री. ग. ह. खरे)

प्रस्तुच्या ४ लेखांपैकीं ३ कऱ्हाड येथील जामे मशीदींतील आहेत. पैकीं पहिले दोन मशीदींतील मधल्या कमानीसमोरच्या खांबांवर असून तिसरा मशीदीच्या उत्तरेकडील भिंतीच्या पूर्व बाजूस बसविलेला आहे. ४ था दर्ग्यावर आहे.

१

हा लेख दक्षिणेच्या खांबावर उत्तर बाजूस जमिनीपासून सुमारें ५ फुटांवर आहे. याची लांबीरुंदी १', ६॥" व १', २॥" आहे. पैकीं ३॥ इंच रुंदीची एक धांदोटी मुख्य लेखाच्या वरच्या बाजूस असून ११ इंच रुंदीचा मुख्य लेख आहे. या मुख्य लेखाभोंवतीं नक्षीदार किनारी असून मध्यें ४ ओळींचा हा खोदला आहे. या लेखाची लिपी नस्ख पद्धतीची पण तुघ्राची छाया पडलेली अशी आहे. यामुळें यांतील मजकूर

१ जवळ जवळ याच मजकुराचें, मुरारी नायक देशमुखास लिहिलेलें, पण १५ रबिलाखर जु. ३० चें एक पत्र आहे.

* पा. स. ७।१८५५

ओळवार यावयाचा तर शब्दांतील अक्षरांची फोडफाड करावी लागेल व शब्द पूर्ण यावयाचे तर ओळवार लिहिण्यांत द्विलेपणा उत्पन्न होईल. लेखांत स्वर–व्यंजन चिन्हें क्वचित असून अक्षर निर्णायक बिंदूही व्यवस्थित दिलेले नाहींत.

ले. ७६ हि. ९८०,९८३	लिहृह	श. १४९४।९५ व ९७।९८ इ. १५७२।७३ व ७५।७६

(१) खादिमी ई बय्तरा वई फकीर हकीर
(२) खाक–सार पहिलवान अली बिन अहमद इस्फहानी
(३) अल–मुखातिब तीर–अन्दाज़ खान फर्मूदह शुद सनह ९८०
तमाम शुद बतायॆख सनह ९८३
(४) ई तायखरों बख्वानद अज़ बराए बिना कुनिन्दह मस्जिद
तहिय्यह वका याद कुनद

अर्थ

परमेश्वरासाठीं. (१) या घराची सेवा या भिकारी, क्षुद्र, (२) मातीमोल, पहिलवान, अली बिन अहमद इस्फहानीस (३) तीर अंदाझखान किताब असलेल्यास फर्माविलेली आहे. सन ९८० [हि.]. [घर] पूर्ण झालें. सन ९८३. (४) ही तारीख वाचील त्यानें इमारत बांधणाऱ्याच्या आभारांचें कायम स्मरण करावें.

२

हा लेख मशीदीच्या मधल्या मिहराबेसमोरच्या दोन खांबांपैकी उत्तरेच्या खांबावर दक्षिण भागावर जमिनीपासून सुमारें पांच फूट उंचीवर खोदला आहे. याची लांबीरुंदी १′ ६॥″ व १०″ असून भोंवतीं नक्षीदार किनार आहे. याही लेखाच्या ४ च ओळी आहेत. याची लिपीही पूर्वीच्या लेखाप्रमाणें नस्खी असून तुघ्रयाची मात्र याजवर छाया पडलेली दिसत नाहीं. पूर्वीच्या लेखाप्रमाणें यांतही स्वरव्यंजनचिन्हें क्वचित असून अक्षरनिर्णायक बिंदू व्यवस्थितपणें दिलेले नाहींत. याशिवाय यांत लेखनाच्या नियमांचा भंग केलेला आहे. उदाहरणार्थ तिसऱ्या ओळींत ईमाम व सलामत, खान व अली, अली व शान हे शब्द एकमेकांस जोडले आहेत. याचीही भाषा फारसी आहे.

१ तायख एवजीं तारीख असें वाचावें. 'रे' अक्षर गळलें आहे.
२ घर हा शब्द मशीद या अर्थी वापरला आहे.

२

ले. ७७ } { श.
{ इ.

(१) दर झमान शाह आलम–पनाह सायह लुत्फ
(२) अल्लह शाह आली आदिल शाह खेर आफियत
(३) ईमान सलामत बाशद व खान अली–शान
(४) मुहिब्ब खान्दान इब्राहीम कामिलखान

अर्थ

शहा, जगदाश्रय, ईश्वरी कृपेची छाया, अशा शाह अली आदिलशहाँ याच्या कारकीर्दीत उत्तम सौख्य, (परमेश्वरावर) निष्ठा, सुरक्षितता असो व खान आली शान इब्राहीम कामिलखान (राजकुलाचा) मित्र (राहो).

३

हा लेख वर सांगितल्याप्रमाणें मशीदीच्या उत्तरेच्या भिंतींत पूर्वेच्या अंगास पायथ्याशींच आहे. हा एका मिहराबींत बसविलेला असून तिच्या तीन बाजूस अरबी मजकुराचा लेख आहे. तो बहुधा कुराणवाक्यें असल्यामुळें उसा आणिला नाहीं. याची लांबी, रुंदी २′ ९″ व १′ ७″ आहे. याच्या ओळी ५ आहेत. याची लिपी नस्ख व तुघ्राची छाया असलेली आहे. लेखनाच्या बाबतींत पहिल्या लेखावरील शेरे यासही लागू पडत आहेत. याची भाषा कवितावद्ध फारसी. यांत कालाचा उल्लेख नाहीं.

ले. ७८ } { श.
{ इ.

(१) बदौर शाह अली आदिल शाह आं
(२) कर्द अज्ञ काफस्त ता काफश नकू–नाम
(३) बिना ई मस्जिद आली मर्फमुंद

१ ' अली ' असें पाहिजे.

२ या 'आ'वर निशाएण द्विलदर्शक चिन्ह सोडेलें आहे.

३ ' आली ' असें पाहिजे.

४ या व पुढील ३ लेखांत जो अली आदिलशाह आला आहे तो पहिला अली आदिलशाह होय. त्याचा काल हि. ९६५ ते ९८८ (=श.-१४८० ते १५०२=इ. १५५८ ते १५८०) असा आहे.

(४) रफीअ–उश–शान कामिलखान बाकाम
(५) बिनाये शुद कशीदह सर बर अफ्लाक
(६) ज़ सन्गश बुर्दह...सल्फ़ा जाम
(७) बहफ्त इक्लीम सूद गर्दून न दीदह
(८) चुनीं आली बिनाये फ़र्रुख–अन्जाम

अर्थ

त्या राजा अली आदिलशहाच्या–ज्याचें उत्तम नांव काफ (पर्वता) पासून काफ (पर्वता) पर्यंत आहे–कारकीर्दीत या भव्य मशीदीचा पाया, (ज्याची) शक्ति उच्च आहे (अशा) कामिलखानानें स्वेच्छेनें फर्माविला. इमारत आकाशाच्यावर डोकें काढलेली झाली. तिच्या दगडापासून...अशी उंच सुखपरिणामी इमारत आकाशानें स्वतः साती लोकांत न पाहिलेली (आहे).

४

*प्रस्तुत लेख कऱ्हाडच्या आग्नेय कोपऱ्यास जो ईदगा आहे त्याच्या मधल्या कमानींत आहे. इदग्याचा वरचा भाग जरी विटांचा आहे तरी लेख दगडावर खोदून तो विटांच्या बांधकामांत बसविला आहे. दगडाची लांबीरुंदी ११॥", ११॥" आहे. भोंवताली कड असून मध्यें लेख आहे. लेखाच्या ओळी ६ आहेत. अक्षरवटिकेविषयीं विशेष सांगण्यासारखें असें कांहीं नाहीं. लिपी मागच्या तीन लेखांप्रमाणें नस्खी नसून नस्तअलीक आहे. भाषा फारसी आहे. लेख असा—

ले. ७९	श. १४९४।९५
हि. ९८०	इ. १५७२।७३

(१) दर झमान शाह आलम–पनाह सायह
(२) लुत्फ इलाह शाह ऑली आदिलशाह
(३) यक चावर झमीन बराए दफ्न
(४) मुस्लिमानान व ईदगाहरा मरहमत

* पा. स. ५।१८५५   १ अली असें रूप हवें.

(५) कर्दह वक्फ कर्दन्द कसीरा हक
(६) नीस्त कह दरीं जा दखल दहद् सनह ९८०

सारांश

अली आदिलशाह याच्या कारकीर्दीत एक चावर जमीन मुसलमानांच्या दफनासाठीं व इद्‍गयाकरितां दान करून सार्वजनिक केली. कोणाला या जागेंत अडथळा करण्याचा हक्क नाहीं. सन ९८० [हि.].[1]

---

१ या लेखांविषयीं प्रथमच एक गोष्ट सांगितली पाहिजे ती ही कीं, यांपैकीं पहिल्या दोन लेखांचीं भाषांतरें सातारा गॅझेटियरमध्यें व श्री. गुप्ते यांनीं आपल्या कन्हाड या पुस्तकांत दिलीं आहेत. पण श्री. गुप्ते यांस फारसी अवगत नसल्यामुळें गॅझेटियरचें भाषांतर किंवा अर्थाविषयीं मतभेद–कोणी तज्ज्ञानें सांगितल्यामुळें–नमूद करण्याशिवाय गत्यंतर नव्हतें. यामुळें दोन्ही पुस्तकांत कांहीं चुका राहिल्या आहेत. उ. पहिल्याच लेखांत ज्यास मशीदीची चाकरी सांगितली त्याच्या नांवाविषयीं घोटाळा झाला आहे. दोघांनींही पहिलवान हा शब्द अली या नांवाचा भाग म्हणून मानला आहे तो शब्द मी विशेषण म्हणून समजतों (गॅ.पृ.४७५, कन्हाड पृ. १८). या अलीला तीर अन्दाझखान ही पदवी मिळाली होती. गॅ. व क. मध्यें तुझयेतखान व तीर ओंदाखान अशीं नांवें सांपडतात (गॅ. पृ. ४७५, क. पृ. १८). या शिवाय माझें भाषांतर व वरील दोन ठिकाणीं दिलेलीं भाषांतरें हीं ताडून पाहिल्यास माझेंच सरस आहे व योग्य आहे असें दिसून येईल.

दुसऱ्या लेखाचें भाषांतर तर बरेंच चुकलें आहे. याचें कारण मूळ लेख नीट वाचला गेला नव्हता असें दिसतें उ. खैर, आफियत, ईमान, सिलात या गोष्टी बादशहास मिळोत असें भाषांतर दोन्हीं ठिकाणीं आहे. पण बादशहा व त्याचा विशेषणात्मक लवाजमा यांचा इमान या शब्दाशीं संबंध आहे. अर्थात् या सर्व गोष्टी बादशहाच्या कारकीर्दींत सर्वांना मिळोत असा तेथें अर्थ आहे. श्री. गुप्ते यांनीं या लेखाच्या बाबतींत दुसऱ्या एका विद्वानाचें म्हणून जें म्हणणें दिलें आहे तें अगदींच चूक आहे.

तिसरा लेख अगदीं नवीन म्हणजे दोन्ही पुस्तकांत न उल्लेखिलेला असा आहे. चौथ्या लेखाचा गॅझेटियरमध्यें उल्लेख नसला तरी श्री. गुप्ते यांनीं आपल्या पुस्तकांत त्याचें भाषांतर दिलें आहे व तें बरोबर आहे.

१८ ओझर्डें-पिसाळ.*

(श्री. ग. ह. खरे)

ले. ८०
जु. २२ रसर १
अ
श. १६११ माघ शु. ३
इ. १६९० जानेवारी ३

मुतसद्दियान मुहिम्मात हाल व इस्तिक्बाल पर्गनह वायीं मुज़ाफ मसूरह दार-उज-ज़फर बीजापूर बिनानन्द चूं हस्ब-उल-हुक्म वाला खिद्मत देसमुखी पर्गनह मज्कूर मुताबिक फर्दी कह मुश्तमिलबर इल्तिमास सियादत व निकाबत-पनाह शराफत व नजाबत-दस्तगाह शहामत-मर्तबत अयालत-मन्झिलत जू अल फकारखान बहादर महतवी बरीं मअना कह सूर्या वलद फिरन्गो दर तस्खीर किलअह इस्लामकदह तरद्दुद नमूदह व अझ कदीम बखिद्मत देसमुखी कियामह दाश्त नाहरखान बेइत्तिलाअ ऊ बज़ुहार ई कह अगर खिद्मत देसमुखी मरहमत शवद पर्गनहरा आबाद साझद सनद खिद्मत मज्कूर हासिल कर्दह सूर्या मज्कूर उम्मीदवार अस्त कह बदस्तूर साबिक बहाल शवद व सनद हुजूर बियाबद व चूं महाल मज्कूर बिलफअल वीरानस्त ता आबाद शुदन तक्लीफ आदाए पीशकश न गर्दद बअर्जु रसीद मन्जूर हुक्म शुद बदफ्तरखानह वाला रसीदह अझ तगीर नाहरखान बदस्तूर साबिक बनाम सूर्या मुकर्रर गश्तह व शरह फर्द मुफस्सिल दर जमन तहरीर याफ्तह बायद कह देसमुखी पर्गनह मज्कूर बमुशारुनइलैह मुकर्रर दानिस्तह लवाझिम व लवाहिक ई कार मुवाफिक ज़ाबितह व मअमूल बह ऊ मुतअल्लुक शनासन्द सबील देसमुख मज्कूर आंकह रिआया व बरायारा अझ हिस्न सलूक खुद राज़ी दाश्तह दर आं चह किफायत सर्कार व रिफाहियत रिआया व तकसीर जिराअत व आबादानी बाशद बअमल आउर्दह झियादह अझ रुसूम मुकर्ररह यक दाम तमअ व तवक्कुअ न नुमायद व मुर्तकब बिदअतहा न

---

* पा. स. ४१९८५४

१ पाठीवरील शेऱ्यांत ' दर तस्खीर इस्लामकदह हमराह खानहझाद खियत नमूदह' असे शब्द आहेत. त्याचा अर्थ ' इस्लामगड (रायगड) घेण्यांत खानझाद यांजबरोबर चाकरी केली ' असा होतो,

गर्दद दरीं बाब ताकीद दानद गुर्रह शहर रबीअ–उस–सानियह सनह ३२ अझ जुलूस इक्बाल अबद इत्तिसाल कलमी गश्त

सारांश

वर्तमान व भावी मुत्सद्दी पर्गणे वाई सुभे विजापूर यांनीं जाणावें कीं, झुल्फकारखान यांनीं विनंति केली कीं, सूर्या वलद फिरंगो यानें इस्लामगड घेण्यांत तरतूद केली आणि पूर्वीपासून देशमुखीच्या चाकरीवर आहे. नाहरखान यानें लटकेंच जाहीर केलें कीं, देशमुखीचें काम मिळाल्यास पर्गणा आबाद करतों आणि सनद मिळविली. सूर्यास उमेद आहे कीं, पूर्वीप्रमाणें आतां व्हावें व हुजूरची सनद मिळावी. आणि महाल मजकूर सध्यां वेराण असल्यानें तो आबाद होईतों पेशकस आदा करण्याची तकलीफ होऊं नये. हा अर्ज समजला. हुकूम मंजूर होऊन दफ्तरखान्याकडे गेला आणि नाहरखानाची देशमुखी तगीर होऊन पूर्वीप्रमाणें सूर्याकडे मुकरर झाली. चिठ्ठीचा तपशील पाठीवर लिहिला आहे. तेव्हां प्रस्तुतची देशमुखी सूर्याकडे मुकरर समजून तिचीं कर्तव्यें व हक जाबता व वहिवाट याप्रमाणें त्याजकडे आहेत असें समजावें. त्याचें कर्तव्य असें कीं, त्यानें रयतेस राजी ठेऊन ज्यांत सरकारची किफायत, रयतेचें समाधान, शेतीची भरभराट व आबादानी असेल तें करावें. मुकरर झालेल्या रुसुमापेक्षां एक दाम जास्त घेऊं नये व जुलमास आरंभ होऊं नये. ता. १ रबिलाखर सन ३२ जुलूस.

---

१९ घोडें येथील एक फारसी शिलालेख हि.९९४*

(श्री. ग. ह. खरे)

उपलब्धि–घोडें हें गांव पुणें जिल्ह्यांत पुणें नाशिक रस्त्यावरील मंचर गांवापासून पश्चिमेस सुमारें ४ कोसांवर पेठ्याचें ठिकाण आहे. तेथें महालकरी कचेरीजवळच असलेल्या जुम्मा मशीदींत प्रस्तुत लेख आहे.

---

* पा. स. १२।१८५५

१ या लेखाचा पुणें गॅझिटियरमध्यें जरी उल्लेख आहे तरी कोणी एका मीर मुहम्मदनें इ. स. १५८० च्या सुमारास ही मशीद बांधली यासिवाय जास्त माहिती त्यांत नाहीं.

या मशीदीच्या मधल्या कमानीच्या दोन्हीं बाजूंस दोन बाटोळे खांब असून त्यांच्या पूर्व भागावर हा लेख कोरला आहे. अर्थात् याचे दोन भाग झालेले आहेत. दोन्हीं भागांच्या आरंभींच्या कांहीं मजकुरावर मिहराब आहे. बाकीचा भाग मोकळा आहे. प्रत्येक लेखाची लांबी रुंदी, ३′,१०″× १,′ १″ आहे.

लिपी व भाषा– या लेखाची लिपी नस्तअलीक आहे. स्वरनिदर्शक चिन्हें खोदलेलीं नाहींत. अक्षरनिर्णायक नुक्ता, हमझा, तश्दीद, इत्यादि चिन्हें खोदलेलीं नाहींत. लेखाची भाषा पहिल्या भागाच्या आरंभींच्या २ ओळी सोडल्यास फारसी आहे.

काल– लेखांत कालाचा उल्लेख दोन तऱ्हांनीं म्हणजे आंकड्यांत व अक्षरांत केला आहे. पैकीं आंकड्यांतील उल्लेख ९९४ असा आहे. व तो बहुधा हिजरी सनाचा असावा. अक्षरांतील उल्लेख این بنای خیر باد असा आहे. यांतील अक्षरांना अब्जद पद्धतीची किंमत दिल्यास ती
این=१+१०+५०=६१+ بنای =२+५०+१+१०=६३ } = ९९४ च
+خیر=६००+१०+२००=८१०+ باد=५०+५+१+४=६० } येते.
हिचें हिंदू व खिस्ती रूपांतर श. १५०७।०८ व इ. स. १५८६ असें होतें.

स्थल:– या लेखांत सराबाबाद हें एकच स्थलनाम आलें असून तें बहुधा घोडें या नांवाचें मुहम्मदीयांनीं ठेवलेलें अलंकारिक नांव असावें.

ले. ८१ } हि. ९९४ }	{ श. १५०७–०८ { इ. १५८६
(१) इब्न–	(१) या अल्लह या
(२) अल-मसाजिद लिल्लह	(२) मुहम्मद
(३) फला तदअू मअ अल्लह अहद्न्	(३) या अली
(४) कुशाद बाझूए हिम्मत	(४) जनाब मीर मुहम्मद झमान्
(५) बखैर व झर अफ्शान्द	(५) चू हिम्मत बस्त
(६) चू कस्र सल्दीन बर	(६) बदस्त खूद दर दौलत
(७) कर्द मस्जिदी बुनियाद	(७) बरूएरवीश कुशाद
(८) बकिक रफ्तम व जुस्तम	(८) शिकस्त सीं व सह

(९) झ अक्ल तारीखश
(१०) सिर्द शिगुफ्त व बगुफ्त
(११) ई बिनाए खैर निहाद
(१२) ९९४ [सनह]

(९) बुतखानह अझ रह तव्फीक
(१०) फगन्द तर्ह बिनाये
(११) दरीं खराबाबाद

भाषांतर

(१)

खरोखर मशीदी परमेश्वरासाठीं आहेत. तेव्हां परमेश्वराबरोबर [आणखी] एकाला[हीं] बोलवूं (हाक मारूं) नका. हिमतीचे हात कल्याणापर्यंत पसरले व द्रव्य खर्च केलें. (त्यायोगें जेव्हां) स्वर्गीय वाड्यासारख्या मशीदीचा पाया घातला (तेव्हां) मला काळजी लागली व अकलेपाशीं तारखेचा शोध केला. [तेव्हां] ज्ञान विकसलें व म्हणालें 'ही कल्याणस्वभावी इमारत'. सन ९९४ [हिजरी]

(२)

हे परमेश्वरा, हे मुहम्मदा, हे अली. जनाब मीर मुहम्मद झमान ने जेव्हां ऐश्वर्याचें दार आपल्या हातानें आपल्या बाजूस उघडावें [अशी] हिम्मत धरली [तेव्हां] परमेश्वराच्या कृपेसाठीं तीस व तीन देवळें मोडलीं [व] या खराबाबादेंत इमारतीचा पाया घातला.

---

१ या लेखांत आलेला मीर मुहम्मद झमान याचे इतरत्र उल्लेख आले आहेत. उ. बुर्हान-इ-मआसिर पुरवणी मध्यें शाह मुराद यानें अहमदनगरास घातलेल्या वेढ्याची हकीकत देताना तटास पडलेल्या खिंडारांचें रक्षण करण्यासाठीं धाऊन आलेल्या उमरावामध्यें सय्यिद मीर मुहम्मद झमान याचें नांव आहे. तसेंच याच वेढ्याचें बाबतींत तह करण्यासाठीं मोगलांकडे पाठविलेल्या लोकांमध्यें मीर मुहम्मद झमान रिझवी मश्हदी याचा समावेश केला असून त्यास मोगली सेनापति खानखानान याशीं बोलणें करण्याचें काम सांगितलें होतें. हें काम त्यानें उत्तम तऱ्हेनें बजाविल्याचे नमूद आहे (I.A. Vol. 53 pp. 340, 343, 345). हा परक्यालोकांपैकीं होता असेंही दिसतें (सदर पृ. 299, 340).

२ या लेखांत आल्याप्रमाणेंच इतरत्र कांहीं लेखांतून मुसलमानांनीं मोठ्या दिमाखानें आपण हिंदूंचीं देवळें पाडल्याचें सांगितलेलें दिसतें. उ. दिल्ली येथील कुव्वत-उल-इस्लाम मशीदींतील लेखांत ती मशीद बांधण्यासाठीं ज्यांवर प्रत्येकी २० लाख देहलीवाल (एक नाणें) खर्च झाले होते अशा २७ देवळांचें सामान ! उपयोगांत आणलें

मागील पानावरून पुढें चालू

असल्याचें सांगितलें आहे. (Ep. IndoMos. 1911-12. p.13). धार येथील हि. ८५९ (=इ.१४५५) च्या एका लेखांत बंगाल नांवाचा एक साधु मक्केहून आला व त्यानें शेकडों मूर्ती व देवळें फोडल्याचें नमूद आहे (Ep. Indo Mos. 1909-10 p. 2.) कुराणामध्यें अशा तऱ्हेनें देवळें पाडावीं व मूर्ती फोडाव्या अशी आज्ञा आहे की नाहीं हें मला ठाऊक नाहीं. पण देवळें पाडणें व मूर्ती फोडणें यांत पुण्य येतें हें धर्मेश्वरी त्या कृत्याचें लक्षण आहे असें कित्येक मुसलमान स्यावेळीं समजत होते की काय कोण जाणें.

सूची.